

23383
23384

894.35

U-20

207

0

2h 8

2011

ԿԻՒԶԻՏԷ ՍԱՊՐԻ

ՆԷՏՐԷԹ

ԹԱՐԳՄ.

Ա. ՏԷՐ-ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ

Տպագր. Պենիսեան
Կ. ՊՈԼԻՍ
1932

Ն Է Տ Ր Է Թ

Առտուն կանուխ, երբ երիտասարդ փաստաբանը գրասենեակը մտաւ, իր միտքը շատ զբաղուած էր նոր դատով մը:

Սեղանի վրայ դիզուած թուղթերէն մաս մը դատեց ու սկսաւ քննել: Կալուածական, աւելի ճիշդը արժէքաւոր ազարակի մը դատն էր: Կողմերէն մէկը դեռատի ու անոք աղջիկ մըն էր, որու դէմ ժառանգական դատ բացած էին երկու այլ ազգականներ:

Փաստաբանը, ձեռքը ծնօտին, հոգեկան անօրինակ կացութեան մը մատնուած, կ'ուսուճնասիրէր դատական թուղթերը: Թուղթեր... ամբողջ անցեալ մը յիշեցնող այս խնդրով շատ տարուած էր:

Մոռացութեան անդունդը թաղուած օրերը վեր-յիշելու առիթը տուող այդ սեւ գիծերուն՝ աչքերը սեւեռած, վերադարձած էր տասնըվեց տարի առաջ-ուան կեանքի մը. երեւակայութեան մէջ ընկղմած էր:

Ի՞նչ քաղցր յիշատակներ կ'արթնցնէր այս ագա-րակը. աչքին առջեւ կուգային իր մանկական կեանքի անմոռանալի պահերը, հոն, իր ապրած օրերու հաճելի տեսարանները:

Անտառներու, արտերու մէջ վազվզելը, խաղերն

111384-Ա Ն

906-2011

ու պտոյտները, կենդանիներ հեծնելը, կառք նստելով գիւղեր շրջագայելը, այս անդարձ պահերու քաղցրութիւնը. հապա, հորմէն շատ յարգուած ու մօրը՝ «քեռկին» անուանած սեւաչուի կնոջ մը կողմէ իրեն ընծայուած մեծարանքները, անոր աշխոյժ ու գրաւիչ դէմքը, քաղցր ու գուրգուրալից նայուածքները. բոլոր ասոնք շարժանկարային արագութեամբ մը կը տողանցէին իր երեւակայութեան առջեւէն:

Բազմաթիւ դիպուածներէ յետոյ, այդ երիտասարդ կնոջ դժնդակ մահը իր հօրը երկարատեւ հիւանդութեանը հետ ի՞նչ առնչութիւն կրնար ունեցած ըլլալ. ինչո՞ւ համար իր դժբախտ հայրը երկար ու տառապազին տարիներ եւրոպական երկիրներու հիւանդանոցները զգայազուրկ ու դատողութիւնը կորսնցուցած, կը յիշէր նաեւ իր մէկ այցելութիւնը նուաղկոտ ու վշտազին հայեացքով իր հօրը, օտար երկրի մը մէջ, կը յիշէր այդ փիճակին ի տես իր կրած սարսուռն ու սրտակեղէք փիճակը:

Իրերայաջորդ այս դէպքերու յիշողութենէն ընկճուած՝ փաստաբանը մերթ ջղայնօրէն իր մազերը կը խառնչտկէր, մերթ ճակատը չփելով սեղմուած շրթութունքներէն կը մօլտար.

— Շա՛տ տարօրինակ, շա՛տ տարօրինակ զուգադիպութիւն:

Կ'ըմբռնէր թէ՛ այս դեռատի փոխանորդեալին այն սեւաչուի կնոջ աղջիկը և Սայիտ պէյի միակ ժառանգորդ ըլլալը ու իր մօրն ալ ասոնց շատ մօտ ազգական ըլլալը պարզ զուգադիպութիւն մը չէր, այլ իրարու հետ շատ սերտօրէն կապուած իրողութիւններ, որոնք այժմ իրենց գոյութիւնը կը պարտադրէին: Վեց տարի առաջ մեռած իր մայրը եթէ այսօր ողջ ըլլար, հաւանաբար պիտի կրնար այս ժառանգորդի մասին ստոյգ տեղեկութիւններ տալ:

Յանկարծ իր հայրը յիշելով.

— Ո՞վ գիտէ, որչա՛փ պիտի զարմանայ, ըսաւ:

Երիտասարդ փաստաբանը, իր միտքը տանջող անցեալի երեւակայութիւններէն ազատուելու համար, թուղթերով ծանրաբեռնուած գրասեղանին առջեւէն դանդաղօրէն ելած միջոցին, դուռը մեղմօրէն բխելէ յետոյ ներս մտաւ պատկառազգու մօրուսաւոր մարդ մը ու ըսաւ.

— Նիհատ պէյ էֆէնտի, կրնա՞նք քիչ մը տեսակցիլ:

— Հրամեցէ՛ք, Վէյսէլ էֆէնտի, ճիշդ հիմա ձեր թուղթերը կ'ուսուցնասիրէի. շատ գոհ եմ որ եկաք:

Փաստաբանը դարձեալ իր տեղը նստաւ, իսկ հիւրը մարօֆէն թիկնաթուի մը մէջ տեղաւորուեցաւ ու իրեն հրամցուած սիկարը վառելով ըսաւ.

— Երէկ, Նէտրէթ հանրմը ագարակ մեկնեցաւ, պարտաւորուած եմ երկար ատեն առանձին ձգել զինքը, հետեւաբար քանի մը օրէն ես ալ պիտի երթամ. այս պարագան ձեզի տեղեկացնելու եկայ. այս առաւօտ ձեզ անհանգիստ ընելուս պատճառը այս է ահա:

— Ձեր ներկայութիւնը հաճոյք մըն է ինծի համար, կրնաք ձեր ուզած օրը մեկնիլ. հաւանաբար քննիչ մարմնի մը հետ քննութեան գանք հոն: Ագարակը կուգամ. այս մասին տրուած վճիռը կը հազորդեմ ձեզի. հոն կը գտնեմ ձեզ, և Նէտրէթ հանրմն ալ տեսնելու պատիւը կ'ունենամ: Անհոգ եղէք, Վէյսէլ էֆէնտի:

Վէյսէլ էֆէնտի գոհունակ արտայայտութիւնով մը պատասխանեց.

— Իսկապէս ձեր խօսքերը շատ ուրախացուցին զիս. թէեւ Նէտրէթ առանձին չէ հոն, մեր քոյրն ու կարգ մը վստահելի անձեր կ'ընկերանան իրեն, սակայն չեմ կրնար երկար ատեն անկէ հեռու մնալ:

— Կարծեմ, Նէտրէթ հանրմին հետ ազգակա-
նութիւն ունիք:

— Ո՛չ... ո՛չ... ես անոր հօրը, յարգելի Սայիտ
պէյի երախտապարտ ծառան եմ. Նէտրէթ իմ թեւե-
րուս մէջ մեծցած է:

Խորունկ հառաչանքէ մը յետոյ շարունակեց.

— Մայրը շատ երիտասարդ տարիքին մէջ, կեան-
քին հրաժեշտ տուող դժբախտ մը եղած է. իսկ հայրը՝
... շատ աղիտալի վախճան ունեցող արգահատելի
մը: Այն ատեն, ես ազարակին մատակարարն էի.
հանգուցեալ տէրս զիս շատ կը սիրէր: Ձիւնոտ օր
մը... բնաւ չեմ կրնար մոռնալ, միասին որսի ելած
էինք. հիանալի ձիավար մըն էր. երբ ձի հեծնէր,
գլուխը ուղիղ ու ինքնավստահ երեւոյթ մը կ'առնէր:
Այն օրը, յօնքերը պոստած ու գոյնը դեփ դեղին
կտրած էր. անտառի եզերքի գահավէժ գառիթափէն
իջնել ուզեց. ջանացի զինքը արգիլել, մտիկ չըրաւ
ու մէկէն ձին քշեց. թաւալգլոր իյնալը ու արիւն-
շաղախ ձիւներու վրայ փռուելը ակնթարթի մը մէջ
տեղի ունեցան: Վազեցի, գրկեցի, գլուխէն հոսող
արիւնովը ես ալ ներկուեցայ: Սեղմուած շրթունք-
ներէն մրմունջի ձեւով բառեր մը կ'արտասանէր:
Մտիկ ըրի. «Դու՛ն պարկեշտ ու պատուաւոր մարդ
մըն ես. աղջիկս քեզի կը վստահիմ. ամէն կերպով
պաշտպանէ՛ղայն»:

Վէյսէլ էֆէնտի աչքերը տամկացած էին:

— Ներեցէք. հոս անգամ, չպատմուելիք նիւ-
թերու մասին կը խօսիմ:

Փաստաբանը շատ ազդուած՝ ըսաւ.

— Ընդհակառակն, կը փափաքիմ աւելի բացա-
տրութիւն ստանալ ձեզմէ, օտարի մը առջեւ չէք
գտնուիր:

Վէյսէլ էֆէնտի տարօրինակ զարմացումով մը
փաստաբանին նայելով.

— Ի՞նչպէս, դո՛ւք...

Նիհատ պէյ շարունակեց անյողդողդ ձայնով մը.

— Այո... Վէյսէլ էֆէնտի, բարեբախտ զուգա-
դիպութեան մը շնորհին արժանացանք. թուղթերու
քննութենէն հասկցայ թէ Նէտրէթ հանրմի հայրը,
Սայիտ պէյ, մօրս մօրեղբայրն է եղեր: Ծա՛տ տարի-
ներ անցած են. Սայիտ պէյը մեռած միջոցին ես
տասը տարեկան էի: Հօրս երկարատեւ հիւանդու-
թիւնը, Եւրոպայի մէջ իմ ուսանողութեանս շրջանն
ու վերադարձիս՝ մօրս անդառնալի կորուստը մեր
ընտանիքը մեծ աղէտի մը մատնած էին. այս պատ-
ճառներով մեր մերձաւորներն անգամ մոռցած
էինք:

— Աստուած իմ, ինչե՞ր կը լսեմ. ըսել է դուք
Նէտրէթին ազգական էք:

Փաստաբանը գլուխը շարժեց ու թեթեւակի ժըպ-
տելով.

— Այո՛, այնպէս է եղեր... ես ալ կը զարմա-
նամ...

Վէյսէլ էֆէնտին յուզուած յարեց.

— Խեղճ աղջիկ, յաճախ իր անպաշտպան վի-
ճակէն դանդառելով դառնօրէն կուլայ: Հիմա կը
հասկնամ թէ ո՛րքան շիտակ գործ կատարած ենք
մեր դատը ձեզի յանձնելով. իբր շատ կարող փաս-
տաբան, ազնիւ ու բարեսիրտ մարդ մը ներկայացու-
ցին ձեզ. չենք խաբուած: Աստուծոյ շնորհիւ դա-
տերնիս կը շահիք և կ'ուրախացնէք խեղճ Նէտրէթը,
որովհետեւ ան՝ բացարձակապէս որ և է միջամտու-
թիւն չուզեր ազարակին համար, համոզուած ըլլալով
որ հոն պահուած են իր ծնողքին ամենաթանկագին
յիշատակները: Ան միշտ իր մայրը կ'երազէ:

— Նէտրէթ հանրմը ուրիշ ազգական չունի՞:

— Ունէր... իր վրայ գուրգուրացող ու զինքը

խնամող իր գիրկին մէջ պաշտպանող շատ ազնիւ կին մը կար, զոր նէտրէթ իր իրական մայրը կը կարծէր մինչեւ իր ութը տարեկան եղած միջոցին։ Աւա՛ղ, օր մը սակայն մահուան դաժան թաթը զրկեց դժբախտ աղջիկը իր միակ ապաւենէն ու զինքը կրկին որբացուց։ Սուտ հանրմ ծանր հիւանդ էր, երբ օր մը զիս կանչելով ըսաւ. «Վէյսէլ էֆէնտի, քեզի կը յանձնեմ քոյրս՝ Ֆիքրէթ հանրմէն մնացած միակ յիշատակն եղող այս մանկիկը։ Սուտ հանրմի կտակն էր այս, աս էր եղած նաեւ իմ բարերարիս ալ վերջին բաղձանքը։ Մօր մը գիրկին փոխարինեցին իմ թեւերս. ասի աս անտէր որբուկը, և աշխատեցայ կեանքի դառնութիւնները չգգացնել իրեն։ Արդէն իրեն ինկած ժառանգութիւնովը իր ապրուստը ապահովուած էր և ինծի կը մնար այդ ժառանգութիւնը խղճամիտ կերպով մատակարարելու պաշտօնը։ Իր փափաքին համաձայն՝ Պէպէթի ամերիկեան վարժարանը գրի զինքը. այս տարի, վերջապէս, ուսումը աւարտելով դպրոցական կեանքին հրաժեշտ տուաւ ու այսօր, իր մեծագոյն բաղձանքը ազարակը երթալն է. այս մասին զինքը տարհամոզելը ակարեւի եղաւ։

Անոր անկեղծ արտայայտութիւնը, յարգանքի արժանի իր ճերմակ մազերը, մաքուր ու թափանցիկ հոգին ցոլացնող աչքերը իր ազնիւ սրտի անսուտ գրաւականներն էին արդէն։

Երիտասարդ փաստաբանը իր ակնոցները ուղղելով.

— Վէյսէլ էֆէնտի, մեր մերձաւոր մէկ որբուկին հանդէպ ձեր ցոյց տուած թիրոյն և զոհողութեանց համար, յանուն մեր գերդաստանին, չնորհակալութիւնս կը յայտնեմ։ Ասոնք այս երեկոյ իսկ պիտի պատմեմ հօրս ու քրոջս։ Մասնաւոր յարգանք-

ներս հաղորդեցէք նէտրէթ հանրմին. շատ բարեբախտ եմ քանի որ մօտերս պիտի կրնամ տեսնել զինքը։

Վէյսէլ էֆէնտին մեկնած էր, իսկ փաստաբանը խոր մտածումներու մէջ թաղուած։

Կարգ մը խորհրդաւոր գէպքեր տարիներէ ի վեր իր հօրը սիրտը վիշտերով խարանած էին. բոլոր այս գէպքերու կենդանի յիշատակը ահա այսօր կը յայտնուէր։ Սրտին վրայ ծանր ճնշում մը զգաց. իր հոգեկան վրդովումը մեղմելու համար սկսաւ միւս դատական թուղթերով զբաղիլ։

Իրիկունը, երբ Շիշլիի իր բնակարանը կը վերադառնար, քոյրը զինքը ղիմաւորելով ըսաւ.

— Ա՛հ, եղբա՛յր, այսօր շա՛տ ուշ մնացիք։

— Այո՛, քոյրս, երբեմն այսպէս կ'ուշանամ։

Հայրը, սովորականին պէս, զրասեղանի առջեւ նստած գիրք կը կարդար։

Ելեքտրակտն լոյսերու մէջ, գունատ գէմքով այս մարդը դանդաղօրէն բարձրացուց իր գլուխը և զաւկին գալուստը ողջունելով ըսաւ.

— Կ'երեւի թէ այսօր շա՛տ աշխատած ես։

Նիհատ, հօրը դիմաց, բազկաթոռին վրայ նըստելով յարեց.

— Նորէն դուք շատ կը զբաղիք, հայրիկ։

— Այո՛, միշտ այսպէս։

— Բայց շա՛տ կը յոգնիք, հայրիկ։

Սրահը մտնող քոյրը խօսակցութեան մասնակցելով ըսաւ.

— Ա՛խ, եղբա՛յրս, ձեզի պէս ես ալ միշտ կը գանգատիմ, բայց հայրս կարեւորութիւն չի տար։ Այսօր շատ հիւանդներ ունէր, շարունակ անոնցմով զբաղեցաւ։

Դառն ժպիտ մը գէմքին, բժիշկը երկու երիտասարդներուն նայեցաւ ու ըսաւ.

— Մի՛ վախճաք, զաւակներս, ես աշխատելով առողջութիւնս կը գտնեմ. զբաղումներս կեանք կուտան ինծի... այլապէս ինչո՞վ պիտի խաբենք կեանքը...

— Իրաւունք ունիք, բայց չյոգնելու պայմանով...

Յետոյ քրոջը դառնալով.

— Նիհա՛լ, արդարեւ այսօր շատ յոգնած եմ... անակնկալ դէպքերը երբեմն ցնցող տպաւորութիւն կը գործեն մարդուս ուղեղին վրայ...

— Անակնկալ դէպք, կրնամ հասկնալ եղբայրս: Բժիշկը որ իր զաւակներու խօսակցութեան կը հետեւէր, թիկնաթոռին մէջ տեղաւորուեցաւ և խընդալով ըսաւ.

— Երիտասարդութիւնը միշտ իր անակնկալներն ունի, այնպէս չէ՞, Նիհատ պէյ:

Փաստաբանը սիրայօժար պատասխանեց իր հօրը հարցումին.

— Տակաւին չհանդիպեցայ այն անակնկալին, որուն կը բաղձամ:

— Մի՛ բաղձար, տղա՛ս, ապահով եղիր որ շատ դժբախտ կ'ըլլաս:

— Սակայն այդպիսի դժբախտութեան մը դառնութիւնն ալ իր հաճոյքները ունի կարծեմ:

— Հաճո՞յք... ո՞վ գիտէ:

Նիհալ ընդմիջելով.

— Հետաքրքրութիւնս գրգռեցիր, եղբայրս:

Բժիշկը խորատուգոյնացած, հանդարտ նայուածք մը ուղղեց իր զաւակին ու յարեց.

— Բա՛ն մը պիտի ըսէիք Նիհալին:

— Քիչ առաջ, անակնկալներու մասին չէ՞ր իր ակնարկութիւնը:

Բժիշկը անտարբեր «այո» ըսաւ, սեղանին վրայի

լրագիրներէն հատ մը առաւ, ակնոցները շտկեց ու սկսաւ կարդալ: Նիհալի անվերջ հարցումներուն փաստաբանը... ժպտելով պատասխանեց.

— Նստէ՛, պիտի պատմեմ:

Նիհալ գոհ էր. եղբայրը կը պատմէր.

— Մարդկային ի՛նչ տարօրինակութիւններ կան... անցած օրերու մոռցուած յուշերը յանկարծ կը վերազարթնուն, մեր մտածումները տատնելինք քսան տարի ետ կ'երթան ու հոն ի՛նչ գեղեցիկ օրեր, որքա՛ն քաղցր պահեր կը գտնեն: Մեր ալ մանկութեան յուշերը որչա՛փ հաճելի են, այնպէս չէ՞: Այս յիշատակները որպիսի արտասովոր իրողութիւններ կը բովանդակեն. տօնական օրերու ուրախութիւն, դաշտային կեանք, հեռաւոր տեղեր կատարուած զօսատուութիւններ... չեմ գիտեր թէ կը յիշէ՞ք, օր մը մեզի տարած էին ագարակ մը. դուն այն ատեն աշխոյժ և չարածճի աղջիկ մըն էիր...

Նիհալ խորատուգոյնացած.

— Այո, ըսաւ, կը յիշեմ. երեւակայութեան առջեւ կը պատկերանան կանաչ աշխարհ մը, համատարած ծաղիկներ, մթափոփոք անտառներ, բարձր լեռներ...

Բժիշկը լրագիրը ձգած ու թրթռուն ձայնով մը.

— Ագարակի՞ մը մասին կը խօսիք, ըսաւ:

— Այո, շատ հին յիշատակներս...

— Ի՞նչ յիշատակ:

— Մանկական յիշատակներս. ագարակի մը մէջ մեր անցուցած հին օրերու մասին...

Բժիշկը գլուխը կախած մտածել սկսաւ ու յետոյ ըսաւ.

— Նիհա՛տ, մոռացումի դատապարտուած այն երազային օրերը մոռցած չե՞ս տակաւին: Անոնք երկար տարիներով հեռացած օրեր են. անոնց վերադարձը անկարելի է այլեւս...

Նէժատ, ակնարկը կէտի մը յառած, անցած օրերու, հին դէպքերու տողանցը կը դիտէր կարծես, իր լազաղ դիմագիծերուն վրայ դառն ազդեցութեան մը հետքերը կը յայտնուէին:

Փաստաբանը խօսքը քրոջը ուղղելով.

— Ստանձնած դատերուս մէջ ազարակի մը վերաբերեալ դատ մը կայ, որ միտքս տասնըհինգ օրան տարի ետ կը տանի:

— Յամենայն դէպս, զուգադիպութիւնը տարօրինակ է, եղբայր:

— Այո, այսքան տարիներ յետո՛յ...

Բժիշկը աւելի տժգոյն և յուզուած ձայնով մը ըսաւ.

— Դատախազները որո՞նք են:

— Կարգ մը անձանօթներ ժառանգական դատ կը բանան միակ և դեռատի ժառանգորդուհի մը դէմ:

— Այդ ժառանգորդուհին այժմ ո՞ւր է:

— Նրկու օրէ ի վեր ազարակն է:

— Ազարա՞կը:

— Այո՛:

Նիհալ ընդմիջելով.

— Ուրեմն մեզի նոր ազգական մը մէջտեղ կ'ելլէ...

— Այո՛, մեր մայրիկին մօրեղբօրը, հանգուցեալ Սայիտ պէյի միակ աղջիկը...

Խեղճ Նէժատ, բոլորովին անակնկալ այս լուրի ազդեցութեան ներքեւ կքած, գլուխը երկու ձեռքերուն մէջ առած էր: Ծանր լուութիւն մը կը խեղդէր սենեակը. ամէն ինչ թախիծով համակուած էր: Քոյր ու եղբայր, սիրարկածի մը յիշատակին ի յարգանս ստեղծուած այս լուութիւնը, առանց խանգարել համարձակելու, նայեցան իրարու: Նիհատ, զգաց որ անցեալի տակաւին չսպիացած վէրքերէն ամենա-

վտանգաւոր պատուումը մը դպած էր. իր փութկոտութեանը զղջացած ու շուարած էր, որովհետեւ իրեն անձանօթ կը ֆնար այս մարդուն վիշտը ու անոր հետեւանքը եղող մեղամաղձոտութիւնը:

Բժիշկը վեր առաւ գլուխը և ըսաւ.

— Դուք տեսա՞ք այդ աղջիկը:

— Ո՛չ... բայց իր անձնական կեանքի մասին կարգ մը տեղեկութիւններ ստացայ:

— Ինծի քիչ մը բացատրութիւն կուտա՞ք այս մասին:

— Աղջիկը իրենց հին աշխատաւորներէն մաքուր և բարեսիրտ մարդու մը հսկողութեան տակ առանձին կ'ապրի:

— Խեղճ փոքրիկ...

— Կը տեսնեմ որ այս խնդրով շատ կը հետաքրքրուիք. եթէ ձեր այսքան ազդուիլը գիտնայի, այս մասին չպիտի համարձակէի ակնարկութիւն մը ընել:

Բժիշկը գլուխը երեքնելով.

— Ընդհակառակն, ըսաւ, շատ լաւ ըրիք... տարիներէ ի վեր սիրտս գալարող անքակտելի հանգոյցի մը կապերը քակեցիք: Ապարդիւն պրպտուեցիք յուսաւրէպ ու լքուած, երկար ու տառապազին շրջանէ մը յետոյ երբ յաւիտենապէս անյոյս ու դեկը կորուսած կեանքիս անդունդի եզրը հասած էի, ահա դուք դարձեալ ապրելու հնարաւորութիւն կուտաք ինծի: Դուք այդ դժբախտ կնոջ խեղճ որբուկի մասին յայտնութիւններ կ'ընէք, յոյսեր կը բերէք... մինչդեռ ես՝ զայն գտնելու, տեսնելու յոյսէն բացարձակապէս զրկուած էի:

Նիհալ, ապշահար մտիկ կ'ընէր ու կ'ըմբռնէր առաջին անգամ ըլլալով հօրմէն լսած այս խօսքերու դառնութեան ներքեւ թաքնուած վիշտը, որ ան-

գուսպ կը յորդէր այսպէս և ուրկէ կաթիլ կաթիլ ծորող թոյնը կը ծծէր, ակնարկը եղբօրը դարձուց: Փաստաբանը իր պաղարիւնութիւնը ամբողջովին կը պահէր, մինչ Նէժատ, իր զաւակին այս հանդարտ նայուածքէն ընկճուած, ըսաւ.

— Զաւակներս, այս յանկարծական յուզումիս, ներեցէք:

Իր ձայնին մէջ վիրաւոր սրտի մը հեծեծանքը կար: Նիհալ, նոյն վայրկեանին շատ կը կարեկցէր իր հօրը, կ'ուզէր սեղմել զայն իր գուրգուրոտ կուրծքին վրայ: Անոր խոհուն նայուածքներուն մէջ յայտնուող, անոր տոգոյն շրթունքներուն վրայ հազուադէպօրէն նշմարուող ժպիտի մը փոխարէն իր ամբողջ երջանկութիւնը զոհող այս զգայուն կինը, մոլին էր իր հօրը, անով տարուած էր:

Բժիշկն եւս իր աղջկայ հանդէպ նոյն զգացումները կը տածէր: Անոր երջանկութեանն ու բախտաւորութեանը համար չշխատած, իր սուգն ու կսկիծը անկէ պահած, անոր կեանքի գարունը վիշտի կաթիլով մը իսկ չազարտելու նպատակով, իր արցունքը կաթիլ կաթիլ սիրտէն ներս հոսեցնելու վարժուած էր:

Նիհալ, այս չարագուշակ լռութիւնը խզելով ըսաւ.

— Հայրիկ, ձեր այսքան յուզուիլը ցարդ տեսած չէի. եթէ պրպտելու համարձակութիւն ունենայի պիտի հարցնէի թէ...

Իր զաւակներու կասկածոտ ակնարկներու ներքեւ, Նէժատ, գլուխը բարձրացուց. անոր աչքերուն խորը գաղտնի վիշտ մը կուլար:

— Աղջիկս, չէի ուզեր կեանքիս անմոռանալի ու դառն յիշատակի մը մասին խօսիլ. սակայն զուգագիպութիւնը առիթ մը եղաւ անցեալը վերջնէ-

լու... Ահռելի ժամն գիշեր մը, երբ ձիւնամրրիկը կը տիրապետէր ու ցուրտը բրտօրէն կը մտրակէր մարդկային մարմինը. ահա այսպէս օդի մը, կոշումիս բերուածովը պարտաւորուած էի պատասխանել հիւանդի մը հրաւերին...

Ուշագրութիւնը լարած Նիհալ սրտագողով մը հարցուց.

— Գացի՞ք:

— Բնականաբար, աղջիկս, գացի. բայց այս երթալս շատ ողբերգական, ճակատագրական եղաւ: Հիւանդը երիտասարդ ու գեղեցիկ կին մըն էր որ իր կեանքի վերջին վայրկեանները կ'ապրէր: Երբ զինքը տեսայ, գիտութեան անգորութիւնը ըմբռնեցի: Ափիս մէջ էին անոր սառած ձեռքերը. իր սեւ աչքերու փայլը կ'աղօտանար:

Բժիշկին ձայնը կը կերկերար և սակայն ճիգով մը շարունակեց.

— Նոյն միջոցին, վերէն մանկիկի մը սուր ճիչը լսուեցաւ, որուն յաջորդեց մօրմէ մը տարբեր, օտար կնոջ մը օրրերգը. այս ձայներու արձագանգը հիւանդին մէջ յանկարծական յեղաշրջում մը կատարեց. մարելու մօտ եղող իր աչքերը դէպի վեր ուղղուեցան: Որբանալու դատապարտուած այդ ողորմելի, դժբախտ մանկիկին ձայնը լսող այս խեղճ մայրը մահուան անողոք ճիրաններու մէջ պրկուած, իր անյոյս ու վատուած ակնարկը աչքերուս ուղղեց... Ա՛խ, աղջիկս, այն վայրկեանին, այդ ակնարկները ինչե՛ր ըսին ինծի... Իսկ ես չեմ գիտեր թէ ի՞նչ պատասխանեցի կամ ի՞նչ խոստացայ: Այդ լացող փոքրիկը... Նէտրէթն էր, իսկ մեռնող մայրը՝ դժբախտ Ֆիքրէթ: Ահաւասիկ զաւակս, եղբօրդ պատմած այն պարմանուհին այս ողբերգական գիշերուան կենդանի յիշատակն է: Հիմա հասկցա՞՞ ճշմարտութիւնը: Հի-

ւանդութեանս պատճառով երկար ատեն Եւրոպա գտնուելիս, վերադարձիս՝ զանոնք ակնկալած տեղս չգտնելիս և երկար տարիներու տեւողութիւնը բոլոր յոյսերս մեռցուցած էին:

Նիհալ բոլորովին ընկճուած էր: Փաստաբանը մտածկոտ երեւոյթով մը, խօսքը հօրը ուղղելով ըսաւ.

— Չափազանց կը ցաւիմ յայս լուրը ձեզի հաղորդելուս. կը փափաքէի անցեալի առթած ծանր վէրքերէն բուժուած տեսնել ձեզ. քանի որ անոնք կը քայքայեն ձեր առողջութիւնն ու միանգամայն կ'արիւնեն մեր սիրտերը:

Բժիշկը անյողդողդ ձայնով մը.

— Ընդհակառակն, ձեզ կ'ապահովցնեմ թէ աւելի խաղաղ կեանք մը պիտի կրնամ ապրել եթէ այդ աղջիկը տեսնեմ: Միայն ըսէք թէ ո՛ւր կրնամ տեսնել զինքը:

— Այս օրերս անկարելի է զինքը տեսնել. ինչպէս ըսի, ան երկու օրէ ի վեր ագարակը կը գտնուի:

Բժիշկը սրտակեղէք հառաչանքէ մը յետոյ յարեց.

— Խեղճ կնոջ ամայի աքսորավայրը եղող այդ վիշտի ու արցունքի բոյնը տեսնելու գացած է:

Քանի մը վայրկեան մտածեց. յանկարծ գլուխը վերցուց ու շեշտակի նայելով Նիհատին, ըսաւ.

— Ինչո՞ւ համար, այս օրերը, անկարելի է զինքը տեսնելս. չե՞մ կրնար ագարակը երթալ:

Նիհատ քիչ մը սրտնեղած.

— Ի՞նչ նպատակով պիտի երթաք և իբր ո՞վ պիտի ներկայանաք:

— Այդ իմ գործս է:

Փաստաբանը համոզուած էր որ իր հօրը այս վճռականութեանը դէմ որ և է առարկութիւն անօ-

գուտ ու զայն համոզելը անկարելի էր, հետեւաբար ձգձգումի միջոցներուն զիմելով.

— Ուրեմն ես վաղը վէյսէլ էֆէնտին կը տեսնեմ, պէտք եղածը կը խօսիմ. բայց ամէն պարագայի մէջ ձեր մեկնումը քանի մը օր պէտք է յետաձգել, հաւանաբար կարգ մը գործերու կարգադրութեան համար ես ալ երթամ հոն:

Նիհատ տագնապալի դրութեան մը մատնուած՝ քրոջը կը նայէր. այս նայուածքովը ըսել կ'ուզէր. «Պէտք է անոր այս անտեղի որոշման գործադրութիւնը արգիլել. քանի որ ան՝ աղջիկը տեսնելով իր վէրքերը պիտի բորբոքին, պիտի թարմանան ու պիտի արիւնին: Այլեւս նոր ցնցումի մը չկրնար տոկալ, պէտք է առաջքը առնել այս աղէտին»:

Նիհատ սարսափով համակուած՝ կը գողար:

* * *

Տասնըութը տարիներէ ի վեր լքուած «Չամլը» ագարակին պուրակներու մէջ թաղուած քարաշէն մեծ շէնքը, իր վանդակափեղկերովն ու գոց պատուհաններովը ամայի հիւանդանոցի մը տպաւորութիւնը կը թողուր: Հինգ վեց տարի վարձակալներու տըր-ուելէ յետոյ վէյսէլ էֆէնտին յանձնուած էր: Այս մարդը, տարիներով հոն գտնուելով, մեծ ազդեցութեան տիրացած էր. գլուղացիներու հետ շատ լաւ կը վարուէր ու զանոնք օգտագործել գիտէր: Ագարակի հսկողութիւնն ալ յանձնած էր իր ընկերներէն վստահելի մատակարարի մը, որ իր ընտանիքովը, շէնքին վարի յարկը գրաւած, տարիներով աննախընթաց լքումի մը դատապարտուած այս մարած օճախի ողբալի ամայութիւնը, գէթ մասամբ շէնցնելու կ'աշխատէր:

Նհսրէք

Օր մը սակայն, այստեղը, վերստին կենդանու-
թիւն մը ստացաւ. գոց վանդակափեղկերը բացուե-
ցան, սենեակները թարմ օդով ու լոյսով ողողուե-
ցան:

Գիւղացիները չէին մոռցած իրենց հին տէրը,
յարգանքով կը յիշատակէին անոր անունը. Գանտիլի
ու Պայրամի գիշերները անվրէպ կ'այցելէին անոր
անխնամ գերեզմանը...

Նէտրէթի ժամանումը գուարթութիւն ու կնանք
բերած էր ագարակի բնակիչներուն:

Ծաղկատի աղջիկը՝ իր վայելած սրտազին ընդու-
նելութենէն ազդուած, արտասուալի աչքերով, ա-
մէնքին զատ զատ մեծարանքներ ընելով, այդ ան-
խարդախ մարդոց սրտերուն մէջ խոր ու տեւական
սիրոյ մը զգացումը արթնցուցած էր:

Նէտրէթ, ագարակը հասած իրիկուն, իր կեան-
քին մէջ առաջին անգամ ըլլալով որոշապէս զգացած
էր իր բացարձակ մենութիւնն ու որբութիւնը:

Մեռելաստանի մը տխրութիւնն ու մահաբոյր
լուծութիւնը կը տիրէին հոն: Իր հոգեկան դառնու-
թիւններուն տակ թաղուած որբուհի մըն էր ան:

Անոր մայրը իր վերջին օրերը հոն անցուցած էր.
այդ ամբողջ միջավայրը անոր յիշատակներովը տո-
գորուած էր: Այդ անթափանց պատերէն ներս կա-
տարուած գէպքերու արձագանքը իր հոգին կը
վրդովէր ու անոր պատճառած մղձաւանջը զինքը կը
սոսկացնէր:

Զինքը հոս քաշող ուժը իր երբեք չտեսած մօրը
հոգին էր արդեօք...: Մտավայտութիւն մը ընկճած
էր իր հոգեկան կորովը: Այս սարսափդեցիկ ու մե-
ռած սենեակին մէկ անկիւնը քաշուած, Նէտրէթի
հոգին կուլար:

Ամէն գիշեր մինչեւ առաւօտ երազին մէջ տեսած

իւր մօրը հասնելու համար, անդիմադրելի կարօտով
մը վազած, այս մոռցուած աշխարհը եկած էր ու
հոն՝ ի. բացարձակ որբութիւնն ու անոր կսկիծը միայն
գտած էր:

Մանկութենէն ի վեր «պաճի» կոչած Վէյսէլ էֆ. ի
կինը, Ֆաթման, այդ գիշերուան անոր տաժանելի
վիշտը մեղմելու համար իր ամբողջ ճարտասանու-
թիւնը փորձած էր, սակայն չէր յաջողած փարատել
դեռատի աղջկան խռչոր ու սեւ աչքերը մթազնող
մեղամաղձոտութիւնը:

Ֆաթմա «պաճի»ն, իր երիտասարդութիւնը ամ-
բողջովին հոս անցուցած, Նէտրէթի ծնունդէն յետոյ
երկարատեւ ֆիքրէթ հանրմին ծառայած, անոր հա-
մակրութիւնն ու հանգուցեալ Սայիտ պէյի վստահու-
թիւնը գրաւած ըլլալով, ագարակին երիտասարդ ու
ու գործունեայ կառավարիչին հետ ամուսնացած էր:

Նէտրէթ՝ իր մօրը անձնական կեանքի մասին տե-
ղեկութիւններ ստանալու նպատակով, շարունակ հար-
ցումներ կ'ուղղէր Ֆաթմա «պաճի»ին, որ կը ջանար
անոր հարցասիրութիւնը գոհացնել:

Իր մօրը կատարեալ նմանութիւն ունենալը, ա-
նոր բոլոր առաքինութիւններն ու հօրը պատկա-
ռազդու շարժումները ժառանգած ըլլալը, մօրը քիչ
մը տոգոյն դէմքով, կոր ու շքեղ արտեւանունքով,
խորազննին, մեծ, սեւ աչքերով, զգայուն, շատ հա-
մակրելի ու գեղեցիկ կին մը եղած ըլլալը, գաղտնի
վիշտով մը մշտապէս տառապիլը, սենեակը լքած մէկ
անկիւնը միշտ քաշուած, առանձին ապրիլը, իր
կեանքի վերջին օրերուն՝ ամուսնոյն հետ ունեցած
խորհրդաւոր միջադէպերէն յետոյ հօրը՝ արկածի մը
հետեւանքով մեռնիլը և այս աղէտէն երկու օր վերջն
ալ մօրը՝ կիսամեռ վիճակի մը՝ մէջ ագարակէն հե-
ռանալը, իրենց ամբողջ մանրամասնութեամբ Ֆաթմա
պաճին պատմած էր Նէտրէթին:

Շատ տխուր անցեալի այս յուզումնաօրիթ իրա-
դարձութիւնները խոր ազդեցութիւն գործած էին
Նէտրէթի երեւակայութեան վրայ ու շարունակ գրա-
ւած էին իր միտքը:

Ագարակ եկած գիշերը, Ֆաթմա պաճիի կողմէ
իրեն յատկացուած ու յարգարուած սենեակ մը ա-
ռաջնորդուած ըլլալով, վերսկսած էր իր անվերջ
հարցումներուն:

— Պաճի՛, արդեօք մայրս որչա՛փ պտտած է այս
տեղերը:

Ֆաթման հառաչելով կը պատասխանէր.

— Այո... սովորաբար առտունները, հոս, դաշ-
նակ կը նուագէր. բարեխիշատակ հայրդ ալ՝ այս ան-
կիւնը՝ բազմոցին վրայ նստած լրագիր կը կարդար:
Հիմա, երկուքն ալ աչքիս առջեւ կը պատկերանան...:
Օր մը, Պոլսէն, պէյլին ազգականները եկած էին.
այն ատեն այս սրահը այսպէս չէր. տախտակամածը
ամենաթանկագին գորգերով զարդարուն, բոլորտիքը
մետաքսահիւս թաւշապատ բազմոցներով շրջապատ-
ուած, ամէն կողմ աչք շլացնող գոյքերով ու կահե-
րով լեցուն էր: Այն օրը, մայրդ հիւրերը կապտա-
գոյն թաւիչէ հագուստով մը դիմաւորած էր. ես՝ այս
դուռին մօտ կեցած կը դիտէի, մայրդ այն օրուան
չափ գեղեցիկ տեսած չէի. այնպիսի նազելաճեմ
քալուածք մը, այնքան քաղցր խօսակցութիւն ու
խնդուածք մը, այնպէ՛ս ազդու նայուածք մը ունէր
որ ըսել կուտար որքան բախտաւոր է այս մարդը
որ այսքան հմայիչ կնոջ մը ամուսինն է...: Չեմ
գիտեր, աղջիկս... ձեր հօրը ազգականներն էին,
կարծեմ... գիրուկ, կապոյտ աչուի տիկին մը, իր
երկու զաւակներն ու ամուսինը... ամուսինը բժիշկ
էր կարծեմ... շիտակը մոռցայ, չեմ յիշեր թէ...
դուն այն ատեն փոքրիկ, սիրուն մանկիկ մըն էիր:

— Մայրս կը սիրէ՞ր զիս:

— Սիրե՞լ. ի՞նչ կ'ըսես... խեղճ կին, ամէն գի-
շեր սրտագողով, օրօր երգելով քեզ կը պտտնէր ու
երբ քնանայիր կը տանէր, մեղմօրէն մահճակալիդ
վրայ կը պառկեցնէր քեզ. այս պարտականութիւնը
նոյն իսկ ստնտուին չէր յանձնէր: Շատ հիւանդ եղած
ատենն իսկ, քեզ իր հիւանդ բազուկներուն վրայ
կ'առնէր:

Նէտրէթի աչքերէն արցունք կը հոսէր: Հառաչե-
լով ըսաւ.

— Ա՛խ, մայր իմ... ինչո՞ւ լքեցիր զիս...

Ֆաթմա պաճին դժգոհ և յօնքերը պոստելով
ըսաւ.

— Ո՛չ... միշտ այսպէս անցած օրերու մասին
հարցում ուղղելով յուզուելու տեղը չկայ... Աստ-
ուած անոնց հանգիստ ու քեզի կեանք տայ: Հոս,
պտտելու, զուարճանալու և օգափոխութեան համար
եկած ես. վարժարանը աւարտելէդ յետոյ երկար
հանգիստի մը պէտք ունիս, զաւակս...

Նէտրէթ բան մը չէր լսեր:

— Պաճիս, ըսաւ, նախ հօրս գերեզմանը, վերջն
ալ մօրս առանձնասենեակը այցելենք, չըլլա՞ր...:

* * *

Յաջորդ օրը, կանաչագարդ գիւղի մը մէկ ան-
կիւնը ամփոփուած անշուք գերեզմանի մը մէջ յա-
ւիտենական լուութեան մը մոռացութեան խորը ննջող
իր հօրը այցելութենէն վերադարձող Նէտրէթ՝ տարի-
ներէ ի վեր չբացուած իր մօրը դրանը առջեւ կը
սպասէր: Ֆաթմա պաճին բանալիներու տրցակ մը
ձեռքը դուռը բանալու կ'աշխատէր. իսկ երիտասարդ
աղջիկը խոր ազդեցութեան մը ներքեւ կը սարսուար

ու այս մգլոտած ու տոգոյն մթութեանը մէջ իր մօրը տեսիլը կը փնտռէր:

Դուռը սուր ճոնջիւնով մը բացուեցաւ, Ֆաթմա պաճին քիչ մը ետ քաշուեցաւ, Նէտրէթ պատին կռթնած էր. տարիներով արգելափակուած, խոնաւութիւնով ու մգլոտութիւնով տոգորուած գարշաւոտ օդ մը արձակուեցաւ ու տարածուեցաւ:

Նրկարատեւ տարիներու ընթացքին հոն տիրող լուսութիւնը խանգարելէ զգուշանալու ձեւով մը անհամարձակ քայլերով ներս մտաւ Նէտրէթ: Վանդակափեղկերէն ներս մաղուող իրիկնամուտի արեւուն դեղնած ու նուազկոտ շողերը կանաչ ծառերու ստուերներուն հետ խառնուելով աղօտ գոյնով, գաղտնապահ ու տխրատեսիլ նկարներու համադրութիւն մը կը կազմէին:

Աւերակ, լքուած գերեզմանի խոնաւ ու պաղ օդին մէջ պարփակուած անբարբառ լեզու մը անդեմականի իր տիրապետութիւնը կը տարածէր այս մերկ ու պարապ սենեակին ամէն կողմը: Թռչուններու քանդուած բոյներու խոտերը կը կախուէին պատերու անկիւններէն ու սարգի ցանցերը իրենց սեւ շղարչէթեւերը կը տարածէին անոնց վրայ: Դուռին հանդիպակաց կողմը գտնուող վառարանը մուխէն սեւցած էր ու փոշեխառն մուխերը հոն էր տակաւին: Նէտրէթ իր կարօտակէզ ու անյոյս աչքերը՝ ասոնց յառած էր: Ժամանակին, իր մայրը տաքցնող կրակին թողուցած այս հետքերը, կարծես թէ անոր արկածալից կեանքին յիշատակները կը խորհրդանշէին: Աչքերուն առջեւ մտածկոտ ու վշտադէմ կնոջ մը տեսիլը պատկերացաւ:

Գոյք ըլլալով, սենեակին մէջ կային փտած ու փռոշտ լալն նստարան մը, պատին գամուած ու այլեւս կանաչ գոյն ստացած ու ամբողջ կիտուածը

թափած մեծ հայելի մը: Դեռատի աղջիկը ծանրաքայլ պտտիլ սկսաւ. իր կեանքի մենութեան սարսուռը, այս պահուս համակած էր զինքը: Պատուհանին եզերքը ուղղուեցաւ. արեւը զիմացի կանաչ լերան ետին կը պահուէր. քամին հսկայ շագանակենիներու ճիւղերը կ'օրօրէր ու վանդակափեղկերուն զարնելով մեռած կնոջ մը յիշատակներու գերեզմանը եղող այս վշտառիթ սենեակին պատերուն մէջ սուր ու անաբեկիչ արձագանգ մը կուտար:

Նէտրէթ իր տեսլագրաւ թուխ աչքերը խիտ տերեւներու մէջէն տեսնուող ձորակին ուղղեց. հեռուէն սրինգի ձայներ կը լսուէին. իրիկուն էր ու պանդխտութեան կարաւանը լեռներէն կը գաղթէր գէպի դաշտ:

Այս դատարկ սենեակին մերկ պատերուն մէջ տեղ, ուրուականի մը պէս անխօս թափառող Նէտրէթ, ստքի վրայ, յարգալից լուսեան մը մէջ զինքը զիտող Ֆաթմա պաճին աչքին կրկնեւելութի մը պատրանքը տուած էր. ան՝ կատարեալ մարմնացումն էր մեռածի մը ուր այլեւս ամբողջովին հողի վերածուած էր:

Անցած տասնըութը տարիներու միջոցին տեղի ունեցած բոլոր ողբերգութիւններն ու տառապանքները անհետացած էին իր յիշողութենէն. անցեալի հարազատ նմանութիւնը ունեցող այս տեսարանին առջեւ դարձեալ իր նախկին տիրուհին ներկայութեանը կարծեց ինքզինքը. ամբողջովին մօրը նմանող Նէտրէթի շարժումները, նոյն միջավայրի, միևնոյն ազդեցութիւններու հետ համադրուած, երեւակայութիւնն ու իրականութիւնը զանազանելու անկարող դիրքի մը մասնածէին զինքը:

Նէտրէթ գլուխը դանդաղօրէն դարձուց. գունաթափ եղած էր ու թարթիչներու ծայրերէն արցունքի

կաթիլներ կախուած էին. իր գալարուող հոգիի խորերէն բխող դառն հեծեծանքները սենեակին մերկ պատերու մէջ կ'արձագանդէին.

— Մայրի՛կ... այս վայրկեանիս չափ քեզ երբեք կարօտցած չէի. ամէն ինչ, ողբագին շեշտով մը քու մահդ կը պատմէ, ամենուրեք, նոյն խակ հովը քեզ համար կուլայ: Այս պահուն՝ երբ անսահման կարօտիդ բոյրովը ես կ'այրիմ, արդեօք, քո՞վս ես գո՛ւն... խօսքերս կը լսե՞ս... մայրի՛կս...

Վէյսէլ էֆէնտիի կինը շուարած, յուզուած էր. յամբօրէն մօտեցաւ ու անոր ձեռքերը բռնեց: Երկուքն ալ ստուերներու պէս անձայն էին: Փաթմա պաճին տասնըութը տարիէ ի վեր գոց սենեակին դուռը դարձեալ անցեալի վրայ քաշեց, գոցեց...

Երկու օր վերջ, Վէյսէլ էֆէնտիի ժամանումը մեծ ուրախութիւն պատճառեց Նէտրէթին: Առանձին ու անօք իր կեանքի միակ պաշտպանը ճանչցած այս բարեսիրտ ծերունին շատ կը սիրէր: Մօրաքոյր Սուատ հանրմի մահէն յետոյ, այս մարդն էր որ զինքը ընդունած էր իբր ժառանգորդ իր բարերարին. ամբողջովին նուիրուած էր զայն խնամելու և անոր կատարեալ դաստիարակութիւն մը տալու գործին. անոր հարստութիւնը խղճմտօրէն ու աջողապէս կը մատակարէր: Այն օրը որ Նէտրէթ Գօլէճի վերջին կարգը աւարտելով հրաժեշտ տուած էր դպրոցական կեանքին՝ Վէյսէլ պապան զինքը առաջնորդած էր իրեն սեփական ու կահաւորուած տնակ մը որու դուռնէն ներս մտած միջոցին զարմանքով և ուրախութեամբ.

— Ասիկա ի՞մս է... ձեր մտածո՞ւմն է աս... ըսելով ծերունիին ձեռքերը համբուրած էր ու այդ միջոցին աչքերէն յորդող արցունքները թարգմանը եղած էին իր զգացումներուն: Հոս կ'ապրէր ան՝ խաղաղ ու երջանիկ. Վէյսէլ էֆէնտին ու իր կինը անոր

քովն էին. այս կինը նախկին ստնտուի մը խանդաղատանքով Նէտրէթի հանգիստն ու գոհունակութիւնը ապահովել կը ջանար:

Հաճոյալի էր աս տուելը, ուր դեռատի աղջկայ մը անբիծ հոգին կ'ապրէր. անոր զարդարուն ննջասենեակը նեղուցի կապոյտ ջուրերուն վրայ կ'իշխէր. ունէր գեղեցիկ հիւրասրահ մը, փոքրիկ գրասենեակ մը, կուսաթաթիկներով (հանրմ-էլի) ու ճերմակ յասմիկներով շրջապատուած պարտէզ մը: Կեանքի տաժանքներէն ու տառապանքներէն հեռու կ'ապրէր: Երկարատեւ դպրոցական կեանքէն յետոյ այս ինքնամփոփ կենցաղը շատ հաճելի էր իրեն. Փաթմա պաճին հետ խօսակցելէ ու կատակելէ շատ կ'սորոժէր: Խօսակցութիւնը՝ մեծ մասով իր ծնողքին շուրջ կը գաղնար: Ազարակի մասին Փաթմա պաճի գիտցած առասպելները անհատնում էին. Նէտրէթ այս պատմութիւններէն թէ՛ հաճոյք կը զգար և թէ՛ կ'աղդուէր. շարունակ կրկնել կուտար. կը զգար թէ ասոնց մէջ անյայտ, գաղտնի, մթին և խորհրդաւոր դէպքեր խառնուած էին, սակայն զանոնք բնորոշելու անկարող եղած էր. ազարակը տեսնելու բաղձանքը այլեւս մտասեւեոմը եղած էր իրեն: Օր մը իր միտքը հասկցուց Վէյսէլ էֆէնտիին. ըսաւ թէ կը փափաքի այցելել հոն, ուր իր ծնողքը իրենց վերջին օրերը անցուցած էին ու մէկ երկու ամիս հոն անցընել: Այս միջոցին, կարգ մը անձանօթ ժառանգորդներ երեւան ելած էին ու կալուածներու մեծ մասին տիրանալ կ'ուզէին: Նէտրէթ՝ այս միջամտութենէն շատ նեղսրտած ամէն զոհողութիւն ստանձնելու և դատը փաստաբանի մը յանձնելու որոշումը տուաւ, քանի որ հօրմէն ժառանգած բոլոր կալուածներէն իրեն համար ամէնէն արժէքաւորը ազարակն էր ուրկէ թիւ մը հող անգամ զիջելը իր սիրական

ննջեցեալներու յիշատակը ոտնակոխ ընել պիտի նշանակէր։ Օր մը, Վէյսէլ էֆէնտին գալով շատ կարող փաստաբան մը գտած ըլլալը հաղորդեց։

Նէտրէթ ալլեւս հանգիստ սիրտով ագարակ երթալու վճռական որոշումը տուած էր։ Հոն՝ քանի մը ամիս ինքնամփոփ կեանք մը անցնելով մէկտեղ ազատուած պիտի ըլլար զինքը անհանգստացնող կարգ մը պահանջատէրերէն։

Ամուսնութեան մասին տակաւին չէր մտածած։ Երկարատեւ ուսման շրջանէն յետոյ, հանգիստի ու կեանքը մօտէն ուսումնասիրելու պէտքը կը զգար։ ամէն անգամ որ Վէյսէլ էֆէնտին պահանջատէրերու մասին կը խօսէր, Նէտրէթ արհամարհանքով մը իր գլուխը կը դարձնէր. իսկ փաթմա պաճին, այս նազանքոտ ու խրոխտ աղջկայ արհամարհանքը շատ արդարացի գտնելով կ'ըսէր.

— Եթէ Նէտրէթի պէս հարուստ ու գեղեցիկ ըլլայի, ես ալ անոր պէս գլուխս կը դարձնէի։...

* * *

Վէյսէլ էֆէնտին ագարակ վերադարձած օրը, Նէտրէթ տառապոկ մը վրան առած պարտէզը ելած էր և եղեւիններու շուքին մէջ կը պտտէր. ծերունին՝ զինքը տեսնելուն՝ ուրախացուցիչ լուրեր ունեցողի մը զուարթ արտայայտութեամբ մը ըսաւ.

— Իմ սիրունիկ հանրմա, հոս՝ սիրտդ չնեղուեցա՛ւ, չէ՞... Նէտրէթին հետ միշտ «սիրունիկ հանրմ»ով կը խօսէր։

Աղջնակը, գէպի յարգելի ծերունին վազելով ըսաւ.

— Ընդհակառակն, ընա՛ւ չնեղուեցայ. բայց ձեզի շատ սպասեցի։...

Երկուքն ալ եղեւինի տակ նստեցան, Նէտրէթ հետաքրքրութիւնով ու անհամբերութեամբ հարցուց.

— Ի՞նչ լուրեր Պոլիսէն, Վէյսէլ պապա։

— Շա՛տ լաւ, շա՛տ ուրախացնող լուրեր։...

— Ո՛հ, որքա՛ն ուրախ եմ։...

— Պատմէ նայիմ, այս քանի մը օրուան ընթացքին, ի՞նչ ըրիր հոս։

Նէտրէթ վիզը ծռելով յարեց.

— Ե՛ս... մօրս մասնասնեակը, հօրս գերեզմանը այցելեցի, շա՛տ ազդուեցայ. հոս՝ միշտ անոնց մասին կը մտածեմ. ո՛ւր որ պտտիմ, ո՛ւր որ երթամ, մի՛շտ երկու տեսիլներ կուգան աչքիս առջեւ, մայրս ճանչցող պառաւ կիներ կան հոս, որոնք զիս տեսնելով ապշեցան... ճի՛շդ է արդեօք, Վէյսէլ պապա, ես շատ կը նմանիմ եղեր մօրս։

Ծերունկը գլուխը օրրելով ըսաւ.

— Այո՛, նոյնինքն։...

Երկուքն ալ լռած էին. թեթեւ հով մը եղեւիններու տերեւները կը խշրտացնէր։... Վէյսէլ էֆէնտին՝ աղջնակը այս տխրառիթ մտածումներէն ազատելու համար ըսաւ.

— Սիրունիկ հանրմա, քանի մը օրէն հիւրեր պիտի գան հոս. քեզ տեսնեմ, պատրա՛ստ եղիր... Նէտրէթ զարմացած յարեց.

— Հո՞ս։...

— Այո՛։...

— Զարմանալի՛ բան։

— Արդարեւ զարմանալի՛։

— Ի՞նչ կ'ըսես, Վէյսէլ պապա։

— Բնա՛ւ միտքէդ չանցած բաներ։...

— Ձեր խօսքերէն բան մը չեմ հասկնար, Վէյսէլ պապա. արդեօք դատերնի՞ս պիտի կորսնցնենք... Ի սէր Աստուծոյ, շիտակ ըսէ։

— Ձէ՛, հոգիս. ասկէ վերջ դատերնիս աւելի՛ լաւ, աւելի՛ սրտովին պիտի հետապնդուի... ամէն

ինչ կարգի պիտի մտնէ. քու կեանքդ պիտի փոխուի, կարգ մը նոր դէմքեր, նոր ազգականներ պիտի տեսնես...

— Այս թաքուն խօսքերէդ բան մը չեմ հասկընար... նոր դէմքեր, նոր ազգականներ կ'ըսէք. ես՝ ձեզմէ զատ աշխարհի մէջ ո՞վ ունիմ, վէյսէլ պապա. ես՝ ուրիշ մէկը չեմ ճանչնար որ...

— Ասկէ վերջ պիտի ճանչնաս, զաւակս. աւելի ճիշդ անոնք ինքզինքնին պիտի ճանչցնեն...

— Տարօրինակ բան... «անոնք» ըսածնիդ որո՞նք են... որոնց մասին կը խօսիք:

Վէյսէլ էֆէնտին սկսաւ պատմել փաստաբանին և իր միջեւ եղած ամբողջ խօսակցութիւնը. Նէտրէթ, բերանաբաց մտիկ կ'ընէր և մերթ ընդ մերթ կ'ընդմիջէր «չա՛տ տարօրինակ զուգադիպութիւն» ըսելով:

Վէյսէլ պապան շարունակելով ըսաւ.

— Արդարեւ շատ ազնիւ, շատ քաղաքավար երիտասարդ մը... շատ մեծ հաճոյք զգացի իրմէ: Երէ՛կ, գրասենեակը հրաւիրած էր զիս. անմիջապէս գացի. «հրամա՛ն մը ունիք» ըսի: Իր հայրը, Նէժատ պէյ, հոն էր. տեսնուեցանք. քու մասիդ շատ խօսեցանք. Նէժատ պէյ շատ կը փափաքէր քեզ տեսնել. մասնաւորապէս զինքը հրաւիրեցի, խոստացաւ քանի մը օրէն գալ. տեսնես ի՞նչ աղնուաբարոյ, ի՞նչ համակրելի, որքա՛ն թախծաղէմ մարդ մը... այնպէս կոտորուած կ'երեւի որ կարծես թէ երկա՛ր ատեն վիշտեցով ու աղէտներով հարուածուած է:

«Քեզի հանդէպ, բացակայութեանդ իր ցոյց տուած չափազանց սիրոյն պատճառով, ես աս մարդը շա՛տ սիրեցի: Հօրդ ու մօրդ մասին խօսեցաւ. նոյն իսկ մօրդ վերջին վայրկեաններուն՝ անոր մօտ գտնուելը պատմած միջոցին՝ աչքերը արցունքով լեցուեցան, գոյնը դեփ գեղին կտրեցաւ»:

Նէտրէթ, յուզումէն դողալով յարեց.

— Վէյսէլ պապա, զարմանքի կը մատնէք զիս. կեանքիս մէջ բնաւ չակնկալուած գէպքերու մասին կը խօսիք... ես աշխարհի վրայ բոլորովին առանձին ապրելէն գոհ էի. ձեզմէ վայելած սէրս իմ հոգեկան ամբողջ կարիքներս կը գոհացնէին. ես կը կարծէի թէ փնտռուելիք, սիրուելիք մէկ անձ միայն կար և ան ալ դո՛ւք էիք. Վէյսէլ էֆէնտի, ձեզի սպասելու բաղձանքէս զատ որ և է մտածում մը չունէի, ամբողջ աշխարհի սէրը ձեր միակ սիրտէն բաղկացած կ'ընդունէի... տարբեր անձեր սիրելու, անոնց մասին մտածելու հաւանականութիւնը երբե՛ք միտքէս անցած չէր, որովհետեւ այն հաստ պատերուն մէջտեղ՝ զիս տեսնելու, զիս սիրելու համար՝ միայն դուք կուգայիք. որքան որ տարիքս կը յառաջանար այնքան աւելի կը համոզուէի թէ զիս՝ ձեզմէ զատ ուրիշ փնտռող մը չկար... այս համոզումս՝ խիստ սրտակեղէք դառնութիւնով մը իմ բովանդակ գոյութիւնս կ'այրէր...:

Նէտրէթ խօսած միջոցին կուլար. Վէյսէլ էֆէնտին, անոր գլուխը փափայելով ըսաւ.

— Ո՛չ... այսպէս յուզուելդ տեսնել չեմ ուզեր, այլեւս անցա՛ն այն օրերը. ասկէ վերջ քեզ սիրողներ, քեզ փնտռողներ կը շատնան. տես... երիտասարդ ես, գեղեցիկ ես, ո՞վ գիտէ, ապագան ի՞նչ գեղեցիկ օրեր, ինչե՛ր կը պատրաստէ քեզի, զաւակս...:

Նէտրէթ գլուխը ձօճելով ըսաւ.

— Ինչո՞ւս պէտք... այս նիւթի մասին ա՛լ չխօսիմք... քիչ մըն ալ դատի մասին պատմէ... ի՞նչ եղաւ... ի՞նչ որոշում տրուեցաւ... ըսաւ ու խօսակցութեան ուղղութիւնը փոխեց:

— Տակաւին որոշում մը չկայ... կարծեմ թէ

ժիստաբան պէյը այս խնդրի մասին քեզի հետ տես-
նուելու պիտի գայ և կամ քննիչ մարմին մը պիտի
քերէ հոս: Ամէն պարագայի, պէտք եղածը կ'ընէ
ան. . . դուն, ալլեւս, մտածումներովդ ինքզինքդ մի
տանջեր:

Մանկամարդ աղջիկը, Աստուծոյ ապաւինածի մը
ձեւով, գլուխը շարժեց ու աչքերը ուղղեց դէպի
բլուրը ուրկէ ոչխարներու հօտեր դանդաղօրէն իջնե-
լով իրենց գոմերը կը վերադառնային:

Այստեղի արեւամուտը, կանաչ ու թափանցիկ
լուսապսակի մը պէս, կը սկսէր լեռները ծածկել:

*
* *

Ագարակ երթալու մասին, իր հօրը վճռական
որոշմանը դէմ, ժիստաբանը, բառով մը անգամ
չէր արտայայտուած, սակայն, քրօջը հետ կարծիքի
փոխանակութիւն ունեցած միջոցին, քիչ մը ջղայ-
նացած կ'երեւար:

— Մեռած կնոջ մը աղջկան նկատմամբ, ցոյց
տրուած այս համակրութեան արտայայտութիւնը,
չափազանցուած կը տեսնեմ: Երանի թէ անցեալի
փոթորիկը նոր վիշտեր չբերէր մեր տունը. . . :

Նիհալ մտիկ կ'ընէր. գալն արդարացնող անծա-
նօթ զգացումներէ զրդուած, անոր կարեկից իր սիրտի
քովանդակ սիրովը պատասխանեց.

— Սակայն, եղբայրս, հայրս մարդկային պար-
տականութիւն մը կը կատարէ պարզապէս, զինքը
քննադատելու իրաւունք չունիք. . . :

Նիհատ, քրօջը այս խօսքերուն վրայ բարկացած՝
ռւսերը ցնցելով լսաւ.

— Աստուածդ կը սիրես, ձգէ՛:

Նիհալ, այս բարեսիրտ ու ազնիւ կինը, հայրը
առանձին չձգելու համար, դեսպանատան մը մէջ
պաշտօնավարող իր ամուսնոյն երթալու կը յապա-
ղէր: Բժիշկը իր աղջկայ՝ զօհողութիւնները կը գնա-
հատէր, իր շարունակական պնդումներուն՝ Նիհալ
այս պատասխանը կուտար. «Եղբօրս ամուսնու-
թեանը կ'սպասեմ. ատեն մըն ալ քովդ կը կենամ ու
երբ ուզածիս պէս հարս մը գայ տուներնիս, այն
ատեն աւելի հանգիստ սիրտով կընամ մեկնիլ:» Այս
համոզիչ գաղափարը բժիշկն ալ կ'իւրացնէր, սա-
կայն Նիհատի ցոյց տուած անփութութեանը հանդէպ՝
իր անյոյս և անկարող վիճակի մը մատնուած ըլլալը
տեսնելով շատ կ'ընկճուէր. . . :

Նիհալ, ամուսնոյն մեկնումէն յետոյ, երիտա-
սարդ ու զուարթ իր տալը քովը առած էր ու մինակ
մնացած պահերուն, անոր քրքիջներովը ինքզինքը
կը զբաղեցնէր: Մուալլա, լաւ ընտանիքի մը աղջիկ,
մանկութենէն օտար դաստիարակներու յանձնուած,
ազգային իտէալներէ զուրկ ու հիմնական դաստիա-
րակութենէ հեռու մնացած էր: Ժամանակի մեծա-
գոյն մասը Բերայի վաճառատունները պոտե-
լով նորաձեւութիւններով կը հետաքրքրուէր: Հո-
սանքէ տարուող մտայնութիւն մը ունէր ու անով
ալ կը պարծէր: Իր տեսակէտով, մարդկային բոլոր
առաքինութիւնները միմիայն գեղեցիկ հագուելու և
գեղեցիկ երեւալու մէջն էին:

Նիհալ վստահ էր թէ՛ այս աղջիկը չըջահայեաց
ու լուրջ այր մարդու մը հոգածու ձեռքին յանձնուե-
լով իր նկարագիրն ու վարքը կընար շտկել. հետե-
ւաբար, գալն՝ իր կեանքին աւելի մօտ տեսնելու
փափաք մը ունէր ու իր այս գաղափարը, հօրը
յայտնելու համար, յարմար պատահութեան մը կը
սպասէր:

Գալով Նիհատին, ան՝ Մուալլայի բոլոր այս ունակութիւնները շատ բնական կը գտնէր ու կը մաղթէր որ, բոլոր աղջիկները անոր պէս նուրբ ու վայելուչ ըլլային. անոր կանաչ ու հմայիչ աչքերուն հանդէպ կը զգար թէ իր բովանդակ գոյութիւնը կը հալի, կ'անէանայ:

Այսուհանդերձ, արդարեւ փաստաբանը ո՛րքան զգայուն, այնքան ալ հպարտ էր. հեռատես էր ու տրամաբանող, որով միշտ ծանրագլուխ ու լուրջ կ'երեւար: Մինչդեռ Նէժատ պէյ, իր տղու մասին շատ խոր ու նուրբ գաղափարներ կը սնուցանէր. կ'ուզէր որ իր տղան կեանքի ընկերուհին ընտրէ, աղջիկ մը որ օժտուած ըլլայ մարդկային բոլոր առաքինութիւններովն ու կանացի ամէն առաւելութիւններովը. Մուալլայի պէս նորոյթի խամաճիկի մը, իր տղայէն գնահատուելու և սիրուելու հաւանականութիւնը երբե՛ք միտքէն չէր անցուցած:

Խեղճ բժիշկ, այս օրերս, դարձեալ հին երեւակայութիւններու մէջ խորասուզուած, անցեալ վերջիշումը իր սրտի վէրքերը արիւնոտած ու ագարակ երթալու իր վճռական որոշումը ամրացուցած էին: Ի՞նչ պատրուակով ու ի՞նչ հանգամանքով պիտի երթար հոն, ուր քսան տարուան իր յիշատակները կը վերակենդանանային... Ինքզինքը ի՞նչպէս պիտի ներկայացնէր Նէտրէթին...

Ի՞նչ պատճառաբանութիւն ցոյց պիտի տար այս աղջկայ հանդէպ իր արտայայտելիք սիրոյն...: Խզի ու սրտի այս հարցերը սաստկապէս կը հարուածէին իր ուղեղն ու հոգին և տառապալից վայրկեաններ կ'ապրեցնէին. միւս կողմէ, իր զաւակներուն կասկածոտ նայուածքներուն ներքեւ զգացած վիշտը, իր ջիղերը կը քայքայէր. անոնց կողմէ, իր հին ու սրբազան սիրոյն տրուելիք գէշ մեկնութիւնը, ամէն

բանէ աւելի կը ցնցէր իր գոյութիւնը. սակայն միշտ իր աչքին առջեւ կուգար նոյն տժգոյն տեսիլը որ՝ «գնա, աղջիկս տե՛ս» կ'ըսէր, կը հրամայէր...: Աս, իրեն համար, իր հին, նուիրական յիշատակին համար, խղճի պարտականութիւն մըն էր:

Նէժատ, ամբողջ գիշեր մը մտածած ու այն եզրակացութեան եկած էր թէ մարած, սրտառուչ անցեալի մը յիշատակին շառաւիղը եղող այս աղջկան հանդէպ իր անտարբեր ընթացքը՝ պիտի տառապեցնէր Ֆիքրէթի հոգին: Յաջորդ առաւօտ, Նէժատ, ձեռքը պայուսակ մը բռնած դուռնէն դուրս կ'սլլէր:

* * *

Վէյսէլ էֆէնտիի լուր տուած օրէն ի վեր, Նէտրէթ ահնկառոյց կը սպասէր հիւրերուն. զինքը տեսնել ուզող այս նոր ազգականներու մասին գաղափար մը կազմած չէր, ցարգ անոնց մասին բան մը լսած չէր:

Երբ զինքը յիշող և սիրող կարեկից ականարկի մը կարօտէն կ'այրէր իր հոգին, երբ անապատային ամայութեան մը մէջ, առանձնութեան վիշտով համակուած՝ լուռ արցունքներ կը թափէր, ո՞վ հարցուցած ու փնտռած էր զինքը:

Մանկութեան յիշատակները անհամ էին եղած ու տխուր իսկ ներկան՝ տժգոյն ու անյոյս դարուն մըն էր արեւազուրկ: Հոս եկած օրէն ի վեր, այս մտածութիւնները տեղւոյն լուրթեան ու իր մեղութեան հետ կը խառնուէին ու աւելի կը ճնշէին իր հոգին:

Խեղճ փոքրիկ, այս ամայի լեռներու մեռելատանի, այս մութ անտառներու վեհաշուք վայրագութեանց ու պարապութեանց մէջ յոյսի բոյր մը, կեանքի լոյս մը կը փնտռէր:

Իրիկուն մը, Նէտրէթ, Ֆաթմա պաճիին հետ մօտակայ գիւղերէն կը վերադառնար: Այդ կանանչ աշխարհին մէջ ապրող գիւղացի թարմատի աղջիկները, իրենց միամտութիւնով, սրտի մաքրութիւնով ու ամբողջ էութեամբը գեղեցկութիւնն ու վսեմութիւնը կը մարմնացնէին, անոնց բոցավառ ու երազուն աչքերուն մէջ ալ, դեռաւորի աղջկայ մը հոգիի ըղձանքներով պճնուած, բանաստեղծական երեւակայութիւններ կ'ուրուագծուէին: Նէտրէթի մտերմութիւնը տօնական ուրախութիւն մը կը պատճառէր անոնց: Օրերու մեծագոյն մասը ասոնց հետ անցնող Նէտրէթ երբ ագարակ կը վերադառնար, հոգեկան խաղաղութիւն վայելողի մը զուարթ ու երջանիկ արտայայտութիւն մը ունէր:

Տաք օրուան մը յաջորդող այդ իրիկունը, ոսկեգոյն ցորենի դէզեր կը նշմարուէին ամէն կողմ. հովէն քշուած կալի յարդերը, թեթեւ մշուշի մը պէս վեր կը բարձրանային ու նորէն գետին կ'իջնէին. զուարթ, հաճելի գիւղական կեանքը վարդագոյն ջերմութեամբ մը ծաղկեցուցած էին Նէտրէթի այտերը ու խաւարամած գիշերներու մէջ վառուող աստղերուն պէս փայլուն անոր աչքերուն ճառագայթող թովչութիւնը կրկնապատկած էին:

Ծաղկատի աղջիկը սովորականէն շատ աւելի զուարթ էր այն իրիկունը. ճամբուն եզերքը կեցած, կալերու մէջ ցատկոտող հորթուկներէն մէկը բռնել տուած էր և անոր ջերմաշունչ գլուխը իր կուրծքին սեղմելով անհանգարտ, չարաճճի մանուկի մը հոգին կրող ու երկար թարթիչներով եզերուած անոր խոշոր աչքերը կը համբուրէր:

Ֆաթմա պաճին, Վէյսէլ էֆէնտիի աճապարանքով դէպի իրենց կողմը գալը տեսնելով Նէտրէթին ըսաւ.

— Զաւա'կս, մեզ կը փնտռեն. աճապարէ', երթա'նք:

— Աստուածդ կը սիրես, պաճի', քիչ մըն ալ սպասէ, անգամ մըն ալ համբուրեմ աս չարաճճին: Օ'խ... որչա'փ անուշ կը բուրէ:

Նոյն միջոցին Վէյսէլ էֆէնտին ձայնեց.

— Է'յ, ո'ւր էք, ձեզ կը փնտռեմ... Պոլսէն փաստաբանին հայրը եկաւ:

Նէտրէթ սրտին մէջ թեթեւ բարախում մը զգաց, հովէն ցանուցիր եղած մագերը ամփոփեց, յարգարեց ու թրթռուն ձայնով մը հարցուց.

— Ե՞րբ եկաւ...

— Ժամէ մը աւելի է, աչքերնիս ճամբանիդ ֆնաց. վերջապէս զինքը առանձին ձգելով ձեզ փնտռելու ելալ:

Երեքն ալ աճապարանքով քալել սկսան:

Այն մեծ շոճիին տակ, ուր սովորաբար Նէտրէթ կը նստէր, ծառի կոճղերէ շինուած նստարանի մը վրայ, ձեռքը ծնօտին, նստած էր բժիշկը. սովորականէն աւելի տժգոյն, աչքերուն մէջ լացող տրտմութիւնը այսօր աւելի զեղուն կայլակներով կը յորդէր: Տարիներ, տառապանքներ չէին կրցած մարեցնել իր երիտասարդական այն անմոռանալի սէրը, որ զինքը այսօր քաշած էր դէպի այս լքուած ու սիրոյ աշխարհը: Ամէն կողմ անցեալ օրերու յիշատակներու և կարօտի լոյսերով ողողուած էր: Հանդիպակաց լեռներու ստորոտը ապաստանած գիւղերը կը զիտէր: Օր մը, Ֆիքրէթին հետ պտտած էին այս տեղերը. անոր տեսլական աչքերէն իր գոյութեանը մէջ հոսած կրակէ հեղեղը քաղցր ջերմութեամբ մը տաքցուցած էր հոգին. բռնկելու, սիրելու, պոթկալու հաճոյք մը պատճառած էր և սակայն այս երջանկութեան վայելքը անբաւարար ու անկատար ֆնացած էր:

Հիմա... ծառերը՝ աւելի մեծցած, անտառը՝ աւելի մթաստուեր դարձած, վեհաշուք սեւութեան մը մէջ սգակիր տեսիլ մը կը պարուրեն, արտերը՝ մշակուած, դաշտերը՝ կանանչ, ամպերը երփներանգ են ու թռչունները կը դալալեն. սակայն, աւաղ... ո՛ւր է այստեղի սեւաչուի սիրահար կինը... Եւր է ան... : Իր կեանքը յաւիտենական սպառումին նուիրող... անյոյս, սակայն խաւարէն՝ աղօտ լոյս մը ակնկալող, անկարելիութենէն՝ միսթարութիւն մը, փրկութեան միջոց մը մտերացող... մարդկային ամենաանճար, ամենաանկար կացութեան մը մատնուած Նէթատ՝ ստուերներու մէջէն, բարձրաբերձ լեռներու կողերէն, այս աւերակ տանը սեւ առաստաղներու տակէն փիքրէթի յանկարծական երեւուումին սպասած միջոցին բանաստեղծական երաժշտութեան մը ձայնը.

— Կը ներէ՛ք... ձեզ առանձին ձգեցինք... կ'ըսէր:

Բժիշկը, կեանքի երազներուն մէջ տարուբեր, աչքերը ուժգնօրէն այրեցան, ցաւազին տաքնապի մը վտանգաւոր այդ պահուն, իր ամբողջ կորսնցներու մօտ՝ «Ֆիքրէ՛թ... Ֆիքրէ՛թ... դուն ո՞ղջ ես... անցեալի դառնակակիծ օրերը անցա՞ն միթէ...» պուռու վրայ էր՝ երբ հազիւ ինքզինքը զսպելով ձեռքը երկարեց դիմացը կեցած պարզօրէն վայելազգեստ, ջերմ ու մտերմիկ նայուածքները իր վրայ սեւեռող Ֆիքրէթի այս որբացած աղջկան:

Այս վայրկեանին, այսքան անտարբերութիւն ցոյց տալը կարենալու համար, սրտի մը ինչ հսկայ ուժ ունենալուն վրայ ապշած, հիացած էր Նէթատ:

Նէթրէթ՝ անոր մտացիլ ու շուարած վիճակին հանդէպ՝ քիչ մը զգուշ ու զարմացկոտ ըսաւ.

— Յոգնած կ'երեւաք... քանի մը վայրկեան հանգիստ ըրէք...

Այս խօսքը, իր ինքնախաբ բաղձանքներով կեանքէն վեր բարձրանալու ձգտումն ու իրականութենէն շատ հեռացած ըլլալը ազդարարող հրեշտակային ձայն մը թռեցաւ իրեն: Սուգի տարիներու ճերմկեցած մազերուն ներքեւ գունաթափ ու վշտատեսիլ դէմքին վրայ խորտակուած ժպիտ մը կը դողար. շատ տառապահիւժ, անքուն գիշերներ անցուցած աչքերը անյուսութեան ու խռովքի մը ուժասպառութիւնովը խորասուզուած, Նէթրէթի երկարած ձեռքը բռնելով.

— Աղջիկս... ըսաւ:

Այս բառը իր կամքէն անկախօրէն արտասանուած էր: Խեղճ մարդ, իր ալեկոծ զգացումները չէր կրցած զսպել. փոխանակ աւելի պաշտօնական նախաբանի մը «աղջիկս...»ով սկսած էր խօսքի ու անոր տպաւորութիւնը մեղմել ջանալով, յուզումէն թրթռացող ձայնով մը շարունակեց.

— Այցելութիւնս անպատշաճ չէք գտներ կարծեմ... որովհետեւ դուք մեր գերդաստանի արժէքաւոր մէկ յիշատակն էք...

Նէթրէթ յարգալի խոնարհութիւնով մը պատասխանեց.

— Այս վայրկեանիս, ձեր ներկայութեանը պարգեւած պատիւին համար անսահման գոհունակութիւն ու երջանկութիւն մը կը զգամ, զոր բացատրելու անկարողութիւնս կը խոստովանիմ և ձեր յանձն առած յոգնութեանց փոխարէն շնորհակալութիւններս կը յայտնեմ...

Բժիշկը, իր փոթորկած յուզումները ծածկելու համար, գլուխը կախած մտիկ կ'ընէր Նէթրէթի խօսքերը և հեռաւոր երազի մը բանաստեղծութիւնն ու ցանկութիւնը ապրեցնող այս ձայնը թաքուն ուրախութիւնով ու երջանկութիւնով մը կը գինովնար:

Մեղմօրէն գլուխը բարձրացնելով ըսաւ.

— Ձեր գոյութեանը տեղեակ ըլլալէս յետոյ ձեզ տեսնելը խղճի պարտք մըն էր ինձ համար... որովհետեւ ձեր մօրը հանդէպ՝ խոր ու տեւական յարգանք մը ունէի...

Ձայնը խեղդուեցաւ...

Նէտրէթ միեւնոյն յուզումով պատասխանեց.

— Շատ խոր է սրտիս մէջ սնուցած սէրս հանդէպ անոնց, որոնք մօրս անխնայն ու անոր յիշատակը կը յարգեն. գիտնալիք մանաւանդ թէ զինքը մօտէն ճանչցողներու հետ գտնուիլս ո՛րչափ կը մխիթարէ զիս... կը խնդրեմ, ինծի միշտ իմ մօրս մասին խօսեցէք. անոր կեանքի վերջին պահերը պատմեցէք:

Նէժատ՝ զսպուած հառաչանքով մը յարեց.

— Հեռաւոր անցեալի մը շատ դառն յիշատակներ... ասոնք ձեր վրայ կ'ազդեն, աղջիկս... ձեզի աղջիկս ըսելով խօսք ուղղելով ներողամիտ կ'ըլլաք, չէ՞...

— Ա՛խ... պիտի փափաքէի որ միշտ այդ բառը գործածէիք ինծի, որովհետեւ, կեանքիս մէջ, ամէնէն աւելի այդ բառին կարօտն ունիմ:

Ծաղկատի աղջկայ աչքերը արցունքով լեցուեցան... Բժիշկին սիրտը կտոր կտոր կ'ըլլար. ուղեց անոր անտէր կեանքը պատսպարել իր հին սիրոյ ամենաշերմ գուրգուրանքներովը:

Նէժատի և Նէտրէթի այս վիճակը շատ ազդած էր Վէյսէլ էֆէնտիի վրայ, որ սրտի կսկիծ մը կը զգար:

— Կ'աղաչեմ, ըսաւ, մէյմէկ սուրճ խմենք. այդ վշտառիթ խօսքերը ձգեցէք, քիչ մըն ալ ուրիշ նիւթերու մասին խօսեցէք, չըլլա՞ր... տեսէք, պէյ էֆէնտի, մեր լեռները գեղեցիկ չե՞ն միթէ:

— Շատ գեղեցիկ են, էֆէնտի՛մ... ասկէ շատ տարիներ առաջ անգամ մըն ալ հասկցած էի... այն ատեն Նէտրէթ հանրմը փոքրիկ պէպէք մըն էր. (Նէտրէթին դառնալով) ձեր ստնտուն զարգարուն կառքով մը ձեզ կը պտտցնէր դիմացի ճամբուն վրայ ու մենք ալ այս թմբենիներու ստուերներուն մէջ կը շրջագայէինք. այն ատեն, մանչս՝ Նիհատ տասներմէկ տարու էր, իսկ աղջիկս՝ Նիհալ, անկէ աւելի փոքր. ձեզ համբուրելու, գրկելու համար կը խենթենային. յետոյ ձեր մայրը անոնց վրայ ի՛նչ գուրգուրոտ, ի՛նչ քաղցր նայուածքներ ունէր. աղջկանս մազերը համբուրած ու մանչուս ուսերը շոյած միջոցին ձեզ իր գիրկին մէջ կը սեղմէր. այն ատեն, այս պաշտելի կնոջը դէմքին վրայ մայրութեան ամենաեռանդուն հպարտութիւն մը կը ճառագայթէր. այս վիճակին մէջ, սովորականէն շատ բարձր կը գտնէի զինքը...:

Նէտրէթ՝ ձաթմա պաճիկն նայելով.

— Անցածները, ձեր ըսած ազգականներն են կարծեմ:

Կինը խորասուզուած Նէժատին կը նայէր:

— Այո՛, ըսաւ, պէյ էֆէնտին ճանչնալ սկսայ. այն ատեն երկտասարդ էր: Յետոյ բժիշկին դառնալով, ի՛նչ գեղեցիկ էր ձեր հանրմը... կապոյտաչուի՛, ճերմակ, գիրով... այն ատեն որքա՛ն կը հաւնէի իրեն... նոյն իսկ այս կարծիքս յայտնած էի հանգուցեալ պէյ էֆէնտիին, որ «ձաթմա՛, ըսել է հաւնեցար քեռորդիս, հապա եթէ քոյրս տեսած ըլլալի» ըսած էր:

Բժիշկը առջեւը կը նայէր. այս վայրկեանիս իր կնոջ յիշատակութիւնը իր հոգւոյն մէջ տանջանքի, տառապանքի մը զգացումը արթնցուցած էր... կըտրուկ ճայնով մը.

— Ճակատագրի՛ր. անոնք մեզմէ առաջ աշխար-

հին հրաժեշտ տուին ու մենք ալ այսպէս զանոնք կ'ողբանք... ըսելով խօսքը կտրել ուզեց։

Երեքն ալ լռած էին... Նէտրէթի աչքերը բժիշկին դիմագիծերը կը խուզարկէին. իրենց միջեւ եղած ազգականական կապերէն աւելի հոգեկան մերձաւորութիւն մը կը զգար անոր մէջ... ճակատին խոր ակօսները յոգնած հոգիի մը, զգայուն սրտի մը ուղեղին վրայ կատարած քայքայիչ ազդեցութեանց հետքերը կը յայտնէին... աչքերուն շատ խորերը թաքուն վիշտ մը կուլար...

Լայն ուսերուն վրայ բարձրացող անոր ծանրաբարոյ գլուխը շատ գրաւիչ էր. սակայն կեանքի ձմեռը, պէտք եղածէն աւելի ձիւն տեղացուցած էր անոր մազերուն վրայ...

Վէյսէլ էֆէնտին լռութիւնը խզելով, ըսաւ.

— Հանգուցեալ պէյ էֆէնտին շատ կը սիրէր այս տեղերը. միշտ կ'ըսէր թէ իր կեանքի լաւագոյն օրերը հոս անցուցած էր։ Արգարեւ անոր շրջանին, ագարակը միշտ շէնչող կեանք մը ունէր. ջրաղացները կը դառնային, գիւղացիները կ'աշխատէին, հունձքը ատենին կ'առնուէր, գոմերու մէջ ոչխարներ, կովեր կը ծնէին, արտերը կը մշակուէին, առատ վառելիւփայտ կը կտրուէր... երանելի՛ օրեր...

Վէյսէլ էֆէնտին աչքերը թրջուած էին անցեալի կարօտովը։

Նէտրէթ բոլորովին ընկճուած.

— Հօրս մահուան պարագան շատ ողբերգական է... ըսաւ։

Այս խօսքը բժիշկին դէմքին վրայ խոր հետք մը գծագրեց։

Աղջիկը կը շարունակէր.

— Տակաւին ինձ համար անլուծելի մնացած հօրս մահը արկածի մը հետեւանքն ըլլալը միտքս շատ կը զբաղեցնէ...

Նէժատ, ակամայ.

— Ի՞նչպէս, ըսաւ։

— Ինծի այնպէս կուգայ թէ հայրս արկածի մը զոհ ըլլալէն աւելի՝ անձնասպանութիւնով իր կեանքին վերջ տուած է։

— Ի՞նչպէս...

— Այո, իմ զգացումներս ինծի այսպէս ըսել կուտան. ո՞վ գիտէ, թերեւս կը խաբուիմ...

Բժիշկը, գլուխը կախած էր. Վէյսէլ էֆէնտին, վշտահար արտայայտութիւնով մը ըսաւ.

— Սիրունի՛կ հանրմս, երբ միտքդ տեղ մը մխրճուի, ա՛լ հոն գամուած կը մնաս. ըսէ՛ տեսնեմ, հանգուցեալը ինքնասպանութեան մղող ի՞նչ պատճառ կրնար գոյութիւն ունեցած ըլլալ։

— Ձեմ գիտեր... ձեր տուած տեղեկութիւններէն կը հետեւցնեմ... հօրս՝ օրերով անյայտ վիշտով մը համակուած ըլլալը, այլեւս երբեք չի ժպտիլը, նոյնիսկ ագարակի գործերով բնա՛ւ չզբաղուիլը և... վերջին օրը դիտմամբ ձին գահավէժն ի վար քշելն ու քու այլալիւծ վիճակիդ մէջ «ամա՛ն, ամա՛ն... վտա՛նք կայ» պօռալուդ վրայ անոր՝ քեզի դառնալով յուսահատ ու ցաւագին ժպիտով մը պատասխանելը. այս ամէնը, դո՛ւն ինծի մանրամասնօրէն պատմած չե՞ս...

Տարիներէ ի վեր իրեն անծանօթ մնացած ահելիք իրականութեան մը իրազեկ եղած այս վայրկեանին՝ Նէժատ՝ իղճահարութեան ճնշմանը տակ իր ջախջախութիւնը կը զգար. իրիկուան խաւարի մէջէն, մոլեգնած ու վրէժխնդիր ուրուական մը ժանիքները կը ցուցնէր իրեն. տգեղ ու արհամարհոտ հեղնանքով մը իր բռունցքը կ'երկարէր։

Նոյն միջոցին Նէտրէթ իրեն կ'ըսէր.

— Վաղը, ձեզի հետ միասին այս լքուած գերեզմանը այցելենք...

Բժիշկը, ինքզինքէն ելած, այս խօսքերուն ինչ պատասխան տալը չէր գիտեր... մօտէն հոսող գետակի մը կարկաչը մտիկ կ'ընէր. ամէն կողմ ցրուած ոչխարներու մայլունը կը լսուէր. հեռուններէն եկող շուններու հաջիւններն ու ոռնալու ձայները այս այլանդակ ամայութեանց մէջ ահարկու արձագանգներ կը ձգէին. այս անկոխ լեռներու գագաթները, հորիզոնի անյայտ անկիւններէն հաւաքուող ցանուցիր ու մռախլապատ ամպերովը կը պատանքուէին:

Բժիշկը, խօսակցութեան նիւթը փոխելով, իր տղոց մասին կը խօսէր ալլելու: Մանկամարդուհին՝ տխուր ու խորասուզուած՝ մտիկ կ'ընէր ու մերթ ընդ մերթ կ'ըսէր.

— Ըսել է աղջիկնիդ շատ կը սիրէք, այնպէ՞ս է: Նէժատ ալ.

— Պէտք է գիտնաք թէ ասկէ վերջ դուք, այս սիրոյն անբաժան մասնակիցն էք, կը պատասխանէր...

Այս պատասխանը, անոր հոգիին մէջ յոյսի շող մը ծագեցուցած էր. իրեն երկարած այս բազուկները թերեւս իր մենութեան տխրութիւնը մեղմացնող ու գինքը մխիթարող գիրկ մը ըլլար: Գիշերուան սեւին մէջ խորասուզուած աչքերը բժիշկի գէմքին ուղղելով յանգիմանական ձայնով մը ըսաւ.

— Բայց ինչո՞ւ համար մինչեւ հիմա զիս փնտռելու պէտքը չզգացիք... Ներեցէ՛ք, ձեր ցոյց տուած սիրոյն յենլով է որ հարցումը կ'ընեմ...

Նէժատ, տարիներով զսպուած իր սուգի պոռթկալէն վախցաւ. այս քաղցր, կշտամբող ձայնը, կարծես թէ զինքը դառն երազի մը մղձաւանջային արտմութենէն ազատիլ կ'ուզէր...

Անյոյս տխրութեամբ համակուած իր աչքերուն մէջ գոյացած արցունքը ծածկելու համար, առաջը նայեցաւ ու վշտաբեկ ձայնով մը ըսաւ.

— Ա՛խ... փնտռեցի՛ր, փնտռեցի՛ր... սակայն ամէն ինչ կորսուած, ամէն հետք ջնջուած էր... ամէն կողմ սեւ մշուշի մը տակ թաղուած էր ինձ համար... որովհետեւ, երկար ատեն հիւանդ ու քայքայուած ապրած էի, աղջիկս...

Նէտրէթ զարմացումով մտիկ կ'ընէր այս խօսքերը, և բան մը չէր կրցած հասկնալ:

Նէժատ, յանկարծ սրտին մէջ բռնուն, անդիմադրելի փափաք մը զգաց. ամէն բան, բովանդակ ճշմարտութիւնը, իր կրած բոլոր տառապանքները անոր պատմել ուզեց. սակայն, քիչ առաջ իր հօրը անձնասպանութիւնը պատմող այս աղջկան ամբաստանութենէն վախնալով, համարձակութիւնը կորսնցուց, անցեալի աղիտալի իրականութիւնը մարմնացաւ իր աչքերուն առջեւ. հեռաւոր... տարիներով հեռաւոր օրերու պատահարները անցան իր միտքէն. իր բովանդակ հաստատակամութեան ուժը սրտակեղէք սուգի մը քայքայիչ ձեռքին յանձնած պահը յիշեց. ան ինչ ահաւոր, ինչ անմոռանալի գիշեր մըն էր... անկէ յետոյ, ալ չէր կրնար յիշել. նոյն իսկ զայն յաւիտեանապէս կորսնցնելէ յետոյ, կեանքի յոյսն ու երեւակայութիւնն ալ կորսնցուցած՝ տարիներով զգայազիրկ ու իմացականութենէ զրկուած՝ չէ՞ր ապրած միթէ... :

* * *

Այլեւս նէտրէթ ու նէժատ տեղւոյն բանաստեղծական խաղաղութեանը մէջ կ'ապրէին. թէեւ առհասարակ անցեալի մասին կը խօսէին, սակայն երջանիկ ժամեր կ'անցնէին: Խեղճ նէժատ, կեանքի վերջին միջնաբերդին հո'ս գտած էր. մարած դիմագիծը քիչ մը կեանքի գոյն ստացած էր, շրթունքը ժպիտի կը վարժուէր, աչքերը սկսած էին ուրախութեան փայլ ստանալ:

Նէտրէթ, անոր վրայ կատարուած այս փոփոխութիւնը տեսնելով կ'ուրախանար. պատճառը առանց զխանալու, թէ՛ շատ կը սիրէր այս մարդը և թէ՛ կը կարեկցէր անոր. ի՞նչ պատճառի արդիւնքն էր այս կարեկցութեան զգացումը, անծանօթ կը մնար իրեն. այս տարօրինակ ու անթափանց գաղտնիքը, միշտ կը մղէր զինքը անոր հանդէպ կարեկցութիւն մը, որմէ անկարող էր ձերբազատուիլ: Մարդիկ իրարու միացնող դիպուածի ու ճակատագրի կապերուն, այսքան զօրաւոր, այսքան ազդու ըլլալը կը հիացնէր զինքը: Այս դիմագիծին, այս աչքերուն՝ անվախճան երեւակայութեան մը մէջ մտերմացած ու ճանչցած ըլլալ կը թուէր իրեն: Անոր հոգիին մէջ, մօրը ապրած օրերէն մնացած ծածուկ ստուերներ կը տեսնէր:

Անբացատրելի գաղտնիքներ կային հոն պահուած:

* * *

Նիհալ հանրմը հոս հրաւիրելու բուռն բաղձանք մը ունէր այլեւս նէտրէթ. կը փափաքէր որ բոլորը միասին պարզ ու խաղաղ գիւղական կեանք մը անցընէին. այս գաղափարը քանիցս յայտնած էր բժիշկին, որ շատ ուրախացած էր, բայց կը մտածէր թէ՛ Նիհալ իրեն հետ պիտի բերէ նաեւ իր պճնասէր տալը, այն խենդուկ աղջիկը որու միօրինակ քրքջոցներէ՛ պիտի զզուէին ու կարօտը քաշած այս օրերու հանգիստն ու խաղաղութիւնը պիտի վրդովուէին:

* * *

Նէժատ ու Նէտրէթ, իրիկուն մը, պտոյտէ վերադարձին՝ երիտասարդ ու քիչ մը յաւակնոտ փաստաբանը, իրենց սովորաբար նստած տեղը, չոճիին ներքեւ նստած գտան. հիւրի և նէտրէթի միջեւ տեղի ունեցած տեսակցութիւնը քիչ մը ծանր, լուրջ եղած էր:

Բժիշկը տղան շատ դժգոհ գտաւ:

— Մտահոգութիւն պատճառեցիք մեզի... կ'ըսէր, քանի մը օրէն վերադառնալու էիք: Գիտէք թէ աղջիկնիդ որքան մտատանջ է ու որքան տարուած ձեզմով:

Նէտրէթ չէր լսած այս խօսքերը. անկեղծութեան ու ազգականութեան անհամապատասխան եղող փաստաբանի այս անտարբեր ընթացքէն շատ սրտնեղուած էր նէժատ: Նիհատի աչքերուն մէջ՝ գաղտնի ո'ր մը, զայրոյթ մը կը յայտնուէր:

Նէտրէթ դեռ նոր տեսած այս երիտասարդի մասին լաւ կամ վատ գաղափար մը կազմած ըլլալով

մէկտեղ հպարտ կեցուածքով ու հանդարտ, ոտքի վրայ կը սպասէր. Նիհառ, ակամայ նայուածքով մը գագաթէն մինչեւ ոտքի մատները զննեց զայն, մանկամարդուհիին՝ այս խուզարկու ու գոռոզ նայուածքին ներքեւ, կատարեալ պաղարիւնով մը, նստարանը ցոյց տալով, իր ձայնի ամենագրաւիչ ներդաշնակութիւնով ու կիսաժպիտ՝ ըսաւ.

— Հո՛ս հրամեցէք... գիւղացիի մը ընդունելութեան սրահը ծառի մը շուքը միայն կրնայ ըլլալ:

— Արդարեւ ձեր սրահը շատ հաճելի, շատ բնական է... պատասխանեց Նիհատ:

Երեքն ալ նստեցան... տաք օրուան մը արեւամուտէն յետոյ կանաչադարձ լեռներէն եկող զովօդ մը, փրկարար շունչի մը պէս, անոնց դէմքերը շոյել սկսած էր:

Նիհատ, տարօրինակ հոգեկան կացութեան մը մատնուած, մերթ Նէտրէթին կը նայէր, չըջապատի տխուր ամայութեան ու անոր ինքնութեան միջեւ անըմբռնելի նմանութիւն մը կը գտնէր. անոր սեւ ու երազկոտ աչքերուն մէջ անբացատրելի տաղտուկ մը կը տեսնէր: Մինչ խեղճ բժիշկը այս անգամ ամբողջովին մոռցած իր ինքնութիւնը, դիմացը նստող այս համակրելի, գրաւիչ երիտասարդը՝ անցեալէն յանկարծակի ծագած արեւ մը, իսկ քովէն քաղցր ձայնով մը խօսող աղջիկը՝ այն տխրասարսուռ անցեալի կենդանի պատկեր մը իբր կ'ըմբռնէր ու պահիկ մը հեռացած կ'երեւար աշխարհէն ու կեանքէն:

Փաստաբանն ու Նէտրէթ շատ կարեւոր խնդիրներու մասին կը խօսակցէին. մանկամարդ աղջիկը բոլոր ուշադրութիւնը լարած կը հետեւէր Նիհատի բերնէն ելած ամէն մէկ բառին, երբ Նիհատ դատի մասնն բացատրութիւն կուտար:

Փաստաբանը անխռով ձայնով մը կ'ըսէր.

— Կարծեմ աւելորդ է ըսել թէ ձեր կալուածներէն բռնագրաւուած կարգ մը հողերը վերստանալու եւ ձեր իրաւունքը ապահովելու համար ջանք չպիտի խնայեմ. ասիկա թէ՛ իբր պարտականութիւն մը կ'ըմբռնեմ եւ թէ խոնարհաբար ձեզ ծառայութիւն մը ընելու պատիւը վայելել կ'ուզեմ...

Նէտրէթ, փոխան շնորհակալութեան ձեռքը երկարեց անոր:

Այս վայրկեանին, բժիշկին միտքին մէջ նոր աշխարհի մը նոր իդէալ կ'արթննային... «Ծիւրքէթին հետ, կեանքի հաճոյքները վայելելէ զրկուած մնացինք. բախտը պարտական է մեզի. արդարութիւնը կը պահանջէ որ ան՝ մեզմէ յափշտակած երջանկութեան պարտքը հատուցանէ ասոնց՝ մեր երկու բախտագուրկներուս ժառանգորդներուն: Ծիւրդ է որ ես այս կերպով Նէտրէթի իրական հայրը չեմ ըլլար, բայց գէթ անոր աւելի մօտ կ'ըլլամ. անոր կեսրայրը կ'ըլլամ. կեանքիս մէջ պաշտած կնոջս զաւակը բախտաւորուած կը տեսնեմ ու անկէ ծնելիք զաւակները կուրծքիս վրայ սեղմելով կեանքիս վերջին հաճոյքը կը վայելեմ. ասոնք՝ գոհունակութեամբ կ'ընդունիմ իբր վարձատրութիւն քաշած բոլոր տառապանքներուս եւ ո՛վ գիտէ, թերեւս փարատին վիշտերս...»: Երեւակայութեան պարգեւած այս անսահման երջանկութիւնը ապրող Նէժատ, տղուն՝

— Շատ խորասուզուած կ'երեւաք... հարցումին վրայ, խոր երօզէն արթնցնողի մը պէս, ցընցուեցաւ:

Այս մէկ երկու վայրկեանի երեւակայութեանը առթած քաղցր ու վսեմ հաճոյքներէն շատ ուժասպառ, յուսաւրէպ վիճակի մը մէջ՝ դառն իրականութեանը վերագարծած էր:

Նէտրէթ ու Նիհատ, դատի մասին իրենց խօսակ-

ցութիւնը աւարտած էին. փաստաբանը իր պարտականութեան վերաբերեալ տեղեկութիւնները տուած, իր ըսելիքը ըսած էր: Անոր լուրջ վերաբերումին մէջ, հօրը հանդէպ զայրուիթ մը կար. անոր կնճռոտ յօնքերուն վրայ, անոր աչքերուն մէջ սրտնեղութիւն ու ցասում կը յայտնուէին:

Նէտրէթ կատարելապէս Նէժատին նմանող, անոր երիտասարդութիւնը ներկայացնող այս մարդուն ներկայութեանը, ինքզինքը անօրինակ ընկճումի մը ենթարկուած կը զգար: Բժիշկը Նէտրէթը կը զննէր:

Կանաչ շոճիներու ստուերներուն տակ, իր հասակին շատ վայելող սպիտակ քթանէ նուրբ վերարկուն մէջ, ճերմակ ամպերու մէջէն յայտնուող տժգոյն լուսնի մը նմանող այս գեղեցիկ աղջիկը, այսօր, իր կեանքի աղջամուղջը փարատող, իր յոգնած ու ծերացած հոգին ժպիտի ճառագայթներով ողողող երկնառաք էակ մըն էր:

Մանկամարդունին՝ հայրն ու որդին առանձին ձգելու պէտքը զգալով՝ գործի մը պատրուակով բաժնուեցաւ:

Փաստաբանը, միջոց մը անոր ետեւէն նայելէ յետոյ, հօրը դառնալով ըսաւ.

— Չէք գիտեր թէ ձեր բացակայութիւնը ո՛րչափ տխրեցուցած է Նիհալը... վաղը միասին կը վերադառնանք, չէ՞:

Նէժատ, քիչ մը զգոյշ և մեղմ ձայնով, յարեց.

— Տակաւին վերադառնալու որոշումը չտուի. ասով մէկտեղ, կը սպասեմ որ Նիհալ հոս գայ. այս մասին Նէտրէթ հանրմը շատ պնդեց, մասնաւորապէս վէյսէլ պապան զրկել և Նիհալը հոս բերել կ'ուզէ...

Նիհատ քիչ մը վրդովուած ու ջլաշին.

— Նիհալ առանձին չկրնար գալ, ըսաւ. աւելի ճիշդ, Մուալլան մինակը չկրնար ձգել... մինչդեռ

ասոր ալ երկար ատեն հոս կենալը իր սիրտը պիտի նեղէ, կը կարծեմ:

Այս խօսքին վրայ, բժիշկը չափազանց սրտնեղուած, շեշտակի նայուածք մը ուղղեց տղուն և ըսաւ.

— Ուրեմն, հոս հրամամիւ համար յոգնութիւն յանձն առնելու պէտք չունին. իրենց քմահաճոյքներու ծառայելու պարտաւորութիւն մը չեմ զգար:

Փաստաբանը առաջը նայեցաւ ու ըսաւ.

— Խօսքերս սխալ կը մեկնէք. արդէն չեմ գիտեր թէ ինչո՞ւ համար խոր ատելութիւն մը ունիք Մուալլայի հանդէպ... ամէնուն համար կարեկցութիւն յայտնող ձեր սիրտէն՝ անոր ալ սիրոյ փոքր բաժին մը զատելու ինչո՞ւ կը զլանաք:

— Քանի որ Մուալլան ձեզի պէս պաշտպան մը ունի, այլեւս իմ սիրոյս ի՞նչ պէտք կրնայ ունենալ:

Այս խօսքերէն յետոյ, բժիշկը նեղացած, գլուխը դարձուց ու մտածկոտ սկսաւ դիտել դիմացի լեռները, որոնք իրիկուան մթութիւնով կը սքողուէին:

Նիհատ խօսքի նիւթը փոխելու պէտքը զգացած էր, որովհետեւ հայրը շատ ազդուած էր.

— Հինգ տասը օրէ վեր հոս ի՞նչպէս անցուցիք ժամանակնիդ... չնեղուեցա՞ք... մինչդեռ մենք, միշտ ձեր մասին կը մտածէինք, ըսաւ:

Նէժատ, առանց գուլիւ դարձնելու, պատասխանեց.

— Ընդհակառակն, շատ հաճելի անցաւ. նկարագրով Նիհալին շատ նմանող այս հրեշտականման աղջիկը, ամէն կերպով զիս զբաղեցնելու աշխատեցաւ:

Փաստաբանը քիչ մը հեզնական՝ յարեց.

— Օ՛հ... հայրի՛կ... կարճ միջոցի մը տուած վճիռովը ամէն մարդ մի նմանցնէք Նիհալի...:

Նէժատ, բարկութեամբ ուսերը ցնցելով.

— Երբեմն, մարդոց մասին կէս ժամէն անգամ կրնայ վճիռ տրուիլ, կարծեմ... այս ուղղութեամբ, դո՛ւք ինծի չափ փորձառութիւն չէք կրնար ունեցած ըլլալ:

Նիհատ թեթեւակի ժպտելով.

— Կը խոստովանիմ թէ ձեզի չափ փութկոտ չեմ:

— Ըսել է թէ հիմա Նէտրէթի մասին գաղափար մը կազմած չէ՞ք...

— Բնականաբար ո՛չ... պէտք էր որ անմիջապէս սիրահարուէի՞...

— Ո՛չ. միայն գնահատութեան զգացում մը...

— Դժբախտաբար, տակաւին այդ զգացումէն հեռու կը գտնուիմ:

Պաղ հով մը անցաւ բժիշկին ուղեղէն. Նիհատի խօսքերը կը ժխտէին իր բոլոր մտածումներն ու ցանկութիւնները. իր միտքը տակն ու վրայ ըրած էին. առաջին անգամ ըլլալով անոր, ուրիշ մէկը սիրելու հաւանականութիւնը անցաւ իր միտքէն և այդ ուրիշն ալ, Մուսլլան ըլլալը, իր վախերը բազմապատկեց: Այս աստիճան թեթեւամիտ, խենդուկ, շփացած աղջկայ մը, Նիհատի պէս լուրջ, ծանրագլուխ անձի մը հետ ընտանութիւնը անկարելի կը թուէր իրեն: Եթէ այսպէս է իրականութիւնը, ուրեմն ի՞նչ ուղղութիւն պէտք է բռնել...:

Այս ենթադրութիւնը զինքը կ'ապշեցնէր, իրեն մտածել կուտար. իր բոլոր քաղցր երեւակայութիւններուն դառն վախճան մը կուտար, իր հոգին ուժգին հարուածներով կը խորտակէր:

Այս միջոցին, Նէտրէթ հեռուէն ծառերու մէջէն կը նշմարուէր. ճերմակ կիսակօշիւներ հագած իր մանրիկ ոտքերովը արագօրէն կը մօտենար իրենց. վարդազոյն շրթունքներուն վրայ հոգեգրու ժպիտով մը ու քնքոյշ ձայնով մը.

— Այս գիւղական կեանքի զրկանքներու մէջ մեր ունեցած պակասները ներելու խոստումը տուէք... Կ'ըսէր ու ժպտելով բժիշկին կը նայէր: Այս խօսքերս առաւելապէս մեր հիւրին կը պատկանին, քանի որ դուք այլեւս վարժուեցաք անհանգիստ ըլլալու... քիչ մը անդին, մեծ ծառին տակ սեղան պատրաստած ենք, հրամեցէք, ըսելով, ոտքի վրայ, յարգալիր կը սպասէր:

Այս անկեղծութիւնը շատ հաճոյք պատճառած էր Նիհատին, անոր գիմացը կեցած, այս անսեթեւեթ սեղանն ու այս դաշտային կեանքը նախապատիւ կը համարէր ամենաչքեղ ու զարդարուն ճաշասրահի մը պարգեւած հաճոյքներէն. իր յոգնած ուղեղը այսպիսի խաղաղութեան մը կարօտն ունէր:

— Հոգեկան զուարթութիւն մը կը զգամ, կ'ըսէր:

Քիչ մը առջեւէն քալող Նէժատ, տղուն խօսքերը մտիկ ընելով կը հասկնար թէ հինգ տասը վայրկեան առաջուայ իր մտածումները խեղդող մղձաւանջէ մը տարբեր բան մը չէին. իր նախորդ յոյսերով աւելի զօրացած, նայուածքներովը կը փայփայէր այս երկու երիտասարդները:

Ծառերուն տակ ճերմակ, մաքուր սեղան մը յարդարուած էր, հոն էին նախապէս պաճին ու վէյսէլ պապան: Այս աղջկայ ներկայութիւնը, կարծես թէ տարիներէ ի վեր անխնամ մնացած ագարակին կեանք, ցնծութիւն, երջանկութիւն կը շռայլէր:

Վէյսէլ էֆէնտին Նիհատը տեսնելով, ձեռքը երկարեց ու ժպտադէմ ըսաւ.

— Էֆէնտի մ... փաստաբան պէ՛յ, բարի եկաք. ձեր ներկայութեան առթած գոհունակութիւնը բացատրելու անկարող եմ. հրամեցէք էֆէնտիմ, սեղան հրամեցէք. մեր թերութիւնները նկատի մի՛ առնէք,

գիւղի կեանք է այս... սակայն մեր ֆաթմա պաճին առանց մեզի լուր տալու, չատ բան բերած է հոս... ճիշդ է ըսուած թէ հին կիները հեռատես կ'ըլլան...:

Նիհատ Վէյսէլ էֆէնտիի ձեռքը սեղմեց. ժպտելով մտիկ ըրաւ անոր միամիտ հոգին թարգմանող խօսքերը: Նէտրէթ չատ գուարթ էր... իսկ բժիշկը, այս վսեմ, մաքուր կեանքի երջանկութեանը մէջ, մետաքս մազերով, տոգոյն գլխագծով կնոջ մը տեսիլը կը փնտռէր:

Հիմա, այլեւս իրիկուան արծաթ շղարչները դողդղալով կը թռչէին իրենց լեռներու վրայէն. անտառներու խորերէն արծազանգող բուերու վայրենները կը լսուէին, ծառերը անտարբեր խաղաղութեամբ մը գիշերուան մութ գոյնին կը սպասէին: Ծառէն յետոյ, երեքն ալ, դուռին առջեւի թէրասին վրայ իրենց սուրճերը խմած էին: Բժիշկը անկիւն մը քաշուած՝ իր խորասուզուած աչքերէն վիշտը կաթիլ կաթիլ կը հոսէր ու գիշերուան անվախճան մթութեանը մէջ կը թաղուէր:

Նէտրէթ ու Նիհատ կը խօսակցէին. վերջինս՝ կեանքի տաղտուկներէն կը պատմէր, իսկ մանկամարդուհին լուսթեամբ մտիկ կ'ընէր անոր ներդաշնակ ու թրթռուն ձայնը. հովը մեղմօրէն կը փսփսար տերեւներուն մէջ. հանդիպակաց բարձր լեռներուն ստորոտը, խաւարի մէջ թաղուած փոքրիկ գիւղի մը խաղաղ մէկ անկիւնը, լոյս մը, գաղտնիքներու թափանցել ուզող աչքի մը պէս մերթ կը մարէր ու մերթ կը փայլէր. արտերէն գորտերու կոկոսցը կը լսուէր:

* * *

Նիհատի բացակայութիւնը երկու օր տեւած էր ու այս միջոցին Նիհալ և Մուալլա առանձին մնացած էին. մինչդեռ Նիհալ հօրն ու եղբօրը միասին վերադարձին կը սպասէր, Նիհատի առանձին գալը տեսնելով՝ նեղուած ակամայ բացազանչեց.

— Հայրի՛կս ո՛ւր է...

Փաստաբանը յոգնած երեւոյթով մը երբ աթոռի մը վրայ կը տեղաւորուէր, Նիհալ միօրինակ կերպով կը կրկնէր.

— Հոգի՛ս, հայրս ինչո՞ւ չեկաւ:

— Դիչ մը սպասէ, մի աճապարեր. պիտի հասկըցնեմ... կ'ըսէր Նիհատ:

Նիհալ քիչ մը խոժոռ՝ գլուխը երերցնելով յարեց.

— Ըսել է այլեւս մեզ մօտնա՞լ կ'ուզէ. այո՛...:

— Ո՛չ... ընդհակառակն, միշտ քեզ կը յիշէ. արդէն գիտես թէ քեզ ինձմէ աւելի կը սիրէ...

— Սակայն, եղբայրս, չես գիտեր թէ որքա՛ն կարօտցած եմ զինքը:

Երիտասարդը ակնոցներու ապակին մաքրելով մէկտեղ, քիչ մը անտարբեր.

— Այո՛, ըսաւ, նախ ըսեմ թէ քեզ հոն կը հրաւիրեն... Նէտրէթ հանրմ, Վէյսէլ էֆէնտին ինծի հետ ուղարկեց. ուրեմն, եթէ կ'ուզէք, վաղը կամ միւս օրը կրնաք երթալ... ահաւասիկ քեզի նամակ մըն ալ...:

Նիհատ նամակը յանձնած միջոցին քիչ մը յուզուած՝ հարցուց.

— Մուալլան հոս չէ՞:

Մանկամարդ կինը նամակը կը բանար, միեւնոյն ատեն կը պատասխանէր.

— Վերն է... հաւանաբար ձեր գալէն լուր չունի տակաւին. մեր վաղուան թէյասեղանին հազնելիք զգեստներու պատրաստութեամբ զբաղած է, կարծեմ... :

Յանկարծ վիշտի բամպ մը անցաւ Նիհատի աչքերուն առջեւէն. կը յուսար թէ Մուալլան ակնկառոյց իրեն կը սպասէ:

Մինչ Նիհալ տակաւին նամակը կը կարդար, սենեակին դուռը բացուեցաւ. փաստաբանին ուրախութենէն ճառագայթող աչքերը կէտի մը յառեցան... Մուալլան, ճոխ արդուզարդով, երջանիկ ու ժպտուն տեսնուեցաւ և ձեռքը իրեն երկարող Նիհատին գոչեց.

— Կը կարծէինք թէ ագարակի կեանքին երջանկութիւնը մոռցնել տուած էր մեզ... (Նիհալին նայելով) այնպէս չէ՞, հարս... կ'ըսէր:

Այս քաղցր կշտամբանքին հանդէպ փաստաբանին սիրավառ ակնարկները այս շէնչող աղջկայ ամբողջ մարմինը պարուրեցին, և ըսաւ.

— Երբե՛ք, երբե՛ք...

Մուալլան իր թեւին կըթնած.

— Ըսէք տեսնէք, հոն ի՞նչ ըրիք...

Նիհատ, անփութօրէն ուսերը ցնցելով պատասխանեց.

— Երկու օր գաշտային մաքուր օդ մը առի. հօրս հետ տեսնուեցայ. պարտականութեանս բերուածովը Նէտրէթ հանրմին ըսելիքներս խօսեցայ: Լայնատարած ու հաճոյալի տեսարանները գիտելով միշտ ձեզ մտաբերեցի... ահա, ա՛յսչափ:

— Խօսելիքնիդ շատ համառօտել կ'ուզէք, մինչդեռ մենք մանրամասն լուրերու կը սպասէիք... Օրինակ՝ Նէտրէթ հանրմի մասին ձեր կարծիքը...

Փաստաբանը հոգեկան երջանկութեամբ մը զուարթացած գոչեց.

— Նէտրէթ հանրմի մասին ո՛չ թէ իմ գաղափարը, այլ եթէ իմ տեսնութիւնս կը հարցնէք, ահա՛ համառօտակի, երկու բառով կրնամ ամփոփել. «Տժգոյն լուսնկայ մը»:

— Օ՛հ... ձեր բացատրութիւնը բանաստեղծութեան մը չափ հաճոյալի ու պատկերալից է... աղօտ անլոյս լուսնկարները կարգ մը հոգիներու վրայ տխուր օղորեցութիւններ ձգելը և առհասարակ բանաստեղծներու՝ ասոնց սիրահարիլը, ասոնցմով գրաւուիլը չէ՞ք կրնար ուրանալ, չէ՞:

— Իրաւունք ունիք... եթէ բանաստեղծ ըլլալի, իմ ամենայուզիչ ու հոգեզմայլ բանաստեղծութիւններս՝ ակնախտիչ ու ճառագայթափայլ լուսնի մը լոյսովը պիտի գրէի. մարդոց բնաւորութիւնն ու ճաշակները այլազան են. ես՝ գունաթափ ծաղիկներէն, անփայլ գարունէն, վերջապէս, տժգոյն լուսնկայէն բան մը չեմ հասկնար... :

Նիհալ՝ դառնալով անոնց՝

— Սակայն, ըսաւ, աղօտ գոյները խորապէս կը հմայեն զիս. կարծեմ թէ այս բնաւորութիւնը հօրմէս ժառանգած եմ... խեղճ հայրս, որքա՛ն հակամէտ է տխրութեան, ըսաւ:

Ու ձեռքի նամակը Մուալլայի երկարելով յարեց.

— Ինչո՞ւ կը մտահոգուիք... ահա՛, կարդացէ՛ք. երիտասարդունհին՝ ուրախութեամբ բացագանչեց.

— Շիտակը, գեղեցիկ ճամբորդութիւն մը... շատ ուրախացայ:

* * *

Փաստաբանին մեկնումէն յետոյ, Նէթատ ու Նէտրէթ իրենց խաղաղ կեանքը շարունակեցին, բժիշկը քանի մը անգամներ, Նիհատի մասին անոր կարծիքը

առնել ուզած էր, մանկամարդուհին ալ միշտ շա-
ռագունելով։

— Ձեզի պէս զգայուն, ձեզի պէս ազնիւ...
բայց չեմ գիտեր թէ ձեզի պէս գորովագութ սիրտ մը
ունի՞ր։ պատասխանած էր։

Նոյն միջոցին, բժիշկը, անոր խորագննին սեւ
աչքերուն մէջ գրաւականի մը ակնկալութիւնը նշմա-
րած էր. յետոյ, Մուսլլայի մասին երկար բարակ
հարցուփորձած էր զինքը. բժիշկն ալ այս խենդուկ
աղջկայ նկատմամբ իր զգացումները՝ առանց ծածկե-
լու, մանրամասնօրէն արտայայտուած էր։ Կը հաս-
կընար թէ՛ իր խօսքերը նէտրէթ հանձմին գոհունա-
կութիւն կը պատճառէին և տարօրինակ հոգեկան
կացութեան մը մէջ, ասոր պատճառները վերլուծե-
լու կը ջանար։

Իրիկուն մը. կայարանի և ագարակի միջեւ եր-
կարող ճամբուն վրայ նշմարուեցաւ կառք մը, որ
գէպի ագարակը կուգար։ Նէտրէթ, ձեռքի հեռադի-
տակը նէժատին երկարելով՝

— Տեսէ՛ք, կ'ըսէր, կառքին մէջ երկու կիներ
կան, ապահովաբար անոնք են... աճապարենք...։

Կառքին կը մօտենային, Վէյսէյլ էֆէնտի թաչկի-
նակը կը շարժէր։

Բժիշկը՝ Նիհալի գալէն չափազանց գոհ էր, բայց
Մուսլլայի ընկերակցութիւնը քիչ մը սրտնեղութիւն
պատճառած էր իրեն. միջոց մը, նէտրէթին դառնա-
լով՝

— Հիմա խենդուկ, շփացած աղջիկ մը պիտի
տեսնէ՞ք ըսաւ, որուն՝ նէտրէթ քաղցր ժպիտով մը
պատասխանեց։

— Նիհալ հանձմի ներկայութիւնը ամէն ինչ հա-

ձեւի պիտի դարձնէ մեզի... սակայն միւսն ալ կ'ըն-
դունին այնպէս, ինչ որ է։

— Բնականաբար, ի՞նչ կրնանք ընել... քանի որ
իր ամուսնոյն քոյրն է, այլապէս, Նիհալը, անուղ-
ղակի կերպով պիտի վշտացնէինք։

Կառքը մօտեցած ու կեցած էր։ Այդ երջանիկ
պահուն, ուղղակի իր կողմը վազող աղջկան երկա-
րեց ձեռքերը. հօրը և աղջկան ողջագուրումը հան-
դարտօրէն դիտող նէտրէթ՝ խորապէս ազդուած էր։
Նիհալի չափ՝ անոր մօտ չկրնալ ըլլալու վիշտն ու իր
անապատային չոփ չոր կեանքի ու անոքութեան
զգացումը կը քայքայէին իր էութիւնը. հազիւ կրցաւ
ինքզինքին գալ և գոհունակ ու զուարթ արտայայ-
տութիւնով մը ձեռքը երկարեց իր սիրելի հիւրին։

Մուսլլան, նոյն միջոցին.

— Օ՛հ, որքա՛ն կազդուրուած էք, պէյ էֆէնտի,
գոհարաւ կրցայ ճանչնալ ձեզ, կ'ըսէր։

Եղբօրը՝ «տխուր լուսնկայ» անուանած այս ման-
կամարդուհիի մասին Նիհալի առաջին տպաւորութիւ-
նը, գնահատանքի մը զգացումը եղած էր։

Գալով Մուսլլային, ան՝ ջղայնոտ ու լարուած
իր խուզարկու ակնարկները կը պտտցնէր այս հպարտ
աղջկայ վրայ։

Ներկայացուած ձեւակերպութիւններէն յետոյ,
նէտրէթ, նոյն հետաքրքրութեամբ Մուսլլան դիտած
ու շատ գեղեցիկ գտած էր զայն։ Անոր կանաչ, խո-
չոր աչքերը, քիչ մը չարութիւն ու քիչ մը արհա-
մարհանք յայտնելով մէկտեղ, շատ գրաւիչ էին.
չրթունքները հաստ ու շատ վարդազոյն։

Վերջապէս, գունագեղ ու ճոխ գեղեցկութեան
մը տէր եղող այս աղջկայ արգուզարգն ալ իրեն չափ
չքեղ էր։ Այնպէս հագուած էր որ կարծես թէ թատ-
րոն և կամ հարսնիքի կ'երթար և ոչ թէ գիւղ մը

կամ ազարակ մը: Ձեռքը ոսկեհիւս պայուսակը, ճերմակ ձեռնոցները, նուրբ ու ճաշակաւոր կիսակօշիկները, իր արգուզարդին աւելի՛ չքեղութիւն մը, աւելի փայլ մը կուտային ու այս ազարակի կեանքին տարօրինակ հակադրութիւն մը կը պատճառէին: Նիհալ, ընդհակառակն, շատ պարզ, շատ վայելուչ հագուած էր. անզարդ, արծաթագոյն վերարկուի մը պարզութեանը մէջ, շատ նուրբ ու շատ լուրջ կ'երեւար. ան ալ փոխադարձաբար զննած էր Նէտրէթը ու զայն. արդարեւ լուսնկայի մը չափ բանաստեղծական կը գտնէր, անոր մէջ խոր ու ծածկուած բացառութիւններ կը տեսնէր:

Երկար, աղեղնաձեւ թարթիչներով շրջանակուած խոշոր թուխ աչքերուն մէջ թափանցող, զինովցնող տրտմութիւն մը կար. ղեղնորակ, բիւրեղի պէս լուսանցիկ մարմինը խիստ սրտագրաւ ներդաշնակութիւն մը կը կազմէր այտերու թեթեւ վարդագոյնին հետ. բաց չազանակագոյն մազերով զարդարուած գլուխը, կանացի ինքնապաշտպանութեան զէնքը եղող հպարտութիւնով մը տիրական երեւոյթ մը կուտար անոր ու այս կերպով անոր նրբութեան ու շնորհալիութեանը վրայ պատկառազգու գրաւչութիւն մը կ'աւելցնէր:

Նոյն միջոցին, երբ Մուսլլան զինքը հաւնելու հաւնելու երկընտրանքի մէջ էր, Նէտրէթ ակամայ մղումով մը իր խուզարկու աչքերը չէր հեռացնէր այս թեթեւօղիկ աղջիկէն, որու մասին, այն գիշեր, Նիհատ խօսած էր իրեն: Արտաքնապէս շատ գեղեցիկ կը գտնէր զայն ու կը նմանցնէր հոտաւէտ ու վտանգաւոր ծաղիկի մը, որու թունալից թերթիկներու մէջէն մահացու հեղուկ մը կը հոսի:

Նէտրէթ այլեւս ամբողջովին Նիհալով զբաղուած էր... Մանկամարդ կիներ տեղւոյն գեղեցկութեանը դիմաց, ակամայ կ'ըսէր.

— Աստուած իմ, ի՞նչ հրաշալի տեսարան, հիմա ա՛լ աղօտ կերպով կը յիշեմ այս տեղերը պտտած ըլլալս, ի՞նչ քաղցր, ի՞նչ հաճելի օրեր էին: Երեւակայութեանս պահած մանկական ամէնէն արժէքաւոր պահերը հոս անցուցած օրերս են... Դուք, այն ատեն, շատ փոքր մանկիկ մըն էիք. նոյն իսկ ձեր աղուոր ու նուրբ կառքը նստելու փափաքս մօրս յայտնած էի. հակառակ մօրս արգելքին, ձեր մայրը զիս գրկած, ձեր քով նստեցուցած ու այտերէս ալ համբուրած էր:

Անցեալին վերաբերեալ Նիհալի խօսքերէն շատ ազդուած Նէտրէթ, հառաչելով.

— Ախ... ի՞նչ կ'ըլլար, գոնէ քիչ մը մայրս ճանչցած ըլլալի, վստահ եղէք որ կեանքի այս զըրկանքը ո՛չ մէկ բանով կրնայ փոխարինուիլ... Պահեր կ'ըլլան. երբ պզտիկ մանկիկի մը նման անոր կարօտը զիս կը լացնէ... Երբեմն երազներուս մէջ, շատ գորովագութ նայուածքով, գունաթափ դէմքով կին մը կը տեսնեմ... առանց երբեք ինծի մօտենալու՝ միշտ հեռուէն կը նայի... Այնպէս կը կարծեմ թէ անպայման իմ մայրս է ան:

Նիհալ սրտին մէջ խոր դառնութիւն մը զգալով, հարցուց.

— Իր լուսանկարը չունի՞ք...

— Ո՛չ. հանգուցեալ մօրաքոյրս ունի եղեր, բայց ինծի երբեք ցոյց չտուաւ:

Բժիշկը այս խօսքերը լսած չէր, Մուսլլայի հետ խօսակցութեան բռնուած ըլլալով. իսկ Նիհալ, Նէտրէթի զգացած վիշտը փարատելու համար, յարեց.

— Ասկէ վերջ, այլեւս առանձին չէք. ահա՛, հայրս՝ քեզի հայր, իսկ ես՝ մեծ քոյրդ... միշտ այսպէս, միասին:

Մանկամարդուհին երախտագիտական զգացումներով ձեռքերը երկարեց.

— Արդէն ձեր հայրը տեսնելէս ի վեր, հոգիս բզբտող որբութեանս տառապանքներէն ազատուած կը զգամ. այլեւս կեանքը, կարծես թէ երջանկութեան խոստումներովը կը ժպտի ինծի...: Ա՛խ, գիտնայիք թէ այս վայրկեանիս որչափ երջանիկ եմ...:

Երիտասարդ կինը, խոր և անկեղծ սէրով մը այս խեղճ աղջկայ խօսքերը մտիկ ըրած միջոցին, ցարդ զայն չփնտռելնուն ու անոր մասին մտածած չըլլալնուն համար խղճահարութիւն մը կը զգար. հայրը իրենցմէ աւելի անձնուէր կը նկատէր ու կը զայրանար եղբօրը դէմ թէ Նէտրէթի մասին ինչու մանրամասնութիւն չէր տուած իրեն...: Յետոյ, այս աղջկայ գոյութիւնը՝ ի՛նչ կերպով կրնար կարգ մը յոռի մեկնութիւններու ծնունդ տալ. հօրը խանգարուած ու քայքայուած կեանքին մէջ, անիկա, մեղքի ի՛նչ բաժին ու մասնակցութիւն կրնար ունեցած ըլլալ... և արդէն, իր խիղճէն բարձրացող ապահովիչ ձայն մը այս վշտառիթ սիրոյն անմեղ, անբիծ ըլլալը միշտ չէ՞ր յիշեցներ իրեն: Վերջերս, իր եղբօրը՝ Նիհատի, այս մասին տարբեր համոզում ունենալը հասկնալով, շատ վշտացած էր:

* * *

Շոճիներու մութ կանաչ ստուերներու մէջէն դանդաղօրէն քալող ու տարբեր տարբեր զգացումներ կրող այս երեք կիները անփութօրէն կը խօսակցէին. զուարթացած էին:

Նիհալ, իր հօրը՝ այսօրուան չափ ժպտուն ու երջանիկ արտայայտութիւնը տեսած ըլլալը երբեք

չէր յիշեր և այս պատճառով ալ Նէտրէթի հանդէպ մասնաւոր երախտագիտական զգացում մը անուցանել սկսած էր: Բժիշկը, հոգիէն յորդող սիրով մը աղջկան հարցուց.

— Հոս չէք նեղուիր, այնպէս չէ՞, Նիհալ:

— Անկարելի է... սակայն չեմ գիտեր... Մուսալան...

Վերջինս, հարսին խօսքը ընդհատելով, ըսաւ.

— Գիտէք թէ ես հակառակ եմ անոնց, որոնք կեանքը վայրի վիճակի մը հասցնելէ հաճոյք կը զգան. լուութենէն ու առանձնութենէն շատ նողկանք կը զգամ. հետեւաբար, ձեր սիրոյն համար, հոս միայն երկու օրուան հիւր մնալու ձանձրոյթը յանձն կ'առնեմ:

Նէտրէթ, զարմացած ու ցաւելով նայեցաւ այս արհամարհոտ հիւրին և լուրջ ձայնով մը ըսաւ.

— Ներեցէ՛ք բայց, քիչ մը սխալ կը մտածէք, քաղաքակրթութեան առթած յոգնութիւններէն յետոյ, հանգիստ մը՝ մարդկային իրաւունքն է կարծեմ...:

Նէժատ, ջղայնոտ շեշտով մը խօսքի խառնուեցաւ.

— Մուսալա հանըմը, ամէն բանէ աւելի, ընկերական կեանքը կը նախասիրէ. արդուզարդը, շքեղութիւնը, ցոյցը զինքը շատ կը գրաւեն. հետեւաբար շնորհաւորելի է, քանի որ երբեք չյոգնիր, երբեք չձանձրանար...

Մուսալա, զուարթ քրքիջ մը ձգելով, պատասխանեց.

— Այո, սակայն... քիչ մը կը չափազանցէք...

Այս խօսակցութիւնը՝ երկու բոլորովին հակադիր մանկամարդուհիներու միջեւ տիրող պաղութիւնը աւելի սաստկացուցած էր. ճամբան, հանդիպող դիւ-

դացի կիներու հանդէպ Մուսալլայի հեգնալից ու արհամարհոտ ժպիտները աւելի կը զգուեցնէին Նէտրէթը:

Ագարակը անցուցած առաջին գիշերը, Մուսալլային համար անհանդուրժելի ու տառապալից եղած էր. Նիհալի, Նէտրէթի ու բժիշկին միջեւ եղած խօսակցութեանց միշտ անտարբեր մնացած ու միջոց մը մրափած էր: Յաջորդ օրը, հարսին կը պաղատէր ու կ'ըսէր.

— Կը խնդրեմ, երթա՛նք, ասկէ մեկնինք... ոչ ոքի հետեւ պիտի խեղդուիմ... այս գոռոզ ու պաղ աղջիկը իմ ամբողջ էութիւնս կը նեղէ... դեռատի մարմինի մը մէջ ծերացած հոգի մը կ'ապրի. եթէ ես անոր տեղը ըլլայի, անպայման կը մեռնէի... Աստուած իմ, զի՛ս ալ իրեն նմանցնել կ'ուզէ:

Նիհալ տալով այս խօսքերուն քիչ մը նեղսրտած պատասխանեց.

— Ո՛հ, Նէտրէթը այսպէս մի՛ դատէք... արդարեւ անոր՝ առաքինութիւններով ու առաւելութիւններով օժտուած բացառիկ անձնաւորութիւն մը ըլլալը անուրանալի է, իր անձնական արժանապատուութիւնը միշտ բարձր պահելու մտայնութեանը պատճառով ձեզի գոռոզ կը թուի:

Մուսալլա գէշ կերպով աւրուած, ըսաւ.

— Եթէ գիտնայի թէ այս աստիճան ուժգնութեամբ պիտի պաշտպանէիք զինքը, ձեր քննադատութեանց չենթարկուելու համար պիտի նախընտրէի լռել...:

Ասկէ վերջ անցուցած մէկ երկու օրուան ընթացքին՝ տառապանքներու, տանջանքներու ներքեւ կը գալարուէր ազգելով Նիհալի ու բժիշկին վրայ: Նէտրէթ շուարած, չէր գիտեր թէ ի՞նչպէս կրնայ զբաղեցնել զայն. գիւղական կեանքի մը բոլոր վայելքները բացառուած և սակայն դժբախտաբար չէր

յաջողած Մուսալլային հաճոյք պատճառել:

Յաջորդ օրն իսկ մեկնելու որոշումը տուած էր Նիհալ, երբ նոյն իրիկունն իսկ անակնկալ կերպով ժամանեց Նիհատ, որ քիչ մը ոգեւորութիւն ստեղծեց: Մուսալլան զինքը դիմաւորած էր խելայեղ ուրախութեամբ մը, մինչ Նէտրէթ ցաւ ու կարօտ փայլատակող իր ակնարկները անոնց ուղղած էր. իսկ Նէժատ՝ Մուսալլայի այս շփացածութիւնները անպատշաճ գտնելով, Նիհալին կը նայէր և դժգոհութիւն արտայայտող իր ակնարկովը ըսել կ'ուզէր. «Սակայն, այլեւս անտանելի է...»:

Խեղճ կին, խիստ տագնապալի դրութեան մը մէջ, ընելիքն ու ըսելիքը շուարած, եղբօրը դառնալով ըսաւ.

— Ի՞նչ եղաւ որ եկաք... օ՛խ... շատ ուրախացանք...

Երիտասարդ փաստաբանը, գոհ ու երջանիկ պատասխանեց.

— Այս գեղեցիկ միջավայրին մէջ, ձեզի հետ երկու օրուան խաղաղ կեանք մը վայելելու հաճոյքին զոհեցի ամէն բան ու չոգեկառքը նետուեցայ...:

Յարգալիր ձեւով մը ձեռքը Նէտրէթին երկարեց. իսկ աղջիկը՝ այս հմայիչ մարդէն փախչիլ ուզողի, մշտնջենապէս անկէ հեռանալու պէտքը զգացնողի վիճակ մը կը ներկայացնէր. անոր ճնշող ու խորաթափանց նայուածքներուն մէջ, իր ամբողջ գոյութեան վրայ իշխող գաղտնի ուժի մը ազդեցութիւնը կը տեսնէր. ասով մէկտեղ, իր լրջութեանը գերիշխող զգացումներու օժանդակութեամբ, յաջողեցաւ պահել իր պաղարիւնութիւնը: Հովանոցին յենած՝ Մուսալլայի խենթ ու շփացածի ձեքձեքումները կը զիտէր, ուշադրութիւնը առաւելապէս կեդրոնացնելով

Նէժատի պոստած յօնքերուն և խեղճ Նիհալի ժըպտուն դէմքին վրայ, ուր, իր տալովը անպատշաճ ընթացքէն, իր հօրը կրած տառապանքը կը կարգացուէր:

Գալով Նիհատին, անոր աչքերը ուրախութենէն կը փայլէին. ասիկա՝ առաջին անգամ իր տեսածէն բոլորովին տարբեր մարդ մըն էր... զինքը շրջապատողներուն առատ ժպիտներ կը բաշխէր. մինչդեռ, Նէժատի դէմքին վրայ նողկանքի արտայայտութիւնը աւելի կը շեշտուէր: Եւ այսօր, իր և տղուն միջեւ այս աներես աղջկան ներկայութիւնը ա՛լ աւելի կը զգուեցնէր զինքը:

Նիհատ բնաւ չէր նեղուեր Մուալլայի իրերայաջորդ հարցումներէն. սիրուն ու չարաճճի տղու մը դիմացը գտնուողի մը պէս իր քաղցր ու փայփայող արտայայտութիւնը առանց ծածկելու պէտք տեսնելու, անփութօրէն «այո՛» կամ «ո՛չ» պատասխանը տալէ հաճոյք կը զգար:

Ջղայնոտած բժիշկին դէմքը կասկարմիր կտրած էր երբ շեշտակի Նէտրէթին կը նայէր: Վերջինս, ձեռքի հովանոցին կրթնած, աչքերը հորիզոնի անծանօթ կէտի մը յառած, խորասուզուած կ'երեւար: Նէժատ, անոր այսքան մտածկոտ վիճակը տեսած չէր. կամաց կամաց մօտեցաւ անոր. դեռատի աղջիկը գլուխը դարձուց և իր սովորական գեղեցիկ ժպիտով ժպտեցաւ: Երկու ականարկներն ալ փոխադարձաբար նոյն բողոքն ու նոյն սրտնեղութիւնը կ'արտայայտէին: Բժիշկը կամաց մը ըսաւ.

— Խօսակցելու պատիւին չարժանացանք. ուրեմն պտտինք:

Նէտրէթ, անոր սաստիկ զայրացած ըլլալը կռահած էր. միւսներէն հեռանալու անհրաժեշտութիւնը ինքն ալ գնահատած ըլլալով, տարօրինակ հոգեկան կացութեան մը մէջ պատասխանեց.

— Պատի՛նք, էֆէնտիմ...

Նիհատի՝ այս անախորժ շփացածութիւններուն՝ ահամայ և ստրկօրէն ենթարկուած ըլլալը իր սիրտը նեղ էր... Մէկէն ի մէկ բժիշկին հարցուց.

— Նիհալ հանրմը, ի՛նչ պատճառով այս անհանդուրժելի կենցաղին կը տոկայ... իր տալովմէն առանձին ապրիլը կարելի չէ՞ միթէ:

— Ո՛չ. որովհետեւ Մուալլայի հայրը ծաղկատի կնոջ մը հետ ամուսնացած ըլլալուն, աղջկան հետ համերաշխ չեն. իսկ այդ մարդն ալ, ճիշդ աղջկան պէս, հաճոյամուլ մըն է և անփոյթ՝ իր զաւակներուն հանդէպ:

— Ծա՛տ վատ... դժբա՛խ աղջիկ...

— Ո՛չ... վստահ եղէք, Մուալլան բնաւ չաղուիր ատկէ. ընդհակառակը, հօրը իշխանութենէն անկախ ու ազատ ապրելու երջանկութեանը տիրացած կը զգայ ինքզինքը և այս պատճառով շատ ուրախ գուարթ է:

Նէտրէթ՝ թեթեւակի խնդալով յարեց.

— Արդիական մտայնութիւն մը...

Նիհալ, որ միջոց մը անոնց ետեւէն կը նայէր, եղբօրը դառնալով ըսաւ.

— Հայրս նեղուեցաւ... Նիհալին ձեզ այդքան զրաղեցնելը անպատշաճ էր կարծեմ...

Փաստաբանը չպատասխանեց... Մուալլայի և հօրը միջեւ գտնուած անջրպետն ու հակառակութիւնը իր երջանկութեանն ու ապագային համար մեծ սպառնալիքներ կը կազմէին:

Մուալլա, ըմբոստ ձեւով մը ըսաւ.

— Ամա՛ն... Նիհատ պէյ, ձեր հայրը ո՛րքան հաճոյք կը զգայ այս պաղապուր, գոռոզ աղջիկէն... չէք գիտեր թէ քանի մը օրէ ի վեր ինչե՛ր քաշեցի... մեր զաղափարները՝ բոլորովին ներհակ, խօսքերնիս՝

տարբեր... որովհետեւ պզտիկ հանձնը աղգային իտէալներ ունի եղեր... ի՞նչ հակասութիւն, Աստուած իմ, ի՞նչ հակասութիւն...

Նիհալ միջամտելով.

— Կ'աղաչեմ, Մուալլա, կը բաւէ՛ ալլելս. այս աղջկան հետ մի իյնար. թերեւս ան քեզի չափ զարգարուն ու վայելուչ սալօնի մը աղջիկը չկրնայ ըլլալ, սակայն, յամենայն դէպս, լաւ տանտիկին մը և գորովագութ մայր մը կրնայ ըլլալ... Ասոնք ալ կնոջ մը մեծագոյն նկարագիրն ու առանձնաշնորհումը չե՞ն կազմեր միթէ... :

— Արդէն հոս գալէն ի վեր, ձեր գաղափարներն ու տեսութիւններն ալ փոխուած են... ամէնքդ ալ Նէտրէթին պաշտպան դարձած էք... Յետոյ խօսքը Նիհատին ուղղելով հարցուց.

— Այս մասին ձեր կարծիքը ի՞նչ է... :

Փաստաբանին աչքերը հոգեկան յափշտակութիւն մը կը ճառագայթէին, երբ մեղմօրէն Մուալլայի ըսաւ.

— Ամէն օր, յարաճուն ուժով մը իմ սրտիս իշխող հրեշտակ մըն օս դուն:

Նիհալ նոյն միջոցին, առջեւէն դանդաղօրէն քալող հայրն ու Նէտրէթը ձայնելով.

— Կը խնդրեմ, կ'ըսէր, անոնց մօտը երթանք...

— Հոգի՛ս, անոնք միեւնոյն տխուր յիշատակներուն կապուած են... երկուքին ալ սգաւոր, վշտոտ մտածումներուն մէջ, մշտապէս, մեռած կնոջ մը ուրուականը կ'ապրի... անոնք ի՞նչ պէտք ունին մեզի, պատասխանեց փաստաբանը:

Մուալլան խօսքի խառնուելով, քիչ մը հեզնոտ.

— Խեղճ բժիշկ, ըսաւ. աս ի՞նչ չհինցող սէր է, որուն գերին եղած է... այնպէս չէ՞, Նիհատ պէյ... հապա ձեր մայրը... ըստ իս, ան է աւերի կարեկցութեան արժանի... խեղճ կին... :

Մուալլայի այս անպատշաճ խօսքերէն սաստիկ ջղայնացած Նիհալը, ծանր ու լրջօրէն ըսաւ.

— Կ'աղաչեմ, փակեցէք այս նիւթը. որովհետեւ հօրս չափ ես ալ անցեալին յարգանք ունիմ, հետեւաբար ուրիշներէն ալ նոյն յարգանքը կը սպասեմ:

Մուալլան շրթունքը խածաւ, որովհետեւ հարսին այս աստիճան լուրջ ու աղդուած վիճակը տեսած չէր: Նոյն միջոցին, Նիհատ հօրը մօտեցած էր. Նէտրէթ՝ իր ձայնի թրթռուն նրբութեամբը բանեք՝ մը կը բացատրէր ու Նէժատն ալ ժպտուն՝ մտիկ կ'ընէր. Նիհատի մօտենալուն վրայ, աղջիկը՝ առ ի քաղաքավարութիւն, լռած ու իր թուխ աչքերը փաստաբանին վրայ սեւեռած էր. այս խորաթափանց ակնարկներովը ըսել կ'ուզէր. «Ահաւասիկ, ես ձեր հայրը կը զբաղեցնեմ. դուք ինչո՞ւ հեռացաք անոր մօտէն»:

Նիհատ մէկ երկու վայրկեան աշխատած էր այս զննող նայուածքին մեկնութիւնը ըմբռնելու համար, սակայն Նէտրէթ անփոյթ և հպարտօրէն իր գլուխը դարձուցած էր, մինչ երիտասարդը, իրեն այսչափ քիչ կարեւորութիւն տուող այս աղջկան դիմաց անբացատրելի անկարողութեան մը մատնուած էր:

Նէժատ՝ տղուն դառնալով ըսաւ.

— Ալլելս խօսքին կարգը մեզի եկաւ. հիմա կրնանք տեսնուիլ, չէ՞:

Փաստաբանը այս խօսքէն նեղուած և առանց փոխադարձելու կեցաւ: Յետոյ, զսպուած զայրոյթի մը ջղայնոտութեամբ.

— Քեռայրէս նամակ մը ստացայ, ըսաւ. վճռականօրէն Նիհալը կ'ուզէ. սակայն տակաւին քորջս բան մը չըսի. ձեր կարծիքը առնել կ'ուզեմ...

Այս խօսքը մեծ աղդեցութիւն գործեց Նէժատի վրայ: Յետոյ յարեց.

— Իմ կարծիքս, Նիհալի երջանկութիւնն ու փա-

փառքն է. ամուսնոյն հրաւերին ենթարկուելու իրաւասութիւնը միշտ իրեն կը պատկանի. այսուհանդերձ իմ հանգիստիս համար անոր յանձն առած զոհողութիւնները այլեւս կը բաւեն, չէ՞... ես՝ անոր ապահովութեանը համար, կեանքի ամէն տեսակ տառապանքներուն կրնամ ենթարկուիլ... պէտք է որ ըսածներս հիմա տեղեկացնես քրոջդ:

Նէտրէթ ողբազին շեշտով մը միջամտեց.

— Որքան շուտ մոռցաք զիս. ինչո՞ւ համար չէք յիշեր թէ Նիհալ հանրմի մեկնումէն յետոյ որք ու անպաշտպան աղջիկ մըն ալ կայ որ անսահման երախտապարտութեամբ ու սէրով մը ձեզի կապուած է ու իր կեանքը միմիայն ձեր հանգիստին կը յատկացնէ. ինչո՞ւ չէք մտածեր թէ իմ անտէր կեանքիս միակ յենարանը դուք էք...

Բժիշկը, մէկ ձեռքը գաւազանին, իսկ միւսը տղուն թեւին կրծնցուց. իր սրտի արիւնահոս վէրքը ուժգնօրէն կը կոտտար... Դեփ գեղին կտրած՝ Նէտրէթին նայեցաւ, գլուխը երեքուց ու խոր հառաչանք մը արձակեց:

Նոյն միջոցին, Նիհալն ու Մուալլան մօտեցած էին. Նիհատ զրպանէն տոմսակ մը հանելով Նիհալին երկնցուց, ըսելով.

— Կը ներես, Նիհալ, մոռցայ քիչ առաջ յանձնելու. քեռայրէս ստացայ:

Երիտասարդ կինը տոմսը կարգաց, գունաթափ ու ակամայ հօրը նայեցաւ... Բժիշկի գուրգուրոտ, փաղաքշող նայուածքը իր աղջկայ հոգին կը փայփայէր... Նիհալ կամաց մը.

— Ձիւ կը կանչէ, արգեսք հիւսնդ է, ըսաւ:
Նէժատ, անմիջապէս.

— Ինչ որ ալ ըլլայ, աղջիկս, անմիջապէս պէտք է որ մեկնիս... այսքան ատեն ամուսինդ առանձին

ձգելու անիրաւութեանը զիս ալ մասնակից ընելդ այլեւս կը բաւէ, չէ՞...

Մուալլան եւս խօսքի խառնուելով.

— Աստուած վկայ շիտակ է, հարս... ա՛յ բոլորովին զանց ըրիք եղբայրս:

Նիհալ ազդուած գլուխը շարժեց.

— Ամուսնոյս սէրը զանց ընելու աստիճան հաճոյամոլ կին մը չըլլալս գիտէք կարծեմ... հայրս առանձին չձգելու մտածումս է միայն որ զիս դժուարութեան կը մատնէ...:

Բժիշկին ակնոցներուն տակէն արցունքներ կը դողդղային:

— Նիհա՛յ, գնա աղջիկս... ասիկա հայրական ամբողջ իրաւունքովս կ'ըսեմ... ինծի հանդէպ ցոյց տուած սէրդ որդիական պարտականութենէն շատ գերազանց է. դո՛ւն, քու ամբողջ գոյութիւնովդ, իմ այս խորտակուած կեանքը, իմ անդամալոյծ հոգին նորոգելու ջանացիր ու մինչեւ հիմա զիս ապրեցուցիր. ա՛յ կը բաւէ, զաւա՛կս, կը բաւէ...:

Նոյն պահուն Նիհալի աչքերը Նէտրէթին ուղղուած էին. երիտասարդ կինը հօրը ըսելիքը շարունակել ու աւարտել ուզեց:

— Նէտրէթ, ըսաւ, ասկէ վերջ ա՛յ դուն պիտի ապրեցնես իմ հայրս...:

* * *

Իրիկունը, սեղանը նոյն մեծ եղեւինիին տակը չտկուած էր: Նէժատ երջանիկ կ'երեւար. Նիհալի սիրտը հանգիստ էր. Նէտրէթն ալ երջանկութեանը մասնակցելով կը խնդար, կը խօսէր, հիւրերը պատուասիրելու մէջ, երիտասարդ ու աշխոյժ տանտիրուհի մը պարտականութիւնը կը կատարէր շատ

յաջողապէս... Սակայն Նիհատ ընկճուած երեւոյթ մը ունէր. աչքերը տխրութիւնով մը համակուած էին... Մուսլլան յարափոփոխ էր. մերթ քրքշալիբ կը խնդար, մերթ լուռ կը նստէր: Նէժատ անոր բոլոր բաղձանքները կ'ոչնչացնէր. Նիհատ, հօրը՝ այս աղջկայ մասին ունեցած զգացումները գիտէր և ընեւիքը շուարած ու դժուար կացութեան մը մէջ, կը մտածէր... Մինչդեռ Մուսլլան այսպիսի մտածումներէն հեռու էր. ան գիտէր Նիհատի իրմով տարուած ըլլալը, սակայն և այնպէս ասիկա իրեն համար անկարեւոր էր. այս մասին անփոյթ ու ինքնագոհ էր քանի որ վստահ էր թէ ինչպէս որ այսօր Նիհատէն կը սիրուի նոյնպէս վաղը կրնայ ուրիշ մը հրապուրել: Սիրելու, մտածելու, տառապելու զգացումները տեղ չունէին անոր ուղեղին մէջ... քանի որ գեղեցիկ էր, Նիհատի պէս ամէն ոք կրնար զինքը սիրել. մանաւանդ որ եւրոպական կեանքի մը հեռապատկերն ալ կար հիմա. զուարթ ու անհոգ, ապագայ կեանքը կ'երազէր... Իր արդուզարդի ճոխութիւնը, իր զուարթութիւնը ո՛վ գիտէ որքա՛ն սրտերու վրայ պիտի իշխէին... այսպէ՛ս պիտի ապրէր:

* * *

Լուսինը, բարձր լեռան մը հեռաւոր մէկ թաքըստօցէն ելած՝ կեանքի նոր ցանկութիւններ կ'արթնցնէր. դաշտերու ու անտառներու յետամնաց ստուերները հոսուն լուսով մը կը ողողէր: Ագարակի հիւրերը, ճաչէն յետոյ, լուսաւորուած ճամբաներու վրայ, դանդաղօրէն կը շրջագայէին: Նէժատ տղուն թեւը մտած էր, երկուքն ալ շատ մտազբաղ էին... Նիհալ, գլխու ցաւին պատճառով, ներողութիւն խնդրած ու ներս գացած էր, Նէտրէթն ու Մուսլլան իրեն ընկերացած էին: Փաստաբանը հօրը հետ այս

առանձնութիւնը բարեպատեհ նկատելով ուրախացած էր, որովհետեւ անոր հետ այս գիշեր կ'ուզէր մասնաւոր ու վճռական տեսակցութիւն մը ունենալ:

Երկուքն ալ, դաշտին հանդիպակաց բլրակի մը ստորոտը նստան. ասկէ, յորդուն գետակին խոխովը աւելի մօտէն կը լսուէր... այս գաղջ գիշերուան արբեցնող օդին մէջ լեռները, անտառները կը քնանային...

Նէժատ ծառի մը կրթնած սիկարը կը ծխէր, մինչ Նիհատ խնդալով մը կ'ըսէր.

— Հանըմները մեզմէ փախան...

— Նիհալ գլուխի ցաւ ունէր, խեղճ աղջիկ, ամուսնոյն համար կը տանջուի...

— Այո՛...

— Սակայն ասոր պատասխանուն դո՛ւն ես:

— Ե՛ս:

— Այո՛... եթէ մինչեւ հիմա յարմար կնոջ մը հետ ամուսնացած ըլլայիր, այսօր այդ կինը Նիհալի բացակայութիւնը զգացնել չէր տար. մինչդեռ դուն այս ուղղութեամբ շատ անփոյթ կը գտնուիս...

— Այո՛, իրաւունք ունիք, չտեսած ու չսիրած աղջկայ մը հետ կենակցիլս անկարելի է... այսօր հանգերձ, անոր դարմանումը կարելի է, կարծեմ, այնպէս չէ՞:

— Բնականաբար...

— . . .

Նէժատ, իր տղուն ըսելիք վերջին բառին սպասելով, անոր երեսը կը նայէր. բայց փաստաբանը կը լռէր: Անօրինակ անհամբերութեան մը մէջ գտնուող բժիշկը զսպուած ձայնով մը ըսաւ.

— Դուն մտային տառապանք մը ունիս, Նիհատ...

Երիտասարդը առաջքը նայելով, յարեց.

— Թերեւս այո՛, թերեւս ո՛չ... սակայն և այնպէս, ձեր ցանկութեան հակառակ ընթացքի մը մէջ պիտի գտնուիմ. ասոր համար մեծ ցաւ կը զգամ...

— Զարման սի՛ր բան... ձեր այս ընթացքին պատճառը ի՞նչ է... եթէ որոշում մը ունիք, ինչո՞ւ մինչեւ հիմա ինձմէ ծածկեցիք, ասոր ի՞նչ պէտք կար:

— Չծածկեցի ու չպիտի ծածկեմ... մինակ թէ անկէ գոհ չպիտի մնաք, կը կարծեմ... Թերեւս քիչ մը...

Վշտաբեւ՛ ու տառապած բժիշկը գլուխը շարժելով ըսաւ.

— Հասկցայ, սիրելիս, հասկցայ, կը բաւէ. ալ այս մասին ո՛չ բան մը հարցուցէք և ոչ ալ խօսեցէք... որովհետեւ ձեր ընտրութեանը դէմ ըսելիք բառ մը անգամ չունիմ... մինակ թէ զատուինք... այսքան:

— Զատուինք...

— Եյո՛:

— Բայց ինչո՞ւ այդքան կը զգուիք Մուսլլայէն. գիտնայիք թէ ան որքա՛ն կը սիրէ ձեզ...

— Շնորհակալ եմ. զգացումներ կան, որոնք առանց մեր գիտակցութեանը ինքնաբերաբար մեր սրտերուն մէջ կը տեղաւորուին...: Եւ Մուսլլա հանրմի մասին բնաւ գէշ կարծիք մը չունիմ. սակայն անոր ներկայութենէն կը նեղուիմ. կրնաք ինձմէ հեռու ապրիլ, գաւազս:

— Չէ՞ք մտածեր թէ ձեզմէ հեռու ապրիլս որքա՛ն վիշտ կրնայ պատճառել ինծի. դուք պէտք չէ՞ր որ սիրոյ հանդէպ կարեկից ըլլայիք. տարիներէ ի վեր ձեր գոյութիւնը ճգմող քայքայիչ սիրոյ մը տառապանքներու ու վիշտերու մէջ հեծեցիք... նոյն իսկ

այսօր, հոս, նոյն հին սիրոյ յիշատակները վերակենդանացնելու ձեր ջանքերուն մէջ...

Բժիշկը հեծեծագին շեշտով մը.

— Լռէ՛... լռէ՛, ըսաւ. իմ թանկագին ու նուիրական յիշատակներս մէկ երկու օրուան քու սիրոյդ հետ մի բաղդատեմ... այն, որուն սէր անունը կուտաս, զարդէ մը, զբօսանքէ մը, փոքր վրիպումէ մը տարբեր բան մը չէ. դուն շատ կը խաբուիս, ասիկա վերջը պիտի հասկնաս...:

Փաստաբանը ուժգնօրէն ցնցեց գլուխը. իսկ Նէժատ՝ թախծադէմ, վշտահար ու լուռ՝ առաջքը կը նայէր:

* * *

Նիհալ ներս մտնելուն պէս, անկողնի վրայ երկընցած էր. Նէտրէթն ու Մուսլլան թէրասին վրայ քիչ մը պտտեցան. քսան վայրկեանի չափ երկուքէն ոչ մէկը բառ մը արտասանած էր: Նէտրէթ երեւակայութիւններով տարուած էր... այս գիշեր, անոր հոգին խոր մտածումներու պէտք ունէր... բայց որո՞ւ, ի՞նչ բանի մասին պիտի մտածէր. ինքն ալ չէր գիտեր. ագարակ գալէն ի վեր, չըջապատր, այս գիշերուան չափ գեղեցիկ տեսած չէր. պատճառը անհասկնալի էր իրեն, ու ինքն ալ կը զարմանար. բոլոր լեռները նուրբ, կապոյտ շղարշով մը ծածկուած էին. գիշերուան խոր աղջամուղջին մէջէն՝ սիրերգութեան մը մեղմ ձայնը կը թրթռար. գետը աւելի վազուն յուզումով մը կը կարկաչէր. ծառերը՝ ցանկութեան քաղցր երազներով օրօրուելով, կը քնանային:

Մուսլլա, ակամայ ըսաւ.

— Ի՛նչ գեղեցիկ գիշեր...

— Այո՛, համակ բանաստեղծութիւն...

Թարմատի աղջիկը խնդաց.

— Սէրը մոռցաք... եթէ համակ սէր ըսէիք աւելի յարմար կ'ըլլար, չէ՞:

— Ան ալ գուք աւելցուցէք, այն ատեն համակ բանաստեղծութիւն ու սէր կ'ըլլայ...

Երկուքն ալ խնդացին: Մուսլլա զուարթ շեշտով մը հարցուց.

— Հիմա, սա վայրկեանին, ի՞նչ կ'ուզէք. ըսէք տեսնեմ:

— Ե՞ս... ի՞նչ կրնամ ուզել:

— Ա՛հ... այս խօսքը ձեր հոգիէն չի բխիր... երկտասարդ սիրտ մը ուզելիք բան մը չունենար:

— Կրնայ չունենալ...

— Երեւակայութիւն ալ չունենար...

— Ո՞վ գիտէ...

— Օրինակ, հին դղեակները յիշեցնող այս աղաւակին մէջ առասպելական սիրային կեանք մը ապրիլը ցանկալի չէ՞, ըսէք:

— Այնպիսի հերոս ու հաւատարիմ սիրահարները ո՛ւր կը գտնենք...

Մուսլլա քրքջալիւր խնդաց.

— Կը կարծես թէ դժուար է գտնելը... քանի՞ հատ կ'ուզէք...

— Իրա՞ւ... այդքան հեշտ է գտնելը, սիրելը այդքան դիւրի՞ն բան է...

— Չորս հինգ օրուան մէջ...

— Յանուն Աստուծոյ, լռեցէք, կ'աղաչեմ, զիս կը սոսկացնէք...

— Ա՛հ... այս տեսակէտով որքա՛ն անփորձ էք եղեր, նէտրէթ հանրմ...

— Այո՛... ի՛նչ կ'ուզէք ըսէք, ես սէրը տարբեր կերպով կ'ըմբռնեմ:

— Սարսափազդո՛ւ կը գտնէք...

— Գիտեմ թէ սէրը ճիւղ մը չէ, սակայն, կըրնամ երեւակայել որ սրտի վրայ քայքայիչ ազդեցութիւն մը կ'ունենայ և ասոր հետ մէկտեղ անհատականութեան ու նկարագրի, աւելի ճիշդ՝ զգացումներու տարուբերութեանց համաձայն, զանազան ձեւերով կը յայտնուի. օրինակ, կրնաք մէկը սիրել քանի մը օր, ուրիշ մը գտնելնուդ պէս՝ կրնաք նախորդը մոռնալու մէջ դժուարութիւն չքաշել, ուրիշ մէկն ալ կը սիրեմ կարծելով մեծ սիրոյ մը հերոսուհին կը համարէք ինքզինքնիդ և այս կերպով կ'աշխատիք ինքզինքնիդ ինչպէս նաև դիմացինը խաբել. կրնաք յաջողիլ ալ: Ըստ իս, այս խարդախ խաղին մէջ խառուող կողմը շատ դժբախտ կ'ըլլայ: Ես՝ կ'ենթադրեմ թէ՛ վսեմ զգացումներով տոգորուած սիրոյ մը առթած տառապանքներն ու վիշտերը մեծ հաճոյք կը պատճառեն... այսուհանդերձ, ցարդ ոչ մէկը սիրած եմ, և եթէ սիրեմ ալ, կը խորհիմ թէ այս զգացումներովս շատ պիտի տառապիմ...

Մուսլլան քրքիջ մը եւս արծակեց և ըսաւ.

— Ի՛նչ այլանդակ մտայնութիւն. այս ուղղութեամբ գնահատելի և շնորհաւորելի էք... սակայն ձեր այս զգացումները ուրիշներու, աւելի ճիշդ՝ այդ մարդոց արտայայտելու զգուշացէք:

— Ինչո՞ւ համար:

— Կը խնդան վրանիդ...

— Կը ցաւիմ... իմ խօսքս նկարագրով ինկածներու մասին չէ. նոյն իսկ այսպիսիները պէտք է բարձրացնել ջանանք...: Ինչո՞ւ համար այդպէս կը խորհիք:

— Ո՛ւՖ... կ'աղաչեմ, այլեւս ձգենք այս խօսքերը, որովհետեւ մեր գաղափարները շա՛տ հեռու են իրարմէ...: Օ՛ն ուրեմն, քիչ մը պտտինք. ար-

դեօք ո՛ւր են բժիշկն ու Նիհատը, գտնենք զիրենք, չըլլա՞ր:

Երկուքն ալ թէրասէն իջնելով սկսան դանդաղօրէն յառաջանալ: Վէյսէլ էֆէնտին նստած էր դուռին առջեւ:

Լուռ ու հանդարտ կը քալէին... Երկուքն ալ մտախոհ զիճակ մը ունէին. պզտիկ ծառերէ կազմուած ցանկապատի մը ետեւէն դառնալով՝ յանկարծ այնքան մօտեցած էին որ որոշակի կը լսէին բժիշկին և Նիհատին խօսքերը: Նէտրէթ՝ Մուալլան քաշելով, կամաց մը ըսաւ.

— Դառնանք, կ'երեւի թէ մասնաւոր խօսակցութիւն մը ունին. ամօթ է, անհանգիստ չընենք:

Մուալլան ուսերը տնկելով.

— Վայրկեան մը սպասեցէք. Նիհատ սաստիկ զայրացած է. բան մը կայ... Կեցի՛ր Կեցի՛ր, տե՛ս ի՛նչ կ'ըսէ... մտիկ ընենք... կ'աղաչեմ, քիչ մը սպասէ:

Նէժատ խեղդուկ հեծեծանքի նմանող կերկեր ձայնով մը կ'ըսէր.

— Կը հասկնամ, իբր անցեալի մեծ մեղք մը կ'ընդունիս այս խեղճ սէրը ու զայն միշտ երեսիս տալով կը սպառնաս: Վերջապէս, եթէ Նէտրէթը իրազեկ ըլլայ անցեալին, ինծի հանդէպ իր տածած սէրն ու յարգանքը պիտի անհետանան, որով ես ծայրայեղ յուսահատութեան մը պիտի մատնուիմ: Դո՛ւն, այս բաները լաւ զիտնալով կ'ուզես այս կերպով ինձմէ վրէժ լուծել, կը հասկնամ: Բիչ առաջ, ըսի քեզի թէ հակառակ իմ բաղձանքներուն ու ենթադրութեանց, քու կառուցած երջանկութեան շէնքը փլցնելու գաղափարը չունիմ... ըրէ՛, ինչ որ կ'ուզես, մինակ թէ ինծի բան մը մի՛ ըսեր. անհա՛յսքան:

Նիհատի ճնշուած ձայնը քարծրացաւ.

— Խեղճ աղջկայ մը հանդէպ այս աստիճան ատելութեանդ պատճառը ի՞նչ է... մի կարծէք թէ ձեր միտքը չեմ հասկնար...: Նէտրէթ՝ ձեր սիրած կնոջը աղջիկը ըլլալուն պատճառով, նախապատուութեան իրաւունքը անոր ընծայելնիդ շատ բնական է. սակայն ինչո՞ւ չէք մտածեր թէ անիրաւութիւն մըն է ասիկա. ի՞նչ պատճառով ձեր սրտին մէջ Մուալլայի համար ալ քիչ մը տեղ չէք յատկացներ... իմ իրաւունքս չէ՞ ասիկա: Եթէ, դուք ձեր զայրոյթովը զիս ձեր բաղձանքներուն ենթարկուած տեսնել և Նէտրէթի հետ ամուսնութիւնս պարտադրել կ'ուզէք, յաւիտենապէս ձեզի «ո՛չ, ո՛չ» պատասխանը պիտի տամ... որովհետեւ անցեալի այն աղիտալի օրերուն պատճառը եղող կնոջ մը աղջկան հետ ապրիլս, մօրս հոգին պիտի վրդովէ և միեւնոյն ատեն իմ ալ զըժբախտութեանս պատճառը պիտի ըլլայ...: Այս մասին երբեք մի խօսիք ինծի... կը վախնամ որ ձեզ բոլորովին կը վշտացնեմ...:

Վշտահար Նէժատը հեծկտուքներով խեղդուող ձայնով մը յարեց.

— Հաւանաբար, չես հասկնար թէ այս խօսքերդ ո՛րչափ կը վիրաւորեն զիս... այո՛, Ֆիքրէթի կեանքի յիշատակը եղող այս փոքրիկը, ինծի համար շատ թանկագին աւանդ մըն է. ասիկա չեմ ուրանար...: Իմ կեանքի խաւար ճամբաներու վրայ երջանկութեան լոյս ցանող, իմ դառնագոյն օրերուն՝ յոյսով ու մխիթարութիւնով հոգիիս վիշտերը փարատել ջանացող խեղճ աղջկայ մը հանդէպ սնուցած վրէժիդ ու ատելութեանդ համար, օր մը պիտի զղջաս...: Սակայն Նիհատ, այս գիշերը մի մոռնար. պատուոյս վրայ քեզի խօսք կուտամ որ, յետայսու, որեւէ կերպով այլեւս Նէտրէթի մասին չպիտի խօսիմ:

Վերաւոր սրտի մը հեծեծանքին պէս բժիշկին
ձայնը մարեցաւ, սպառեցաւ...

Այս խօսքերը ամբողջութեամբ լսող Նէտրէթ՝ Մուսալլայի թեւին կրթնած, կը դողար: Մուսալլան այս դժբախտ աղջիկը գրկեց, որովհետեւ ինալու վրայ էր ա՛ն. երկուքն ալ խոտերու վրայ նստան: Թարմատի աղջիկը, գլուխը ձեռքերու մէջ առած կը հեկեկար... ըսել է թէ իր այնքան սիրած մայրը խորհրդաւոր և ողբերգական սէր մը ունեցած էր... Հիմա, աւելի հօրը կը կարեկցէր: Բժիշկին կողմէ, իրեն հանդէպ ցոյց տրուած սիրոյն ու գգւերգուրանքին պատճառը սկսած էր հասկնալ:

Յանկարծ գլուխը բարձրացնելով Մուսալլային նա-
յեցաւ... լուսնի լոյսին տակ գոյնը ճեփճեփմակ կ'ե-
րեւար. սեւ աչքերը աւելի մեծցած, աւելի խորունկ-
ցած էին: Մուսալլա, անոր աչքերուն փայլէն սար-
սափած մեղմօրէն կ'ըսէր.

— Նէտրէթ հանրմ, Նէտրէթ հանրմ, քիչ մը
ինքզինքիդ եկուր...

Նէտրէթ բան մը չէր հասկնար... վերաւոր
թուռների մը նման կը գալարուէր... միշտ ձեռքերով
ճակատը կը շփէր. դէպի իր ուղեղը խուժող կարգ մը
այրող, քայքայող մտածումները վանել կ'ուզէր։
Մէկէն ի մէկ ոտքի ելաւ, անծանօթէն օգնութիւն
աղերսելու ձեռով մը թեւերը գիշերային բացարձակ
ամայութեանը երկարեց... կարծես թէ այդ վայր-
կեանին, ինքզինքը Աստուծոյ յանձնած մօրը հոգիին
կը սպասէր... իր բովանդակ էութիւնը անդամալու-
ծող անսահման տառապանքերու ցաւերը, դէթ մա-
սամբ, մեղմացուցիչ բանի մը, յոյսի մը, խօսքի մը,
միխիթարութեան մը կը սպասէր։ Վշտաշարձար ան-
կարողութեան մը մէջ, գլուխը դարձուց և ըսաւ.

— Մոռալլա՛, հանըմ, այս վայրկեանիս կրած տա-

ռապանքներուս ու վիշտերուս ի յարգանս, ձեր բ-
սածները այս գիշերուան խոր խաւարին մէջ Թաղե-
ցէք... յանուն մեռած կնոջ մը, այս բանը կը
խնդրեմ ձեզմէ... Երկուքս ալ մեր լսածները մոռ-
նանք... :

Մուսլա, կեանքին մէջ առաջին անգամ ըլլա-
լով, յուզումի ու կարեկցութեան զգացումով մը,
խոնարհութիւն մը ըրաւ այս աղջկան ու րսաւ:

— Իմ բովանդակ խիղճովս կ'երդնուամ. . . :

Մեզմ հով մը արթնցուց տերեւները, ճերմակ
ամպի ծուկներու ներքե պահուած լուսինը, իր
ամբողջ շողշողուն շքեղութեամբ կրկին երեւցաւ
ամէն ինչ լուսաւոր ծովի մը վերածելով. մառախլա-
պատ լեռներու գագաթները ճերմակ շղարչներով
պարուրուած էին. գիւղերը, յաւիտենական լուծեան
մը մէջ թաղուած, մեռած կ'երեւային... միայն տեղ
մը, աղօտ լոյս մը, մերթ կը նուաղէր, մերթ կը
կենդանանար... Նէտրէթ, մէկ երկու վայրկեան, իր
աչքերը հոն յառեց. Վտահար և մտացիր, ձեռքովը
Մուսլլայի ցոյց տալով, կարծես թէ ինքնիրեն խօսե-
լով կ'ըսէր.

— Յոյսին Կը նմանի...

Բժուորն ալ ներս եկած էին։ Նէտրէթ, Մուսալլան թէրասը առանձին ձգելով իր կահազուրկ ու ընդարձակ սենեակի մէկ անկիւնը գետեղուած անկողինին վրայ ինկաւ... իր բոլոր բաղձանքներու աւերակոյտին տակը կարծես կը խեղդուէր. իր բովանդակ հոգին պատառ պատառ եղած էր Նիհատի բերնէն ելած վերջին երկու բառերէն։

«Այն Կոջ աղջիկը» :

Ըսել է թէ՛ «այն կինը», իր աչքին, այդքան
գռեհիկ սիրոյ մը մեղքերովը պարուրուած կ'երեւար.

հապա... ի՞նչ քը ի՛նչ էր. «այն կնոջ աղջիկը...» մօրը սիրարկածին արգիւնքը զգուելի աղտոտութիւնով արատաւորուած մէկը...

Նէտրէթ, այս մտածումներու առթած սոսկու-մովը բռունցքը սեղմած.

— Աստուած իմ... Աստուած իմ... կ'ըսէր:

Այս վայրկեանիս, ճշմարտութեանը տեղեկանալու անկարելիութենէն յառաջացած կատաղի ու ըմբոստ զգացումներովը կը տանջուէր և յաւիտենապէս մութին մնացած խոր անյայտութեանը իր սրտին դոհացում տալիք ամենափոքր նշանի մը անգամ անհետ ըլլալը, բոլոր գաղտնիքներու ու մեղքերու... այս սև նոճիներու ստուերներուն տակ, յաւիտենական մոռացումի դատապարտուած հողակոյտին հետ փճացումի մասին կը մտածէր...

Այս մասին, Նէթատին ընելիք ու է հարցում անպատասխան պիտի մնար, հետեւաբար հասկնալ ուզած գաղտնիքն ալ՝ ծածուկ, անթափանց:

Մէկէն ոտքի ցատքեց, վանդակափեղկերու մէջէն մազուող լուսնի լոյսը, այս ընդարձակ սենեակի մերկ յատակին վրայ լուսաւոր գծագրութիւն մը կ'ընէր. ձեռքերովը գանկը սեղմած՝ սկսաւ պտտիլ. ամէն մէկ մութ անկիւնէն, շատ քը անտեսանելի ուրուականներ, կարծես թէ իր վրայ կը յարձակէին, սոսկումէն կը դողար. ուրուականները մասնաւոր ձեւ ու մարմին կ'առնէին, շեշտակի իրեն կը նայէին, ասոնց մէջէն, նուրբ ու տոգոյն մէկը իր խռոչացած աչքերուն մէջ, զայրոյթի ճառագայթ մը փայլատակելով գլուխը կը ճօճէր: Այս պահուն, Նէտրէթ, իր ինքնութիւնը կորսնցուցած, սրտակեղեք ճիւղով մը «մայրիկս»... պոռացած էր. յետոյ գէպի պատուհանը վազելով վանդակափեղկը բացած ու սենեակի սեւ օդը լուսնի տմոյն նշոյլներովը ողողուած էր...:

Յոգնած գլուխը պատուհանին կրթնցուցած կը դիտէր. Մուսլլան ու Նիհատը պարտէզը կը պտտէին. Նիհատին գլուխը դեռատի աղջկան գէմքին դպելու աստիճան մօտ էր: Այս տեսարանին հանդէպ Նէտրէթ ակամայ շարժումով մը, մէկ ձեռքով կուրծքը սեղմեց, կարծես թէ մայր երակը կը պայթէր. յետոյ վանդակափեղկը գոցեց ու անկողնին վրայ փռուեցաւ:

Այս դատարկ սենեակին պատերը, մանկամարդ աղջկայ մը վիշտի առաջին հեծեծանքները, իրենց գաղտնապահ ծոցին մէջ պահեցին:

* * *

Բժիշկը, առաւօտուն ուշադրութեամբ անոր երեսը նայած միջոցին, անքուն անցուած գիշերուան ամբողջ խոնջէնքն ու տառապանքը նշմարած էր այդ գեղեցիկ գէմքին վրայ: Խեղճ մարդ, առանց հարց ու փորձի համարձակելու, միայն հեռուէն զննելով բաւականացած էր:

Հիւրերը, յաջորդ օրը մեկնելու որոշում տուին: Նէտրէթ, հակառակ իր կրած տպաւորութիւններուն, Նէթատէն բաժնուելուն պատճառով, խոր վիշտ մը կը զգար: Իր հօրը անկարեկիր մրցակիցը, անցեալի մեծազոյն մեղաւորը ըլլալուն համոզուած ըլլալով մէկտեղ, այս մարդը շատ սիրած էր. իր գոյութիւնը շրջապատող անոր գուրգուրոտ ու գորովալից նայուածքներուն տակ, իր մենութեան վիշտը մոռցած էր. ան ալ տառապալից, ցաւակոծ ու անքուն գիշեր մը անցուցած էր. Նէտրէթ, առաջին իսկ ակնարկով նկատած էր. մէկ գիշերուան մէջ, անոր ինկած ու աւելի ծերացած ըլլալը զգալի էր...: Նիհատի վրայ ալ նոյն գունաթափութիւնն ու վիշտի հետքերը կը նշմարուէին:

Մուսալլան միայն անփոյթ էր ու զուարթ. յաջորդ օր Պոլլիս վերադառնալու որոշումը և աւելի վերջ Ներոպա կատարելիք ուղեւորութեան երեւակայութիւնը զինովցուցած էին զինքը:

Նէտրէթն ալ, իր ներքին վիշտը ուրիշներու չզգացնելու ջանքով մը, զուարթ կ'երեւար այսօր...

Այս առաւօտ հօրը շատ ընկճուած, շատ յուսահատ վիճակը Նիհալի ուշադրութիւնը գրաւած ըլլալով, առանց վախը ծածկել ջանալու Նէտրէթին ըսած էր:

— Կը տեսնէ՞ք... հայրս գրեթէ հիւանդ է...

Մինչդեռ անոր այս վիճակը իր աղջիկէն առաջ տեսած, ան իր սրտի ամենագորովագութ զգացումներովը անոր կարեկցած և նոյն իսկ իր հօրը կողմէ, անցեալի անոր բոլոր մեղքերը ներելու վիճակի մը հասած էր: Իր խորաթափանց ակնարկները անոր վրայ կեղծոնացուցած՝ անոր բոլոր շարժումներն ու խօսքերը վերլուծել կը ջանար ու ասոնց մէջ, անցեալէն մնացած ամենափոքր բիծ մը գանազանել կ'աշխատէր: Սակայն... հակառակ այս բոլորին, իր խիղճէն բարձրացող ապահովիչ ձայն մը կը հաստատէր թէ անոնց սիրոյն մէջ, միշտ բանաստեղծական վսեմութիւն մը, ցանկութեան անբծութիւն մը գտնուած էր. իր ուղեղը կրծող այս ցաւին հանդէպ այս ձայնը համբերութիւն ու խաղաղութիւն ներշնչող մխիթարութիւն մը կ'ըլլար իրեն:

Նիհատի ու Մուսալլայի միջեւ այսօր զգալի պաշտօնութիւն մը կար. փաստաբանը այս առտու աւելի փափկանկատ կը վարուէր Նէտրէթի հետ. զէպի ջրաղաց կատարուած պտոյտի մը միջոցին, Նէտրէթի հովանոցը կրած, անոր քովէն քալած, հետը խօսած ու միշտ անով զբաղած էր. սակայն, այս ընթացքը անհանդուրժելի ստորնացումի մը կսկիծովը կը ճգմէր Նէտրէթի սիրտը: Մուսալլան, մրցակցութեան մը

զգացումով զրգուելու նպատակով իրեն շնայուած այս շնորհաբաշխութիւնը կ'ընդունէր իբր որոշմութիւն. հետեւաբար միջոց մը բաժնուելով Մուսալլայի մօտեցած ու հարցուցած էր.

— Ինչո՞ւ այդպէս անտարբեր կը կենաք... Նիհատ պէյին հետ քէնոտա՞ծ էք:

Մուսալլա ուսերը ցնցելով.

— Խե՛նթ... ըսած էր:

— Խե՞նթ...

— Այո՛, խենթ. եղբօրս, աւելի ճիշդ Ներոպա երթալու առաջադրութեանս ծայր աստիճան հակառակ է: Այս գիշեր, առաջին անգամ ըլլալով, ամուսնութիւն առաջարկեց ինծի, և տարօրինակը այն է որ, ասոր ժամ առաջ գործադրութիւնը կը փափաքի. կարելի՞ է միթէ, էֆէնտիմ:

Նէտրէթ՝ հոգեկան անբացատրելի կացութեան մը մէջ կ'ըսէր.

— Շա՛տ լաւ... որքա՛ն յարմար... Ինչո՞ւ համար կը մերժէք...

— Չեմ մերժեր. տարուան մը արտօնութիւն կ'ուզեմ. այս գիշեր, գրեթէ մինչեւ առաւօտ լուսնի լոյսով պտտեցանք. կարելի չեղաւ զինքը համոզել. ես ալ իմ որոշմանս վրայ պնդեցի: Չեմ գիտեր, սիրոյ այս աստիճան ուժգնութիւնը մարդը տառապեցնելէ զատ, բանի մըն ալ չծառայեր եղեր...

Նոյն միջոցին, Նիհատ մօտեցած էր իրենց ու խօսքը Նէտրէթին ուղղելով ըսաւ.

— Մեզմէ բոլորովին զատուեցաք. շատ կարեւոր նիւթի մը մասին կը խօսակցիք, կարծեմ:

Նէտրէթ զուարթութիւն կեղծելով.

— Մուսալլա հանրմը մտիկ կ'ընէի... շատ ուրախացուցիչ լուրեր կը հաղորդէր ինծի... չեմ գիտեր թէ կը թոյլատրէք որ ձեզ շնորհաւորեմ:

Փաստաբանը քիչ մը կարմրած ու ազդուած պատասխանեց.

— Եթէ Մուսլլան ալ ձեր իտէալներուն մասնակից եղած ըլլար, որքան երջանիկ պիտի ըլլայի ես: Նէտրէթի շրթունքներուն վրայ թեթեւ ժպիտ մը կը թափառէր, ինչ որ քիչ մը հեզնանքի իմաստն ունէր:

Մուսլլա՛ քիչ մը ջղայնոտած ըսաւ.

— Ո՛ւֆ, Նիհա՛տ, այս նիւթը փակենք այլեւս: Իսկ փաստաբանը գոչեց.

— Դանի որ ամէն բան պատմած էք Նէտրէթ հանրմին, ինչո՞ւ համար հիմա ալ կարճ կապել կ'ուզէք: Զինքը իրաւարար նշանակենք, տեսնենք մեզմէ որո՞ւն իրաւունք պիտի տայ:

Մուսլլայի այս արհամարհոտ ընթացքին և Նիհատի այս ազնոյական վիճակին հանդէպ, իր դիրքը պահել ջանացող Նէտրէթ, շատ լուրջ կեցուածքով մը ըսաւ.

— Երկու կեանքերու միացման որոշումին պէս կարեւոր խնդրի մը մասին, անշուշտ, Մուսլլա հանրմը մակերեսային մտածումով մը վճիռը չպիտի տար: Այս ուղղութեամբ, աւելի բան մը խօսելու իրաւասութիւնը չունիմ, հետեւաբար ձեր ներողամտութիւնը կը խնդրեմ:

Նիհատ, այս խօսքէն ընկճուած էր: Նէտրէթ, այս ապագայ ամուսիններէն հեռանալով մօտակայ ծառի մը տակ իր հօրը մօտ նստող Նիհալին քով գնաց: Մանկամարդուհին, անտովոր զուարթութիւն մը ունէր. հոն գտնուող մետաքսանման մազերով, ճերմակախառն մորթով հորթուկ մը բռնեց, կուրծքին սեղմեց ու անոր խոշոր սեւ աչքերէն համբուրեց քանի մը անգամ:

Նէժատ ու Նիհալ իրենց քաղցր նայուածքներով

կը դիտէին զայն: Բժիշկը՝ աղջկան ականջն ի վար փսփսաց.

— Ապերա՛խտ եղբայրդ, իր երջանկութիւնը իր ձեռքով փճացուց. բոլոր առաջադրութիւններս ու բաղձանքներս ոտնակոխեց, բզիկ բզիկ ըրաւ. Նէտրէթի պէս կ'ոջ մը ամուսինը ըլլալու բախտաւորութիւնը գնահատելու անկարող եղաւ. փոխանակ լուրջ սիրոյ, անկայուն ցանկութեան մը զօհը եղաւ: Մե՛ղք... շատ մեղք...:

* * *

Նէտրէթ, Բժիշկն ու Նիհալ, նոյն օրը մինչեւ իրիկուն բնաւ չզատուեցան իրարմէ. իսկ փաստաբանն ու Մուսլլան բռնագրօսիկ ուրախութիւն մը արտայայտելով կ'աշխատէին իրենց միջեւ տիրող անհամաձայնութիւնը չգագնել: Նիհատ, կը փափաքէր որ Նէտրէթ այսօր աւելի հետաքրքրուի իրենցմով, Մուսլլայի գաղափարները ուղղէ, իր ունեցած առաքինութիւններէն քիչ մըն ալ անոր փոխանցէ. անկէ այս խնդրանքը ընելու աստիճանին հասած էր գրեթէ...:

Տասներկու ժամէ ի վեր դռնն հիասթափութիւնով մը քայքայուած իր գոյութիւնը՝ աղիտալի տագնապի մը մատնուած կը գալարուէր: Ուժգին, սառեցնող և մահացու փոթորիկ մը կը ցնցէր իր ուղեղը, որովհետեւ ճշմարտութիւնը իր ամբողջ մերկութեամբ և ունայնութեամբ աչքին առջեւն էր, և իր սէրը կը փչրէր անխնայ հարուածներով:

Նիհալի մեկնումի պարագան առիթ մը եղաւ որ վերջ գտնէ իր սպասումները. Մուսլլայի այս անակնկալ ու անմեկնելի վերաբերումին ենթարկուած

այս պահերը ծանր փորձութեան մը շրջանը անցնել կուտային իրեն. կեանքի ամբողջ տառապանքն ու վիշտը կը ճնշէին իր ուսերը...

Միայն անցած գիշեր հասկցած էր թէ Մուսլլան իր ուղածին ու երեւակայածին պէս չսիրեր զինքը: Մինչեւ առաւօտ թախանձած, իր սրտին ամէնէն լուրջ ու ամենավերջին հարցումը ուղղած էր անոր.

— Սիրական Մուսլլա՛ս, ահա Նիհալը կը մեկնի. վճռական որոշումիդ կը սպասեմ. ճակատագիրս քու ձեռքդ է... Ըսէ՛... պատասխանէ՛... Ըսած էր:

Սրտակեղէք ու տառապագին սպասումներէ յետոյ, Մուսլլան հազիւ բարեհաճած էր անվրդով կերպով պատասխանել.

— Ներեցէք որ ձեզի ոչ մէկ խօսք կրնամ ըսել հիմա, որովհետեւ եղբօրս պիտի երթամ, Նիհա՛տ:

— Պիտի երթա՞ք...

— Այո՛...

— Զիս հոս լքուած ու թշուառ ձգելով պիտի երթա՞ք:

— Կը խոստանամ կրկին վերադառնալ...

— Սակայն տառապանքներս երկարած գելնուդ մէջ ի՞նչ իմաստ կայ. եթէ քանի մը ամիս վերջ, իբր երջանիկ զոյգ մը, միասին երթանք ձեր եղբօրը, աւելի լաւ չըլլա՞ր:

— Ըստ իս, առայժմ առանձին երթալս աւելի յարմար է:

— Ինչո՞ւ համար, արդեօք կը վախնաք որ ձեր եղբայրը արգելք պիտի յարուցանէ մեր ամուսնութեան դէմ...: Զեմ կարծեր. ընդհակառակն, ան աւելի ուրախ պիտի ըլլայ որ իր քոյրը կ'ամուսնանայ իր կնոջը եղբօրը հետ և ասով աւելի կ'ամրապնդուին մեր ազգակցական ու բարեկամական կապերը:

— Այո՛, անկասկած...:

— Ո՛ւֆ... Կը հասկնամ. Մուսլլա, կը հասկընամ. դուն իմ զգացումներուս չես փոխադարձեր:

— Ե՛ս, ընդհակառակն:

— Ո՛չ... զգացումներս զիս չեն խաբեր. ահա՛, ձեզի ենթարկուող ձեռք մը. երկարած հաւատարիմ ձեռքիս հանդէպ, դուք շատ անտարբեր կը գտնուիք:

— Փութկոտութենէ կը վախնամ, Նիհա՛տ:

— Զիս փորձե՞լ կ'ուզէք:

— Ո՛չ...

— Ուրե՛մն, աւելի ճիշդ չըլլա՞ր ըսել թէ այս բոլոր առարկութիւնները սոսկ պատրուակներ են:

Մուսլլա ոչ մէկ պատասխան տուաւ ասոր:

Նոյն միջոցին, փաստաբանը, իր երջանկութեան լոյսին յանկարծական մարիլը տեսնելով, հիասթափած, յուսաւորէպ, վշտաբեկ պահ մը ապրած էր: Տակաւին կէս ժամ առաջ, իր խեղճ հօրը հանդէպ բռնած ըմբոստ ընթացքն ու սրտաբեկիչ խօսքերը, իր վիշտը աւելի զգալի կը դարձնէին:

Հիւրերը Պոլիս վերադառնալէն յետոյ, Նէտրէթ, իր ցաւալի լքումի ու անպաշտպանութեան զրկանքը աւելի շեշտակի զգացնող պանդխտութեան մը մէջ կ'ապրէր. առանձնութեան այս աստիճան վհատեցուցիչ ըլլալը ցարգ չէր ըմբռնած, որբութեան դառնութիւնը իր հոգին կ'ապրէր: Նէթատէն բաժանումը, անոր զուրգուրոտ ու հոգեպարար ակնարկներէն հեռու ապրիլը, կեանքի ամենամեծ զրկանքը, անդարձման իր կորուստ մըն էր իրեն համար: Հետեւաբար, հայրը դժբախտացնող այս մարդուն հանդէպ իր զգացած համակրութենէն ու հակումէն ծայր աստիճան տանջուելով մէկտեղ, անոր էութենէն դէպի իրեն երկարող անտեսանելի ու խորհրդաւոր ուժի մը կապանքներով կապուած էր, անխուսափելի, կախարդական ուժ մը:

Խեղճ հօրը ողբերգական վախճանը կ'երեւակայէր. անխոստովանելի յարաբերութեանց հետ սերտօրէն առնչութիւն ունեցող մահուան այս յիշատակութիւնը իր մազերը կը փշաքաղէր, իր ուղեղը կ'այրէր. անյայտ մնացած այս գաղտնիքը հասկնալու համար ինքզինքը կ'ուտէր:

Ձգացած տառապանքները ծածկելու համար մխիթարական կէտ մը փնտռած ու գտած էր. լքուած ու անտէր հօրը գերեզմանը այցելել, անոր հողակոյտը թրջել իր արցունքներովը, անկէ ներում խնդրել: Լւերակ գիւղի մը ամալի գերեզմանատան մը մէջ, Նէտրէթ, ձեռքերը կուրծքին, կրօնական երկիւղածութեամբ մը հօրը գերեզմանին մօտ կեցած էր: Այս սեւ հողակոյտին տակ, յաւիտենական խաղաղութեան մէջ ննջող իր հօրմէն ներում խնդրող սրտին ամբողջ սուգովը կուլար, կը թախանձէր,

— Հայրի՛կս... հայրի՛կս...

Մօտակայ փայտաշէն մզկիթին կիսափուլ պատերէն դառն քրքիջ մը աւերակ գերեզմանատանը մէջ իր արձագանգը տարածեց: Փաթմա պաճին ինքնիրեն կ'ըսէր.

— Տէ՛ր Աստուած, ի՛նչ գէշ կը ծիծաղի:

Մինչ մանկամարդ աղջիկը, տարօրինակ սարսափէ մը բռնուած կը դողար: Այս վայելքը, կանաչ խոտերով ծածկուած գաղտնարանի մը խորերէն պոռթկացող անարգական ձայնի մը պէս, իր ուղեղին մէջ թունաւոր արձագանգը ձգած էր:

* * *

Երբ ագարակ վերագարձան, արեւը մարը կը մտնէր: Անսահման յուսահատութեան մը մշուշովը պարուրուած էին Նէտրէթի աչքերը. ամէն կողմ անձկութեան ու վիշտի արտայայտութիւն կը տեսնէր: Գերեզմանատան քրքիջը իր ականջներուն մէջ կ'արձագանգէր: Փաթմա պաճին, անոր այս մտայոյզ ու անխօս վիճակէն մտահոգուած, հարցուցած էր.

— Ի՛նչ ունիք, Նէտրէթ հանժմ, անհանգիստ էք...

— Ո՛չ... այն չարագուշակ թռչունին ձայնը ջիղերս գրգռեց. ասկէ հեռանալ կ'ուզեմ այլեւս և կը մտածեմ թէ այստեղի ամէն յիշատակի հետքը ջնջելու համար ի՛նչ պէտք է ընել:

Փաթմա պաճին, առանց այս խօսքերու թաքուն իմաստը հասկնալու, սոսկ պատասխան մը տուած ըլլալու համար, ըսած էր.

— Հիւրերու ներկայութեանը շատ լաւ ժամանակ անցուցիք. կարծեմ թէ ասկէ վերջ առանձնութենէ շատ պիտի նեղուիք:

Նէտրէթ տխուր և անյոյս պատասխանած էր.

— Երանի՛ թէ բնաւ չճանչնայինք զանոնք, աւելի լաւ պիտի ըլլար:

Փաթմա պաճին, այս պատասխանին վրայ, շուրտած իրեն կը նայէր:

Արդարեւ, Նէտրէթ, ալ կը հասկնար թէ հոս անցուցած իր նախկին կեանքի հաճոյքն ու խաղաղութիւնը անհետացած էին ձգելով վիշտ մը, որ ամէն օր աւելի կը թափանցէր իր հոգիէն ներս ու տառապագին գալարումներովը կը պրկէր ու կը ցնցէր իր

բովանդակ էութիւնը: Առանց երազի, առանց երեւակայութեան, անյոյս, մղձաւանջ մը զինքը կը խեղդէր, անծանօթ ու օրէ օր յարաճուն վիշտ մը կը կրծէր իր հոգին. ասոր հետ վրէժի ու ատելութեան զգացում մը նոյն համեմատութեամբ կը մեծնար, կը պայթեցնէր իր սիրտը:

Տասը օր վերջ, բժիշկէն նամակ մը ստացած էր: Պահարանը պատուած միջոցին սրտի բարախումներէն ձեռքերը դողացած էին. առաջին անգամ ըլլալով զգացած էր անկարողութիւն մը որմէ իր սիրտը կը ճզմուէր: Առանց կարդալու, նամակը ամբողջ մէջ ճմլած սենեակին մէկ անկիւնը նետած ու յետոյ իր սիրտը պայթեցնող անզուսպ զգացումը խեղդելու համար, բռնեց քովը ուժգնօրէն սեղմած էր իր կուրծքը...

Իր հոգիի խորերէն պայթած փոթորիկը խաղաղեցնելու, ամբողջ զգացումները թմրեցնելու, ինքզինքը խաբելու համար թէրասը փախած, անկէ ալ վէյսէլ պապային գացած էր և սակայն ոչ մէկ կերպով յաջողած էր մեղմել վրդովուած իր էութիւնը:

Վէյսէլ պապան ու Ֆաթմա պաճին, ատենէ մը ի վեր անոր նիհարնալն ու թարշամիլը կը տեսնէին. անոր մտածկոտ ու մեղամաղձոտ վիճակը իրենց ուշադրութիւնը գրաւած էր:

Վէյսէլ պապան ուշադիր՝ նէտրէթին նայելով.

— Սիրունի՛կ հանրմա, ըսաւ, ա՛լ կը նեղուիս հոս, եթէ կ'ուզես, վաղը մեկնինք. հոն, հաճելի ժամանակ կ'անցնես անոնց հետ:

— Անոնք ըսածդ, նոր ազգականներն են, վէյսէլ պապա:

— Անշո՛ւշտ... հապա որո՞նք:

Նէտրէթին գէմքին վրայէն մութ ամպ մը անցաւ.

— Մէկը չեմ ուզեր ես... մանաւանդ ազգականէ հեռու փախիլ կ'ուզեմ...

— Սակայն, շատ լաւ մարդիկ են անոնք. մասնաւորապէս Նէժատ պէյը, ի՛նչ ազնիւ, ի՛նչ քնքոյշ է, չէ՞:

Ֆաթմա պաճին խօսքի խառնուելով ըսաւ.

— Հապա եթէ անոր երիտասարդութիւնը տեսած ըլլայիք:

— Փաստաբանը ամբողջովին հօրը կը նմանի, այնպէս չէ՞, Ֆաթմա, հարցուց Վէյսէլ պապան:

— Այո՛... Նէտրէթ հանրմը այնպէս կը նմանի իր մօրը, ինչպէս փաստաբան պէյը՝ իր հօրը... ի՛նչ տարօրինակ բան:

Նէտրէթ՝ շառագունած՝ խօսքի նիւթը փոխելու համար ըսաւ.

— Ա՛խ... ի՛նչ կ'ըլլար, մօրս մէկ նկարը ունենայի:

Ֆաթմա պաճին Վէյսէլ պապային նայելով.

— Ունինք կարծեմ... մօրաքորդ՝ Սուատ հանրմը անգամ մը ցոյց տուած էր, սակայն անոր մահէն յետոյ ի՛նչ եղաւ, չեմ գիտեր...

— Ա՛խ... քո՛յրս... մարդ այսպէս արժէքաւոր բան մը չի՞ պահեր:

Կինը, քանի մը վայրկեան մտածելէն վերջ, աչքերը ամուսնոյն ուղղեց. բան մը ըսել ուզելու ձեւով մը նայեցաւ և կամաց մը ըսաւ.

— Էֆէնտի՛, տարիներէ ի վեր պահուած աւանդ մը ունիս քովդ. կարծեմ թէ Սուատ հանրմէն յանձնուած աւանդ մըն է որ Նէտրէթ հանրմին կը պատկանի:

Վէյսէլ պապան, կնոջը այս թուրքերանութենէն սրտնեղած, յօնքերը պոստեց և տիրական ձայնով մը ըսաւ.

— Մեռած մէկուն կտակը գործադրելու պարտաւոր ըլլալս չգիտցող մը չեմ. սակայն նոյն աւանդը ես կրնամ յանձնել նէտրէթի իր ամուսնութենէն յետոյ միայն... որովհետեւ, Սուատ հանրմը մահած մերձ եղած միջոցին, ա'յսպէս պատուիրած էր:

Նէտրէթ, անսահման հիացումով ու ապշութեամբ այս այր ու կնոջ բերաններէն կախուած էր. ինչ յայտնութիւններ կ'ընէին անոնք:

Վէյսէլ պապան, մանկամարդուհին դառնալով.

— Արդարեւ, աղջիկս, տարիներով պահած այս աւանդին ինչ ըլլալը չեմ գիտեր. հանգուցեալ մօրաքոյրդ, իր կեանքի վերջին օրերը, մահուան անկողնին մէջ, զիս կանչած էր. ուժասպառ ու արցունքոտ աչքերով, երկար բարակ պատմեց քու մասին. ըսաւ թէ՛ աչքերը բաց պիտի մեռնէր եթէ աշխարհի վրայ քեզ առանձին ձգէր. յետոյ անկողնին տակէն փոքր արկղիկ մը հանեց և ինծի երկնցնելով ըսաւ. «Երբ Նէտրէթը ծաղկատի կ'իյն մը ըլլայ, ասիկա իրեն կը յանձնես»: Արկղիկը առի ու խոստացայ իր կամքիս համաձայն կտակը գործադրել: Խեղճ կնոջ հոգին խաղաղած էր...: Աւանդը, տարիներով սնտուկս պահեցի. հեռու տեղեր դացած միջոցիս, միշտ հետս կը տանէի...

Նէտրէթ խոր յուզումով մը ընդմիջեց.

— Ձեր խօսքերը երազի պէս կուգան ինծի, Վէյսէլ պապա: Ինչե՛ր կը խօսիք:

— Բացարձակ ճշմարտութիւնը... սակայն, դեռ ժամանակը չհասած ճշմարտութիւնը... եթէ Յաթմա պաճին այնքան անհամբեր եղած չըլլար, աւելի ուշ տեղեակ պիտի ըլլայիր ասոր, զա՛ւակս:

— Հիմա չէ՞ք ընդունիր թէ ասիկա ձեզմէ ուզելը իմ բացարձակ իրաւունքս է. ինչ ալ ըլլայ այդ աւանդը, չէ՞ք մտածեր թէ անկարելի է զսպել անոր

տիրանալու հետաքրքրութիւնս... կ'աղաչեմ, Վէյսէլ պապա, այլեւս մէկ վայրկեան իսկ զիս մի սպասցընէք:

— Ո՛հ... որքա՛ն անհամբերութիւն, Նէտրէթ, հապա եթէ քովս չըլլայ աւանդը...

— Մի՛ տանջէք զիս, քիչ առաջ դուք չէի՞ք ըսողը թէ միշտ միասին կը պատցնէք... եթէ ամուսնութեանս կը սպասէք, կարելի չէ անոր ժամանակը ճշգրտել... եթէ մօրաքոյրիս հոգին հաճոյացնել կ'ուզէք, արկղիկը այլեւս պէտք է որ ինծի յանձնէք:

Վէյսէլ պապան ա՛հ... ա՛հ... ըսելով Յաթմային նայեցաւ. յետոյ մօրուքը շոյելով դանդաղօրէն ոտքի ելաւ ու ըսաւ.

— Ա՛խ, կ'իյն չէ՞ք միթէ, լեզունիդ պապանձուի...:

* * *

Շիշլիաբնակներու կեանքը անհամ կ'անցնէր: Ազարակէն վերադարձին, բժիշկը իր սենեակը քաշուած, հոգեկան տարօրինակ կացութեան մը մէջ, Նէտրէթի մօտ անցուցած օրերու յուշերը կը խառնէր անցեալին. Խիբրէթի յիշատակներուն հետ, երջանկութեան ու վիշտի վերլուծումը իր միտքը կ'ալեկոծէր: Այն գիշերէն ի վեր ու է գանգատ յայտնած չէր տղուն. այնքան անտարբեր ու անհոգ. կ'երեւար որ կարծես թէ այն միջապէսը մոռցած էր. սակայն իր ամենանուիրական ցանկութիւնները ոտնակոխող այս ինքնահաւան մարդուն հանդէպ, իր սրտին մէջ, զաղտնի և անսահման զայրոյթ մը կը պահէր: Այլեւս իր ամբողջ մտածումը՝ Նէտրէթը երջանկացնելն ու զայն իրեն մօտ տեսնելն էր: Զայն անձանօթ երիտասարդի մը յանձնելը խղճահարութիւն կը պատճա-

ռէր իրեն: Ուշ կամ կանուխ, ան՝ ամուսնանալ հարկադրուած էր. անկէ չզրկուելու, անկէ հեռու ապրելու դառնութիւններուն չենթարկուելու համար ճար մը, միջոց մը կը մտածէր: Այս մտաւախութիւններով հոգեկան տագնապներ կ'անցնէր, երբ օր մը, իր զգացումները փայփայող, վիշտերը մեղմացնող, իր տառապակոծ էութեանը խաղաղութիւն պարգեւող գաղափար մը յղացած և անմիջապէս ցատկելով աղջիկը կանչած էր:

Նիհալ, սենեակէն ներս մտած միջոցին, հօրը զուարթ ու ժպտուն դէմքը տեսնելուն, ուրախութեամբ հարցուցած էր.

— Կարծեմ լաւ լուրեր ունիք, հայրիկ:

Բժիշկը աղջկան աթոռ մը ցոյց տալով.

— Նստէ որ քիչ մը խօսինք... այս տունը, քեզմէ զատ, ու է մէկը չունիմ... պատասխանեց:

Նիհալ, հօրը զիմացը նստած մտիկ կ'ընէր: Հայրը կը խօսէր.

— Նիհալ, խղճի պարտականութիւն համարուած նիւթի մը մասին պիտի խօսիմ քեզի նորէն այսօր. կը ներես, աղջիկս...

— Դա՛ւ լիցի, հայրիկս... Նէտրէթի մասին պիտի խօսիք, կարծեմ. խօսեցէ՛ք, մտիկ կ'ընեմ...

— Այո՛, զաւակս... սակայն այս սիրոյս համար չես նախանձիր ինձմէ, չէ՞:

— Երբե՛ք:

— Գիտեմ, շատ վեհօգի ես, Նիհալ...: Այսօր կ'ուզեմ քեզի հետ գաղափարի փոխանակութիւն մը ունենալ. եղբորդ անարգանքով մերժած այս աղջիկը, ես կը մտածեմ կաթնեղբորդ տալ, ի՞նչ կ'ըսես:

— Բէնանի՛ն:

— Այո՛...

— Շա՛տ լաւ... ես ալ յարմար կը տեսնեմ,

որովհետեւ Բէնանը խոհեմ ու պարկեշտ անձ մըն է. ասով մէկտեղ կնոջ հոգին հասկցող և Նէտրէթի պէս յարգանքի արժանի ու արժէքաւոր աղջիկ մը նիւթապէս և բարոյապէս երջանկացնող մը կրնայ ըլլալ:

— Իմ համոզումս ալ այս է... ամէն պարսպայի, այս աղջիկը բախտաւոր տեսնելով, ուրախ պիտի ըլլամ: Հետեւաբար, առայժմ, ոչ ոք պէտք է լուր ունենայ մեր այս որոշումէն. կը խնդրեմ որ այս գաղտնիքը պահես, աղջիկս:

Մանկամարդ կինը, լըջօրէն ըսաւ.

— Կրնաք բացարձակապէս ապահով ըլլալ...:

* * *

Փաստաբանը, անախորժ տրամագրութիւններով տողորուած էր Մուալլայի հանդէպ, մինչ վերջինս, բոլորովին անտարբեր էր ու Նիհալի հետ իր ճամբորդութեան պատրաստութիւններովը զբաղած: Նիհատ, ամէն օր, իր սեղմուած հոգիին մէջ նոր ճեղք մը, սրտի կապանքներու թուլացում մը, ցանկութիւններու սաստկութեանց նուազումը և երեւակայութեանց սահմանափակում մը կը զգար: Կը գիտակցէր թէ գանդաղ քայլերով դէպի փրկութեան ու խաղաղութեան նաւահանգիստը կը դիմէր:

Այլեւս, Մուալլային «մի երթար»ի խնդրանքը, շատ ծանր հարուած մը կը թուէր իր արժանապատուութեանը տրուած. կախարդական մթնոլորտի մը ազդեցութենէն կը ձերբազատուէր, գինովութենէն կը սթափէր. իր ամենաջերմ, ամենաանկեղծ աղաչանքներուն ի պատասխան. զինքը արհամարհող այս անզգայ, անմիտ աղջկան բուն հոգիին կը թափանցէր ու աստիճանաբար կը հասկնար թէ ան գարդարուն խամաճիկէ մը տարբեր բան մը չէր. դառն ճըշ-

մարտութիւնը իր ամբողջ մերկութիւնովը կը յայտնուէր անոր աչքերուն: Այս հիասթափութիւնը կը խեղդէր իր հոգին և խղճահարութեան տանջանքը կը հետեւէր անոր:

Իր կեանքի ամենադժբախտ գիշերն էր եղած այն գիշերը, երբ անձնասիրութենէ, եսամոլութենէ յաղթահարուած՝ վիրաւորած էր իր այնքան ազնիւ, այնքան գորովագութ հօրը սիրտը, մերժելով իրեն առաջարկուած այն յարգելի, առաքինի էակը: Ու հիմա կը տեսնէր Նէտրէթի խոշոր, սեւ աչքերը, որոնք արհամարհանքը կը փոխադարձէին:

* * *

Անակնկալ դիպուած մը, լուր մը, ամէն մէկու կեանքին վրայ տարբեր տարբեր ազդեցութիւններ գործած էր: Նիհալի ամուսինէն առնուած վերջին նամակը, անոր մեկնումի յետաձգումը յանձնարարած էր: Նիհալէն աւելի, Մուսլլան ազդուած էր այս լուրէն: Մանկամարդ կինը, երբ այս լուրը կը հաղորդէր իր հօրը, Մուսլլան ալ ցարդ զլացած իր կեղծ ու բռնազբօսիկ ժպիտներովը կը ջանար փաստաբանին հաճելի թուել այս լուրը աւետելով անոր. մինչ երիտասարդը, առանց ուրախութեան և յուզումի արտայայտութեան, պարզապէս շրթունքի մը կծկումով պատասխանած էր, որուն Մուսլլան կ'ըսէր.

— Այլեւս բոլոր բաղձանքներդ գոհացում պիտի գտնեն...:

Մինչդեռ Նիհատ, նախապէս անսահման երջանկութիւն առթող այս խոստումներուն հանդէպ, այժմ սառն ու անդգայ դարձած էր: Պատահարներու ու պարագաներու համաձայն, իր զգացումներն ալ անմիջապէս փոխելու ընդունակ այս անվճռական ազ-

ջիկը կարեւոր ու վտանգաւոր քննութեան մը բովէն անցուցած էր զինքը: Կեանքի մէջ առաջին այս պատրանքը, իր ապագայ բարօրութեան լուազոյն ազդակն ու ուղղութիւն տուողը եղած էր...:

Մուսլլան, հիմա իր զիմացը բոլորովին տարբեր մարդ մը կը տեսնէր. դժգոհ Նիհատին՝ անխօս, պարզ, անտարբեր, մարած, յուսալքուած մարդ մը յաջորդած էր, որ զգլումի կատարեալ գոհունակութիւն ու անտարբերութիւն կ'արտայայտէր:

Նիհատի այս ընթացքը Մուսլլայի ինքնասիրութիւնը կը վիրաւորէր, տագնապի կը մատնէր զայն: Վերջինս, առանց իր ըմբոստացող զգացումներու սաստկութիւնը մեղմել ջանալով, հառելի նախանձով մը բռնկած, այս անստոյգ կացութեանը վերջ տալ կ'ուզէր. զայն ոտքի տակ կոխկրտել, ոչնչացնել կը մտածէր...:

Այս միջոցին, Նիհալի կաթնեղբօրը՝ Քէնանի յաճախակի այցելութիւնները, Մուսլլայի նպատակին կրնային ծառայել: Այս մարդը նախանձ շարժող յատկութիւններ ունէր. աչքերուն մէջ հոսուն ու այրող զրաւչութիւն մը, ձայնին մէջ՝ հոգեզրաւ, թովիչ եւ աժշտականութիւն մը կար: Դեռատի աղջիկը սկսած էր իր արդուզարգի ճոխութեամբը, խօսքերու նրբութեամբը ու կանաչ աչքերու հմայքովը կախարդել այս երիտասարդը:

Նիհալ, շատ շուտ հասկցաւ. հեռուէն հանդիսատես կ'ըլլար թիթեռնիկի մը անվճռականութիւնովը դարձդարձիկ, կեանքի երջանկութիւնը անստուգութեանը մէջ փնտոող այս թիթեռամիտ աղջկայ արարքներուն: Նէժատ, առանց իր տղու հոգեկան կացութեանը տեղեակ ըլլալու, մեծ համբերատարութեամբ ու լուրթիւնով կը տոկար Մուսլլայի չափազանցուած խենդութիւններուն, սրտովին կը կարեկ-

ցէր Նիհատին. Բէնանի հանդէպ ցոյց տրուած անպատկառ վերաբերումը, երբեմն իր համբերութիւնը կը սպառէր և զայրոյթէն դողալով բռնենք կը սեղմէր այս յանդուգն աղջկան, որ Նէտրէթի արգար իրաւունքին մէջ տանձգութիւն կ'ընէր. զայն ճգմելու փափաքովը կ'այրէր, երբ վերջապէս, օր մը, իր տղուն ըսաւ.

— Կը խնդրեմ, Մուալլա հանըմին քիչ մը ուշադրութիւն ըրէք. պէտք եղածէն շատ աւելի մեծաւորանք կ'ընէ Բէնանին. ասիկա իրեն ազդարարելը ձեր պարտականութիւնն է կարծեմ:

Փաստաբանը, վշտահար ու տառապակոծ, իր գլուխը կախեց. եթէ հայրը, վայրկեան մը աւելի կեցած ըլլար, ցաւագին զղջումով մը պիտի պոռթկար ու անոր ձեռքերուն փարելով «ներեցէ՛ք ինծի... խաբուեցայ, խաբուեցայ» ըսելով պիտի լար. սակայն բժիշկը, առանց տղուն պատասխանին սպասելու ծանր ու հպարտ քայլերով սենեակէն հեռացած էր:

* * *

Նէժատ, բուն ու վրդովիչ անհամբերութեամբ ազարակէն Նէտրէթի վերադարձին կը սպասէր. օրերը կը համէր. իր նամակի պատասխանին յապաղումը մտատանջութիւն կը պատճառէր իրեն. անոր ապագայի մասին իր մտածումներն ու կարգադրութիւնները անոր յայտնելու կարօտը իր գիշերային քունը կը վրդովէր. երթալով, սէրը անոր սրտին մէջ կը կը մեծնար, մօր մը կուրծքէն փոխանցուած անսահման գուրգուրանքի մը պէս կը պարուրէր իր բովանդակ գոյութիւնը:

Նէտրէթ, Վէյսէլ պապային ղիմացը նստած, ան-

զուսպ անհամբերութեան մը մէջ կը գալարուէր: Պաթմա պաճին, քիչ մը ամօթապարտ ու զղջացողի մը երեւոյթով.

— Էֆէնտի՛, ըսաւ, անգիտակցօրէն բերնէս փախցուած բառ մը այսքան քաշքշելդ աւելորդ է. քանի որ եղաւ, ա՛լ ասիկա Նէտրէթ հանըմին չյանձնելը, զինքը տանջելէ, տառապեցնելէ զատ բանի մը չի ծառայեր:

Վէյսէլ պապան, նեղուած, խօսքը կնոջը ուղղելով ըսաւ.

— Ասո՛ր նայեցէք... ամէն բան կարգի դնելէն յետոյ, վրան ալ աղ պղպեղ կը ցանէ հիմա... Է՛հ... դուն ի՞նչ կ'ըլլաս... ան իմ գիտնալիքս է:

— Ա՛հ, Վէյսէլ պապա, քոյրը իրաւունք չունի՞ այդպէս խօսելու, ասոր համար բարկանալու ի՞նչ պատճառ ունիս. քանի որ ինծի յանձնուելու համար տրուած այս աւանդը ձեր քով կը պահուի, անոր ուշ կամ կանուխ իմ ձեռքս անցնելու մէջ ինչ տեսակ պակաս մը կ'ենթադրէք. եթէ կարեւոր ու վտանգաւոր բան մը կայ վայրկեան մը առաջ ըսէք, հասկնալ կ'ուզեմ. այլեւս ակնթարթ մը անգամ չեմ կրնար սպասել, կ'աղաչեմ, Վէյսէլ պապա:

Վերջինս, դանդաղօրէն ներս մտաւ, մինչ Նէտրէթի նայուածքները անոր ծանր քայլերուն կը հետեւէին:

Տարամբօ իրիկուան ամայութիւնը ամէն կողմ պաշարած էր. լեռներու ստորոտները դեզերող ստուերները խաւարին հետ կը խառնուէին. ոչխարները իրենց գոմերը, կովերը՝ իրենց ախոռները քաշուած էին. գիւղերու հաղուադէպ աղօտ լոյսերը կը պլպլաւային:

Նէտրէթ, դուռին առջեւ, խորհրդաւոր լռութիւնով մը Վէյսէլ պապային կը սպասէր: Տասը վայր-

կեան վերջ, ծերուկը, ձեռքը փոքր արկղիկով մը կուգար։

— Մինակ թէ, ըսաւ, բանալին քովս չէ, եթէ կ'ուզես կոտրէ։

Մանկամարդուհին, ակամայ կուրծքին սեղմեց արկղիկը, սենեակը վազեց, դռուը կղպեց. կը դողար... անկողնին վրայ նստաւ. վարանոտ դադարէ մը յետոյ, մկրատը առաւ ու փոքր կղպանքը կոտրեց... արկղիկին կափարիչը բացուեցաւ և թուղթի կտորներուն հետ մէկտեղ կնոջ մը լուսանկարը իր գոգը ինկաւ։ Տառապագին սարսուռներով դողացող խեղճ աղջիկը մէկէն ի մէկ և ակամայ պօռաց։

— Մայրս... մայրի՛կս... ա՛հ...

Այս տխուր ձայնին ելեւէջները, մերկ սենեակի պատերուն մէջ, երկար ատեն կ'արձագանգէին։ Յետոյ իր կարօտակէզ հոգիին ամբողջ պապակովը գրկեց այդ խաւաքարտի կտորը ու անկողին ինկաւ։ Հիմա, խեղդուկ ու սրտակեղէք հեծկտուք մը կը վրդովէր ընդարձակ սենեակին լուսթիւնը։ Երբ գլուխը վերցուց, անոր արտասուալից աչքերը անդիմադրելի կարօտով մը նկարին յագեցան։ Ասիկա, տարիներով իր երեւակայութեան մէջ ապրեցուցած մայրը, երազներուն մէջ իրեն պահապանութիւն ընող կինը, նոյն ինքն էր, իր մայրը։

Նկարին հակառակ կողմը հետեւեալը գրուած էր։

«Աղջկանս»։

«Ի յիշատակ քեզ համբուրած ու փայփայած օրերուս...»։

Մանկամարդուհին, ուժասպառ ու կարօտաւար այս գիրերուն կը նայէր. ասոնք զրոյ ձեռքերը, արգեօք, ի՛նչ եղած են հիմա։ Այս վայրկեանին, հսկայ նոճիներու անձայն ստուերներու տակ ապաստանած խոնաւ, մեծ ու սեւ հողակոյտ մը ուրուա-

գծուեցաւ իր աչքին առջեւ...։ Խոր քնացողի պէս մը մտասոյզ, նէտրէթ ձեռքը դանդաղօրէն արկղիկին երկարեց. այս անգամ, կապոյտ կողքով մեծ տետրակ մը առաւ, որուն վրայ այսպէս գրուած էր։

«Յիշատակ աղջկանս»։

«Մեռած կնոջ մը յուշատետրը»։

Տետրակին մէջէն նկար մը եւս ինկաւ ծունկերուն վրայ։ Նէտրէթ, անմիջապէս լամպի լոյսին մօտեցուց. իր զգացումներու սաստիկ բորբոքումէն մթագնած աչքերու ամբողջ ուժը սեւեռած մնաց այդ խաւաքարտի կտորին վրայ...։

Հոն էին իր հայրն ու մայրը, քով քովի նստած ու մէջտեղնին ալ սիրուն փոքրիկ մանկիկ մը, գլուխը մօրը կուրծքին կրթնցուցած։

Անցեալի շատ կարճատեւ այն երջանիկ պահերու յիշատակ մնացած այս նկարը թէեւ անոր անտէր ու որբ կեանքի դառնութիւնները աւելի սաստկօրէն կը զգացնէր, սակայն իր անյագ նայուածքները չէին կրնար բաժնուիլ իր կեանքին պատճառ եղող այս երկու տեսիլներէն։ Ի՛նչ պատկառազդու էր իր հօրը դիրքը... իր մօրը կուրծքը, որուն կրթնցուցած էր իր գլուխը, ի՛նչ բարձր զգացումներ կը պարփակէր, ի՛նչ գորով ու գուրգուրանք կը բխէր այդ սիրտէն. անմեղօրէն նայող անոր աչքերուն մէջ սրտապատառ վիշտն ու տառապանքը կը քնանային. երջանկութեան արժանի այս զոյգը խաւաքարտի կտոր մը ձգած ու հեռացած էին։

Տետրակին կը նայէր, ուղեղը հռելի ալեկոծութեան մը բռնուած էր։ Գլուխը ձեռքերու մէջ առած՝ պահ մը մտածեց. արդեօք մայրը ի՛նչ գրած էր. ակնարկները դարձեալ հօրը նկարին ուղղուեցան. անոր և իր միջեւ նմանութիւն մը կը փնտռէր, կը փափաքէր նմանած ըլլալ. երկար ու լուրջ զննութենէ մը

վերջ սեղանի վրայ փոքրիկ հայելին դիմացը առաւ ու նոյն ուշադրութեամբ սկսաւ քննել իր դէմքը: Տասը վայրկեան յետոյ կատարելապէս համոզուեցաւ թէ իրենց ճակատներու և ծնօտներու միջեւ նմանութիւնը բացայայտ էր. շրթունքին մօտեցուց զայն, համբուրեց ու առջին դնելով հիացումով ու կարօտով նայեցաւ, երկա՛ր նայեցաւ անոր:

Սրտին մէջ բանի մը այրիւր, թանձր մթութեան մը մէջ իր հոգիին նուաղիւր կը զգար: Կամաց կամաց ելաւ պատուհանին առջեւ գնաց, վանդակափեղկը հրեց, ուրկէ փչող գիշերային զով ու մաքուր օդ մը իր դէմքը կը շոյէր: Երկնակամարին վրայ աստղերը կը փայլէին, լեռները խաւարի գիրկին մէջ կը քնանային. արագավազ գետը ողբազին կը հծէր: Նէտրէթ, երկար ատեն, գլուխը պատուհանի եզրին կը թնցուցած, մտաւայլ ու անշարժ կեցաւ:

Արկղիկէն ինկած կարգ մը թղթիկներ անկողինին վրայ թափած էին. նէտրէթ, կարծես կը վախնար անոնց դպչելու, անոնց պարունակութեանց տեղեկանալու... Վշտառիթ գաղտնիքի մը, ահաւոր պատահարի մը գիտակ ըլլալու իր հետաքրքրութիւնը կը յաղթահարէր իր ամբողջ հաստատակամութիւնը. այդ սեւ գիծերու՝ իրեն սորվեցնելիք ճշմարտութենէն փախչելու կ'ուզէր:

Յանկարծ մղձաւանջային քունէ մը արթնցողի պէս ցնցուեցաւ. ձեռքը ճակտին դրած բոլորտիքը նայեցաւ, լամպի աղօտ լոյսով լուսաւորուած սենեակին մէջ սկսաւ պտտիլ դանդաղօրէն. յետոյ յուզումնալից՝ կրկին նստաւ անկողինի եզերքը, ծունկերուն վրայ առաւ արկղիկը, թաւշապատ փոքր պահպանակներու մէջ ուր կարգ մը արժէքաւոր նուէրներ զետեղուած էին: Ասոնց մէջէն ամէնէն աւելի զինքը ուրախացնողը կանաչ կիտուածանկարի վրայ աղա-

մանդաղարդ փոքրիկ շրջանակ մըն էր, բարակ ոսկիէ շղթայէ մը կախուած, որուն մէջտեղը մօրը փոքրիկ մէկ նկարը զետեղուած էր: Նէտրէթ, երկար բարակ քննեց զայն, այն սիրեցեալ կնոջ գեղեցիկ պարանոցը համբուրող այս փայլուն քարերը շրթունքներուն քսեց. կարծես թէ երկար տարիներով անոնց մէջ պահուած մօր մը հոտը կ'առնէր:

Շղթան վիզը անցուց... աս՝ այնպիսի յիշատակ մըն էր որ շարունակ իր կուրծքին վրայ պիտի կրէր, անոր երեւակայութեան հետ, նոյն իսկ գիշերը անով պիտի պառկէր. զայն հոտուրտալով պիտի քնանար: Այս անակնկալ հարստութեանց տիրացող նէտրէթը՝ նեւրիքը շուարած՝ նկարները ձգելով թուղթերը կ'առնէր, թուղթերը կը ձգէր տետրակը կը բանար. մերթ խորունկ քունով մը տարուած՝ երազներու մէջ կը կարծէր ինքզինքը:

Միջոց մը, միաթմա պաճին գուռը բախելով.

— Նէտրէթ հանրմ, ճաշ չ'ստի՞ ընես, հարցուց:

Ասոր վրայ, քիչ մը ինքզինքը հաւաքեց, զգալով որ մութը շատոնց կոխած է, լամպին պատրոյգը քիչ մը վեր բարձրացուց, անկողինի վրայէն տետրակն ու աթոռ մը առնելով լամպին մօտեցաւ ու առաջին էջը բացաւ: Իր ամբողջ էութիւնը ցնցող դառն յուզումով մը, տարիներէ ի վեր իր մօրը սրտին ողբերու արձագանգը պարփակող վշտալի այդ էջերու առաջին տողերը կարդալ սկսաւ:

Այս կնոջ կեանքը, մերթ խորունկ, զեղուն ու սեւ մշուշապատ հորիզոններու խառնուած ծովի մը պէս կ'ալեկոծէր. մերթ խորհրդաւոր պարապութեանց մէջ ապաստան փնտռող անշարժ ու աղօտ լուսնկայի մը պէս վատուած ու երկչոտ կը դողդղար, մերթ ալ մացառներու, սեպ ժայռերու մէջ ինկած, յոգնած, ուժասպառ ու անկարող կը մաքառէր:

Նէտրէթ, ալ հիմա կ'ըմբռնէր թէ ան ինչ անհանդուրժելի կեանք մը անցուցած էր այս առաստաղին ներքեւ: Հոսող արցունքներուն հետ «մայրիկ... մայրիկ... խեղճ մայրիկս» կը հեծէր:

Նոյն միջոցին, երբ կուրծքի ահռելի հիւանդութիւն մը կը կրծէր իր մօր կեանքը, միեւնոյն ատեն ան քայքայող սիրոյ մը թաթերուն տակ կը գալարուէր: Իսկ խեղճ հայրը, առանց անոր հոգիի ահաւոր դժբախտութեան ախտաճանաչումը կարենալ ընելու, զայն դարմանելու կ'աշխատէր. մինչդեռ այն հիւանդ սիրտը, իր ամէնէն շատ սիրած աչքերէն ու ձեռքերէն կ'առնէր ու կը խմէր մահացու թոյնը:

Այս յուշատետրին մէջ, յաճախ նիհալի ու նիհաւի մասին գրուածներու կը հանդիպէր. մայրը, նիհաւոր շատ կը նմանցնէր հօրը: Այս պարագային, Նէտրէթ՝ իր զգացումներովը տարուած, կը զգար թէ իր սրտին խորքերը յոյսի նման բան մը կայ որ գաղտնօրէն իրեն կը ժպտի: Նուրբ մետաքսահիւս և կախարհական ցանցով մը կը պատէր իր ամբողջ ինքնութիւնը, յաւիտենական ուժ մը անոր հանգոյցները կապելու համար, կ'օգնէր իրեն:

Այս վայրկեանին, Նէտրէթ, որբութեան և մեռելութեան վիշտէն աւելի դառն զրկանքի մը տառապանք կը զգար. հոգեկան անդիմադրելի պայքար մը կը մղէր. ուժասպառ, յոգնատանջ անյուսութիւն մը կար իր աչքերուն մէջ: Անցեալի մեռած, չորցած երեւակայութեանց տրտում ու տժգոյն ստուերները կը թափառէին անոր թարմ ու գեղեցիկ դիմագծերուն վրայ:

Տանջուած գլուխը յուշատետրին վրայ ծռեց ու ընթերցումը շարունակեց. կարգ մը տողերու վրայ կը յամենար, հոն, վիշտի ամպերով կը մթազնէին իր աչքերը. մերթ թեթեւակի կը շառագունէր, մերթ ալ յուզումէն իր շրթունքը կը դողդղար:

Մօրը կեանքի գաղտնիքներու ամէնէն սրտակեղէք էջերը, ամուսնոյն անարգանքին նշաւակ եղած օրերն էին: Անոր անմեղ ու անրիժ սէրը ոչ ոք կըրցած էր հասկնալ: Իր բովանդակ գոյութիւնը՝ այս քանդող սիրոյ սեւ պատանքովը փաթթած ու այնպէս թաղուած էր:

Նէտրէթ, նկարը կրկին ձեռքը առաւ, անոր անբարբառ աչքերուն ուշադիր նայեցաւ. անսահման սիրոյ զգացումով մը, երեսին, շրթունքներուն քսեց:

Խեղճ կին, իր հոգիին մէջ պարփակել չյաջողած, ոչ ոքի խոստովանիլ չհամարձակած իր վիշտերը, իր սրտէն գրիչին հոսող արիւնովը գրած էր:

Էջերուն մէջ, թուղթի կտորուանքներու վրայ, համառօտ նախադասութիւններ ալ կային.

— 1 —

«Աղջիկս, հայրդ ինծի չնեբեր... դո՛ւն նեբէ...»

— 2 —

«Այս գիշեր, ուժասպառ բազուկներուս վերջին ճիգովը կուրծքիս վրայ սեղմեցի քեզ. դէմքիդ վրայ կաթած արցունքներէս արթնցար. իմ թաքուն վիշտերուս տեղեակ ըլլալ ուզողի մը պէս ուշադիր երեսս նայեցար. ա՛խ, ես շատ ամէցայ քեզմէ»:

— 3 —

«Ո՛վ իմ գարնանս առաջին բացուած կոկոն Նէտրէթս, քու մեծնալդ չտեսած, իր վախճանին մօտեցող կեանքիս ամենադաժան, ամենատառապալից օրերը կ'ապրիմ. աղիտալի բանտիս հաստ պատերուն միջեւ, վայրի ամայութեան մը տաղտուկի ովկիանին մէջ լքուած իմ գոյութիւնս, տխրասարսուռ ջախջախումով մը կ'անհետանայ...»:

«Անոր...»

«Այս գիշեր որչա՛փ կը կարօտնամ քեզ... այս օրերս, երբ անյուսութիւնն ու անճարութիւնը զիս կը պաշարեն, սիրոյս ուժը, սրտիս կարօտն ալ կը բազմապատկեն. վերջին անգամ մը եւս քեզ տեսնելու համար ինչպէ՛ս կը դողայի. ա՛խ, եթէ գիտնայիր... Աստուած իմ, միթէ հնարաւո՞ր է այս. մեզ իրարմէ անջատողը այս ձիւնապատ ու մշուշոտ լեռները եղան... գուցէ՛... աւա՛ղ... լեռները չեն, այլ մարդիկ... մարդիկ... մարդոց՝ հպատակութիւն պարտադրող կարգ մը օրէնքներ... ահաւոր, ծանր շղթայ մը... սակայն, ահա՛, ես իմ կեանքովս մըշտընջենապէս կը խորտակեմ այդ շղթան... մարդկային կարողութեան անհասանելի, անվախճան հեռաւորութեան մը, յաւիտենական անյայտութեանը կ'երթամ ես... այլեւս, երբեք, երբեք չպիտի տեսնեմ քեզ»:

* * *

Նէտրէթի ուժերը բոլորովին սպառած էին. գլուխը թեւերուն կրթնցուցած կուլար, կը հեծկլտար, երբ վէյսէլ պապայի ձայնը կ'ըսէր.

— Նէտրէ՛թ, Նէտրէ՛թ, ի՞նչ կ'ընես գիշերուան այս ժամուն. հիւանդ պիտի ըլլաւ. նայէ՛, առտու կ'ըլլայ. այս գիշեր, լոյսդ երբեք չմարեցաւ աղջի՛կս, ա՛լ քնացիր:

Ֆիքրէթի աղջիկը, հեծկլտուքներու մէջէն պատասխանեց.

— Կը քնանամ, վէյսէլ պապա... կը քնանամ...

Արդարեւ, հեռուէն ու մօտէն աքաղաղի ձայները կուգային. Նէտրէթ այսքան ուշ մնալը չէր զգացած: Ելաւ, վանդակափեղկը բացաւ. բոլոր գիշերներու նման այս գիշերն ալ կ'ունենար իր արշալոյսը, որ լեռներու գագաթները կը ճերմկցնէր. սպիտակ թեւերով մշուշը գիւղերու վրայ կը տարածուէր, ծառերու խոռոչներու և լեռներու անձաւներու մէջ պահուած խիտ ստուերները այգալոյսի ժպիտէն ծնած ցանկալի գոյնով մը կը ներկուէին. գիշերային խորհրդաւորութիւններն ու երեւակայութիւնները ցըրուած էին. լուսինը կը նուաղէր, աստղերը երկնակապոյտին խորերը կը քաշուէին:

Մօտակայ գիւղերէն մէկէն առաւօտեան «էզան»ի ձայնը կը լսուէր. անշարժ օդի մը մէջ թրթռացող այս վսեմ ձայնը, մերթ մեղմ, մերթ յուզուած մարալիքներով վեր կը բարձրանար ու իր երկնային արձագանգներու թեւերը ջերմեռանդ կրօնասիրութեամբ ու հաւատքով տողորուած Նէտրէթի հոգին կը պարուէին: Այս ձայնը, կարծես մարդկային սրտի դառնութեանց զովարար մխիթարութիւն մը, պաշտպանութիւն մը կը պարգեւէր: Իր այրող սրտի կրակին վրայ օրհնաբեր անձրեւի պէս կաթիլ կաթիլ հոսող այս ձայնին մէջ, յաւիտենապէս հեռացած իր մօրմէն յոյսի ու մխիթարութեան ճառագայթ մը բերող բարոյական ուժ մը կար:

* * *

— Օ՛... հրամմեցէք վէյսէլ էֆէնտի, բարի եկաք. ո՛ւր մնացիք... ձեր կարօտը քաշել կուտաք: վէյսէլ էֆէնտին, ուրախ զուարթ, փաստաբանին խօսքերը մտիկ ընելէ յետոյ, պատասխանեց.

— Երեք չորս օրէ ի վեր եկած ենք. այսօր,

հազիւ միջոց գտայ, լուր տալու համար, ձեզի գալու:

— Շատ գոհ եմ. բայց կ'երեւի թէ, այս մասին, Նէտրէթ հանձնը մեզի լուր տալու դանդաղած է:

Վէյսէլ էֆէնտին քիչ մը կոտորուած.

— Ո՛հ, ո՛հ, ըսաւ, սխալ կը մտածէք. տնական գործերով ու կարգ մը անհրաժեշտ գնումներով շատ զբաղած է: Նէտրէթ՝ ձեզի, մասնաւորապէս բժիշկ պէյլին հանդէպ խոր յարգանքներ կը տածէ:

— Շնորհակալ եմ...

Փաստաբանը, ծերուկին սիկար մը հրամցուց, առջեւի թուղթերը հաւաքեց. յետոյ, մէկէն ի մէկ սրտէն բխող բաղձանքը առանց արգելել ուզելու, յարեց.

— Բան մը... եթէ արգելիչ պատճառ մը չկայ... կ'ուզեմ բարիգալուստի գալ իրեն և դատական գործերու մասին կարգ մը տեղեկութիւններ հաղորդել:

— Ի՛նչ ըսել է, էֆէնտիմ. շնորհ ըրած կ'ըլլաք. հրամայեցէք, երթա՛նք:

Փաստաբանին աչքերը ուրախութիւն կը ճառագայթէին.

— Տասը վայրկեան շնորհ ըրէք, Վէյսէլ էֆէնտի. ներսը մէկու մը հետ պիտի տեսնուիմ... Ինքնաշարժը դուռին առջեւ կը սպասէ, անմիջապէս կը մեկնինք, չըլլա՞ր, ըսելով քովի սենեակը մտաւ:

Վէյսէլ էֆէնտին, կռնակը թիկնաթոռին կրթընցուց ու հանձնքով մը դիտելով իր սիկարի մուխը, կը մտածէր. «Այս փաստաբանը, իսկապէս լաւ մարդ մըն է»:

* * *

Նէտրէթ, երեք չորս օրէ ի վեր, դեղձանիկի մը չափ սիրուն և նեղուցի կապոյտ ջուրերուն և կանաչ եղերքներուն վրայ իշխող իր տունը եկած էր: Ագարակ գացած օրէն մինչեւ այսօր, ամենակարեւոր նորութիւններով հարուստ շրջան մը եղած էր իրեն համար: Դիպուածը իր դիմացը հանած էր կարգ մը անսպասելի դէմքեր, որոնց հետ սերտօրէն կապ ունեցող շարք մը վշտառիթ և ողբերգական գաղտնիքներու տեղեկացած ու կեանքի խաղաղութիւնը, սրտի հանգիստը վրդովող զանազան վտանգաւոր ու դիւթիչ երեւակայութիւններու գերին դարձած էր. այլևս այս երեւակայութիւններէն ազատուիլ, զանոնք ջրնջելու, մեռցնելու համար իր ջանքերուն անգորութիւնը, այսօր կը ջլատէր, կը քայքայէր իր հոգին. այս չարագուշակ երեւակայութիւնները, իր ապագան ու յոյսերը սեւերով կը պատանքէին. կ'ուզէր խուսափիլ վտանգներէ, սակայն, այս օրերս, բժիշկին հանդէպ սրտին մէջ անդիմադրելի կարօտ մը կը զգար... անոր դիմաց իր մօրը յիշատակը վերապրեցնել կ'ուզէր: Իր բոլոր տարակոյսները, բոլոր դառն ու սարսափելի կասկածները փարատող իրողութիւնը... այն մեծ ու յաւիտեանական սիրոյ սրտակեղծ ողբերգութիւնը պարունակող յուշատետրը... իր բոլոր ցաւառիթ մանրամասնութիւններովը անմեղ, անբիծ և մաքուր սիրոյ մը անժխտելի վկայականներն էին: Ճշմարտութիւնը, մանաւանդ Նիհատին ապացուցանելու. իր մօրը նկատմամբ անոր սնուցած ատելութիւնն ու զգուանքը չէզոքացնելու և «այն կնոջ աղջիկը» եղած ըլլալուն համար իր զգացած հպարտութիւնը անոր հասկցնելու համար առիթի մը կը սպասէր:

իր սրտին մէջ, կարգ մը անդիմադրելի զգացումներու հետ, տեղ մը գրաւած իր գաղտնի զայրոյթը յայտնել կ'ուզէր անոր:

Ասկէ երկու երեք ամիս առաջ, այս տանջող ու քայքայիչ մտածումներէն որքա՛ն հեռու էր... Ի՛նչ հանգիստ, որքա՛ն խաղաղ կեանք մը ունէր: Վարժարանէն ելած օրը այս պզտիկ օճախին միակ փոքրիկ տիրուհին եղած էր. տան կարգադրութիւնները ի՛նչ քաղցր զբաղում մը եղած էին իրեն. եթէ այս անսպասելի պատահարը տեղի ունեցած չըլլար, կեանքն ալ այնպէս պիտի շարունակուէր ու օր մըն ալ իր հաւնած երիտասարդի մը հետ ամուսնանալով պիտի ջանար երջանկութիւն մը ապահովել ու հաճելի կեանք մը անցնել:

Նէտրէթ, այժմ սենեակին հաճոյալի անդորրութեան մէջ, արշալոյսի ամպերը յիշեցնող շառագոյն վարագոյրներուն վարդագոյն շողերու մէջտեղ, այս վհատեցուցիչ մտածումներով տարուած միջոցին, կը հասկնար թէ իր մօրը տարաբախտ սիրոյ ժառանգորդը ըլլալուն հետեւանքով, այդ բարեյիշատակ մեռելին հին ու անցեալ սիրոյն ինքն ալ մասնակից էր...: Սակայն, անցեալի այս ժառանգութիւններէն ինքզինքը զրկելու աստիճան հաստատամիտ ըլլալ ջանացող Նէտրէթ կ'ըմբռնէր թէ չպիտի յաջողէր բնութեան դէմ պայքարիլ, բնագոյն ու զգացումները չպիտի կրնար մեռցնել:

* * *

Դուռին տրուած քիչ մը ուժգին հարուածները ցրուեցին անոր երեւակայութիւնները: Յոգնած ու ջղայնացած՝ ելաւ, դուրսը մտիկ ըրաւ. Վէյսէլ պապայի ձայնն էր:

— Հրամայեցէք... Նէտրէթին լուր տամ... կ'ըսէր:

Սրտին մէջ ուժգին բաբախում մը զգալով պատուհանը վազեց. դուռին առջեւ ինքնաշարժ մը կար: Կարծելով թէ եկողը բժիշկն է, ուրախացաւ. այսօր իր մօրը մասին ամէն բան խօսելու որոշումը տուած էր. իր հոգեկան վիշտերը այս կերպով յայտնելէ մեծ հաճոյք ու հանգիստ պիտի զգար: Նոյն միջոցին, սանդղակներէն բարձրացող Ֆաթմա պաճին ըսաւ.

— Նիհատ պէյը վարը ձեզի կը սպասէ:

Նէտրէթին դէմքը ճեփ ճերմակ կտրեցաւ. մէկէն սենեակը դարձաւ. զօրաւոր բաբախում մը ունէր. սթափեցուցիչ դեղ մը առաւ, գլուխը շփեց անով ու հայելիին դիմաց անցնելով դէմքը զննեց:

Յուզումի ամէն նշան ջանաց անհետացնել, մաշկերը յարգարեց. հագուստը վայելուչ էր, փոխելու պէտք չունէր. յետոյ ծանր քայլերով սենեակէն դուրս ելաւ:

Հիւրասենեակին պարտէզի կողմի կանաչ վանդակափեղկը գոց կը մնար, միջոցներէն անցնող արեւին լոյսը, գորգը կը գունազարդէր. սենեակին օդը գաղջ ու քնաբեր էր:

Նէտրէթ, Նիհատը դաշնամուրին քով ոտքի կեցած գտաւ. երիտասարդը քաղցր սպասումի մը պահերը՝ այս ճաշակաւոր գոյքերը դիտելով անցուցած էր: Նէտրէթը տեսնելուն պէս ձեռքը երկարեց. վեր-

ջինս, նոյն ձեւով փոխադարձեց: Փաստաբանը, ափին մէջ առած այս գեղեցիկ ձեռքը առանց ձգելու, ոտքի վրայ, կը խօսէր:

— Եթէ գիտնայիք թէ... ինչպէ՛ս կը սպասէինք ձեզի: որքա՛ն բախտաւոր եմ որ այս բարի լուրը ես պիտի հաղորդեմ ձօրս: Նիհալ որչա՛փ պիտի ուրախանայ:

Նէտրէթ, գլխու թեթեւ շարժումով մը ժպտելով պատասխանեց:

— Ծնորհակալ եմ, շնորհակալ եմ...

Ձեռքը մեղմօրէն քաշեց փաստաբանին ձեռքէն. վանդակափեղկերը բանալու համար դէպի պատուհան ուղղուեցաւ: Առատ լոյս և ամառնային թմրեցնող օդ մը լեցուցին սենեակը:

Այս սենեակին օդը, ընտանի ջերմութեամբ մը կը գինովցնէր Նիհատին հոգին: Նէտրէթ, անոյշ ու ներդաշնակ ձայնով մը հայրն ու Նիհալը կը հարցնէր. երբ Նիհալի Եւրոպա մեկնելու մասին խօսք դարձաւ, փաստաբանը շատ հանդարտ ու պարզ կերպով պատասխանեց:

— Առայժմ յետաձգուեցաւ...

Նէտրէթ ներքին յուզումէ մը ընկճուած, յարեց:

— Նիհալ հանրմը նեղուած պէտք է ըլլայ, կարծեմ...

— Բնականաբար... սակայն, քոյրս իր ցաւն ու յուզումը յայտնող կիներէն չէ:

Փաստաբանը, վերջին բառերը արտասանած միջոցին, երկար նայուածքներով Նէտրէթը կը զննէր:

Երիտասարդուհին, այս նայուածքներուն ընդգիմանալ ուղեց... սակայն իր ամբողջ էութեանը տիրապետող ուժի մը ազդեցութեան տակ, պարտաւորուեցաւ իր աչքերը խոնարհեցնել:

Երկուքն ալ, մէկ երկու վայրկեան լուռ կեցան: Նիհատ, մինչեւ այսօր, անոր այս աստիճան գեղեցկութիւնն ու բանաստեղծական նրբութեան մը ամենակարկառուն գիծերը նշմարած չլլալուն համար, սրտանց ցաւ կը զգար. անոր ձայնին մէջ քաղցրութիւն մը և հոգի գինովցնող ներդաշնակութիւն մը, նայուածքներու մէջ բնական ընթացքով մը դէպի սիրտ հոսող ջերմութիւն մը կար:

Անոր իսկական արժանիքները իր հայրը աւելի լաւ և նախապէս գնահատած, իսկ ինքը պարզապէս անոր թելադրութեանը ենթարկուած ու շատ ուշ հասկցած ըլլալուն համար, հիմա, դառնօրէն կը զըզ-ջար. յանկարծ ըսաւ:

— Կ'ուզէ՞ք, այս իրիկուն, հօրս մեծ ուրախութիւն մը պատճառել... անակնկալ մը ընենք իրեն...

— Ի՞նչպէս:

— Հիմա, միասին ինքնաշարժը կը նստինք ու Շիշլի կ'երթանք, չըլլա՞ր:

Նէտրէթ, մտածկոտ երեւոյթ մը առած, մէկ երկու վայրկեան իր գեղեցիկ ու խորասուզուած ակնարկները Նիհատին ուղղեց... յետոյ, անվրդով ձայնով մը ըսաւ:

— Արդէն գիտեմ թէ փոխայցի պաշտականութիւն մը ունիմ, զոր փութացնել կը փափաքիմ. ուրեմն երթա՛նք:

Նէտրէթ, փաստաբանին վրայ ահագին փոփոխութիւն մը կը տեսնէր ու կը շուարէր. շատ զգալի տարբերութիւն մը կար ազարակի անոր վիճակին և ներկայ ընթացքին միջեւ. Մուսլլայի մասին խօսք մը իսկ չընելը խորհրդաւոր կը գտնէր. իրեն հանդէպ ցոյց տրուած այս մտերմութիւնն ու շնորհաբաշխութիւնը ապահովաբար արգիւնքն էր իրենց միջեւ տի-

ըող անհամաձայնութեան. հետեւաբար ցոյց տրուած մօտիկութիւնը անհրաժեշտութիւն մը, աւելի ճիշդ մերժուած սիրոյն պատճառով, մրցակցութեան գաղափար մը արթնցնելու մտայնութիւնն էր: Յարդ, իր գոյութեան կարեւորութիւնն չտուող այս հպարտ մարդուն ներկայ հաճոյակատար ընթացքը, փիւն մէջ զրուած ողորմութիւն մը նկատեց. այս յամեցած շնորհը, նուաստացումի զգացումով մը կը ճնշէր իր հոգին. ուրիշի մը սէրը գրաւելու համար իբր գոյութիւնը ընդունիլ իր սիրտը և անոր միջոցով հասնիլ իր նպատակին. այս էր Նէտրէթի գաղափարը, որ կը միտէր անոր ուղեղին մէջ ու կը պայթեցնէր զայն:

Նիհատ, ուշադրութեամբ կը հետեւէր, նոյն պահուն անոր անցուցած տալանայնորուն. անոր սեւ աչքերը պարտէզի ստուերներուն յառած ու այտերը թեթեւ վարդազոյն մը ստացած էին: Նիհատ, հիացիկ ու մեծ հաճոյքով կը դիտէր զինքը:

Նէտրէթ, անոր սրտին հարուած մը տալու դիտումով, Մուալլայի մասին խօսք բանալ ուղեց ու ըսաւ.

— Ագարակի խաղաղ կեանքին վարժուած հոգիս, քաղաքի եռուզեռին քիչ մը անընտել պիտի մնայ, կարծեմ: Արդէն մանկութեանս յաջորդող ժամանակաշրջանը, դպրոցի հանգարտութեան ու կարգապահութեան մէջ, միօրինակ կերպով անցնելուս հետեւանքով, ընկերային կեանքին մասնակցելու տեսակէտով, սկսնակ մը կը համարուիմ. որովհետեւ վարժարանի հաստ պատերը, վայելչասիրութեան զօրաւոր արգելք հանդիսացած են: Հետեւաբար, այժմէն իսկ խոստացէք ինձի որ, ձեր մէջ եղած միջոցիս, վրաս նշմարուած թերութիւններուն աչք պիտի գոցէք և մինչեւ որ Նիհալ ու Մուալլա հանըմներու կենցաղագիտութեան աստիճանին հասնիլս, իմ բոլոր

ընթացքիս ու կենցաղիս ներողամիտ պիտի գըտնուիք...

Նիհատ, յարգանքով խոնարհեցաւ. Նէտրէթի խօսքերուն մէջ շատ թաքուն հեզնանք մը կար:

— Երեւակայեցէք թէ ի՞նչ աստիճան անկարող կը զգամ ինքզինքս ձեր այսքան քաղաքավարութեան ու համեստութեան հանդէպ. քոյրս, ձեզի չափ բարձր զգացումներ ժառանգած չէ թէեւ, բայց սիրով ու գորովով բաղադրուած սիրտ մը կրելուն հետեւանքով, արդէն ձեր համակրութիւնը շահած էր... Գալով Մուալլային... ան... ձեզմէ և քրոջմէս զգուանք զգացող, բոլորովին տարբեր տեսակ մէկն է. ասիկա բացատրելու և մանրամասնելու պէտք չեմ տեսներ... մինակ ձեր ներողամտութեանն ու շնորհներուն կը վստահիմ:

Փաստաբանը, առաջը նայելով կը խօսէր, իր սրտի բոլոր տառապանքները կը միանային իր վշտաբեկ ձայնին ու կեցուածքին:

Նէտրէթ, շրթունքներու մէջէն կամաց մը ըսաւ.

— Եթէ բոլոր դեռատի աղջիկները Մուալլա հանըմին պէս սիրուն ու վայելուչ ըլլային...

Նիհատ, թեթեւակի հառաչելով.

— Եթէ կանացի բոլոր առաւելութիւնները այդ երկու բառերէն կազմուած ըլլային... ես ալ պիտի կրնայի ձեզի «այո» ըսել, պատասխանեց:

Յետոյ, դանդաղօրէն ոտքի ելաւ ու ժպտադէմ աւելցուց.

— Խոստումնիդ չէք մոռնար, կարծեմ...

Նէտրէթ, պատրաստուելու համար վեր ելաւ... առաջին անգամ ըլլալով մեծ խնամք տարաւ իր արդուզարդին: Բաց շաղանակագոյն մետաքսանման մազերը ճարտարօրէն հաւաքեց զլիսուն վրայ. ամէնէն վայելուչ հագուստը զատեց, մօրը յիշատակը

փոքր պահպանակէն հանեց և ոսկի շղթան վիզէն անցնելէ առաջ շրթունքներուն մօտեցուց, աչքերը գոցեց ու հոգիի բովանդակ պապակովը ու կարօտովը համբուրեց... այսօր որքա՛ն կը նմանէր անոր: Իր ամբողջ կեանքի, զգացումներու, բոլոր անճարութեանց գառնութիւնները, այս վայրկեանին, իր հոգիին մէջ կրելով մէկտեղ մութ, փշոտ ու շատ հեռուներ տանող ճամբայ մը ինկաւ:

Մինչդեռ... ան խեղճ կին, իր արցունքներովը կազմուած կեանքին էջերը, իրենց բոլոր մանրամասնութեամբ, անոր աչքերուն առջեւ դրած, անոր սուգի ու վիշտի դիրք մը տուած էր:

Մանկամարդունին՝ երկու ձեռքով գլուխը սեղմեց. այս ահաւոր ու քայքայիչ կախարդական հրապոյրին դիմադրելու իր անկարողութիւնը զգաց և ուժասպառ ու անյոյս՝ բազմոցին եզերքը նստաւ. թեւերը կախ, աչքերը սեննակի անորոշ մէկ կէտին յառած՝ հինգ տասը վայրկեան անշարժ մնաց:

* * *

Նիհալ դուռը բացաւ և Նէտրէթը եղբօրը հետ տեսնելով, ուրախութենէն ու հիացումէն բացազանջութիւն մը ըրաւ: Այս ժամանման առթած ուրախութիւնը, ակնթարթի մը մէջ, ամբողջ տունը համակեց: Սանդուղներէն իջնող և դէպի դուռը ուղղուած ոտնաձայներ յոռեցան: Մուսլլա, կիսամերկ բաց գոյն վայելուչ հագուստներ հագած, ուրախ ու ժպտադէմ՝ երեւցաւ. առ ի քաղաքավարութիւն համբուրուեցան ու յետոյ, խոր ու ուշադիր նայուածքներով մէկգմէկ զննեցին:

Մուսլլա անոր արդուզարդը քննադատել կը ջանար. մինչ Նէտրէթ գրեթէ հարսնիքի զգեստներով

հիւր ընդունող այս խենդուկ աղջկան պճնասիրութեան չափազանցութիւնները կը դիտէր: Այս ակնարկներու իմաստին թափանցող Նիհատ, գլուխը Մուսլլային դարձուց ու քիչ մը խորհրդաւոր կերպով հարցուց.

— Տե՛ղ մը պիտի երթայիք:

— Ո՛չ... Քէնան պէյին հետ նստած էինք:

— Հո՞ս է Քէնանը:

Նոյն միջոցին, բժիշկին տրտում ու տագոյն դէմքը տեսնուեցաւ, որուն ներկայութեանը ամէնքը լռեցին: Նէտրէթի մեծ ու խորին յարգանքը, անցեալի տխուր յիշատակներովը ապրող իր զգայուն սրտին սիրոյ զգացումներուն միացան:

Նէտրէթ, այլեւս այսօր, յաւիտենական հաւատարմութեամբ մը տակաւին իր մայրը սիրող այս մարդը, անցեալի արատաբեր կասկածներէ զերծ կը տեսնէր ու կը զգար թէ հիմա աւելի շատ, աւելի բարձր սիրով մը կը սիրէր զայն:

Նէժատ, այս անակնկալ ուրախութեան առթած յուզումէն՝ տղուն դառնալով ըսաւ.

— Շա՛տ շնորհակալ եմ, Նիհա՛տ:

Յետոյ խօսքը աղջկանը ուղղելով, աւելցուց.

— Քէնանը առանձին ձգեցիք վերը...

Նիհատ, հօրը նպատակը անմիջապէս հասկցաւ. ժպտադէմ մօտենալով Նէտրէթին, ըսաւ.

— Կաթնեղբայրս Քէնանը ձեզի ներկայացնեմ, եթէ կը թոյլատրէք... ազարակ եղած միջոցիս, իր մասին խօսած եմ ձեզի, կարծեմ:

Նէտրէթ անտարբեր կերպով մը պատասխանեց.

— Չեմ գիտեր, չեմ յիշեր... սակայն հարցնելու ի՛նչ պէտք կայ. ձեզի մօտիկ եղողներուն հանդէպ նոյն յարգանքը ունենալս բնական է, չէ՞:

Հինգ վայրկեան վերջ, Քէնան սենեակը կը մտնէր:

Նէժատ, ուրախ զուարթ, օրերէ ի վեր սնուցած բաղձանքներու նախատօնակը կը կատարէր այս երկու երիտասարդները իրարու ներկայացնելով և միանգամայն Նիհատէն մեծ վրէժ մը լուծած ըլլալու գոհունակութիւնը կը զգար:

Փաստաբանը, այս զուգադիպութեան հանդէպ անօրինակ յուզման ու գայրոյթի ենթարկուած, ըմբոստանալ ուզեց: Այս վայրկեանին Քէնանի ներկայութիւնը բոլորովին աւելորդ էր. իրմէ ծածուկ նպատակի մը գոյութիւնը կռահեց, կարծես. հօրը յաղթական կեցուածքը դիտելով մէկտեղ կը մտածէր որ թերեւս ան, յառաջիկային, մրցակից մը ըլլար իրեն:

Նէտրէթ, իր լուրջ ու պարզ վարուելակերպով ամէնուն հետ կը տեսնուէր. մթամած գիշերուայ մը յաջորդող լուսաւոր արշալոյսի մը պէս, ուրախութիւն բերած էր հիւրասրահին:

Քէնան, ատենէ մը ի վեր, բոլորովին կողմէ շատ գովեստով խօսուած այս ազջկայ դիմացը գրեթէ ապուշցած, ինքզինքէն ելած էր:

Անոր այս վիճակը Նիհատին ուշադրութիւնը գրաւած ըլլալով, պատրուակով մը կամաց կամաց մօտեցաւ անոր և ուրիշներէն անխելի, մեղմ ձայնով մը հարցուց.

— Ի՞նչպէս կը գտնէք Նէտրէթը, կարծեմ թէ կը սկսիք հմայուիլ անով:

Քէնան, շրթունքներու վրայ յայտնուող թեթեւ ժպիտով մը, պատասխանեց.

— Արդարեւ տարօրինակ ազդեցութեան մը ներքեւն եմ. ձայնին մէջ երաժշտական տրամուծիւն մը, աչքերուն մէջ դիւթիչ և խորհրդաւոր իմաստ մը կայ, մարդ շարունակ իրեն նայիլ ու զինքը մտիկ

ընել կ'ուզէ... իսկապէս շատ հրապուրիչ, շատ վտանգաւոր է:

— Օ՛հ... Քէնան, պէտք է վախճալ քեզմէ:

— Ո՛ր, հոգի՛ս, պարզապէս տպաւորութիւնս ու ցրտոգութիւններս կ'ըսեմ. գուն չհարցուցի՞ր:

Մուսլլայի խոշոր կանաչ աչքերը մեծ ուշադրութեամբ, այս երկու այրերը կը հետապնդէին: Հասկցած էր որ անոնք կը հետաքրքրուէին Նէտրէթով. իր գեղեցկութեան հետ անբաղդատելի այս նուաղ կոտ, տոգոյն ու մարելու մօտ եղող այս աղջկան տրուած նախընտրութեանը չկարենալով հանդուրժել, ոտքի ելաւ և մարմնոյն ու պերճանքի շքեղութիւնը ցուցադրող հպարտ նազանքով մը Նիհատին մօտեցաւ և թունալից հեգնանքով իր ակնարկները Նէտրէթին ուղղելով, երկու երիտասարդներուն փսփսաց.

— Հոգիով հիւանդ այս աղջկայ ամբողջ տրամուծիւնն ու թշուառութիւնը, համաճարակ աստի մը պէս, նորէն սկսաւ բոլորիս վրայ ազդել. շիտակը ըսեմ, Նիհատ, այս քու նոր զարմուհիդ սիրտս կը նեղէ... կ'աղաչեմ, հօրդ հետ առանձին ձգէ զինքը. անոնք անցեալի յիշատակները քրքրելով թող մոռնան մեզ:

Քէնան, զարմացած, Մուսլլային կը նայէր. մինչ Նիհատ կը զգար թէ այս անպատշաճ խօսքերու պոռթկումին հանդէպ իր համբերութիւնը կը սպառուէր:

Քէնան ակամայ կը հարցնէր.

— Ի՞նչպէս անցեալ, Նէտրէթ հանրմը և ձեր հայրը ի՞նչ անցեալ կրնան ունեցած ըլլալ:

Մուսլլան խորհրդաւոր ծիծաղով մը պատասխանեց.

— Գեղեցիկ վէպ մը, սիրոյ առասպել մը...

Փաստաբանը զսպել ջանացած զայրոյթի սաստկութենէն շրթունքը խածնելով պոռթկաց.

— Մուալլա... Մուալլա... հօրս անցեալին հանդէպ յարգանք կը պահանջեմ:

Երիտասարդունին, անտարբեր ու գոռոզ ձեւով մը ուսերը ցնցելով Քէնանին նայեցաւ. այս նայուածքովը՝ «եթէ այս աղջկան շատ կ'հաւնիս, անոր ինքնութիւնը ինձմէ հասկցիր» ըսել կ'ուզէր:

Նէտրէթ, Նէժատ ու Նիհալ առանձնացած էին. Նէժատ կ'ոգեւորէր զանոնք բացատրելով որ, յետ այսու, միասին և երջանիկ կեանք մը պիտի անցընեն. կ'երեւակայէր այսպէս կեանքի մը իրեն պատճառելիք հաճոյքն ու բախտաւորութիւնը. սակայն խօսած միջոցին, աչքերը միշտ Նէտրէթի պարանոցին կառչած կ'մնային. միջոց մը, աւելի ուշադիր նայեցաւ, խեղճ փիքրէթի աղջկը, ասոր պատճառը՝ հասկցած ըլլալով, խոր հառաչանքով մը և մեղմօրէն ըսած էր.

— Մա'յրս...

Յանկարծ գիշերային պաղ ու ձիւնախառն մրրիկ մը Նէժատի ուղեղը սառեցուց... այս աղջամղջային գիշերուան ահասփիւռ ծոցէն, կարմիր արիւնոտ թաթ մը կ'երկարէր:

Կամաց կամաց գլուխը կը քեցաւ. արտեւանունքներու ծայրը երկու կաթիլ արցունք կը դողդղար: Դժուար դրութեան մը մատնուած Նէտրէթ, ձեռքը մեղմօրէն անոր ճակտին վրայ դրաւ. այլեւս կ'ուզէր հասկցնել թէ անոր յուզումներուն ու վիշտերուն պիտի մասնակցի: Այս հպումը ցնցելով խոր քունէն արթնցուցած էր զինքը. իր հոգիին խաղաղութիւն ու մխիթարութիւն պարգեւող զոյգ մը սեւ աչքերու գուրգուրոտ ակնարկներու իր վրայ դողդղալը տեսած և նոյն ատեն վշտագին ժպիտով մը անոնց մինչեւ խորերը նայած... նայած էր... կարծես թէ այդ վայրկեանին այս երկու սիրտերը նոյն ցաւերով, նոյն կսկիծներով իրարու կը միանային:

* * *

Շատ հաճոյալի էր այն գիշերը: Մուալլան, դաշնամուրի վրայ շատ ընտիր կտորներ նուագեց. Քէնան ջութակով անոր կ'ընկերանար, Նիհատն ալ քիչ մը մանսօլիմ կը խառնչտէր:

Նէտրէթ, լուռ ու ազդուած, գրաւիչ հոսանքով մը մերթ գոռացող, մերթ մարող ու լուծուող այդ երաժշտութիւնը կ'ունկնդրէր: Քիչ յետոյ, իր կարգին, հրաւիրող ազդարար ձայնը զինքը աթոռակին վրայ նստեցուցած էր. «Բափսօտի»էն կտոր մը նուագելու փափաքը կը յայտնէին. ասիկա մասնանաւորապէս Նիհատ կը փափաքէր, մանկամարդունին իր սովորական բնականութիւնն ու պարզութիւնը պահելով ուզուած կտորը աւարտելէ յետոյ աղուոր վալս մը նուագեց: Քէնան՝ Մուալլային հետ, իսկ Նիհատն ալ՝ քրոջը հետ պարեցին:

Բժիշկը, թիկնաթուի մը փափուկ բարձերուն վրայ ընկողմանած ու ժպտադէմ պարողները կը դիտէր: Ամէնքը նստելէ վերջ, միջոց մը ոտքի ելլելով ըսաւ.

— Ներեցէ՛ք, տղաք, ձեզմէ բան մը պիտի խնդրեմ, բայց չըլլայ թէ նեղուիք. ծերերու այսպիսի անպատշաճութիւնները ներելի և ընդունելի են չէ՛. հին երգ մը կարծեմ:

Ամէնքը մէկէն.

— Հրաման ըրէ՛ք... ըսելով լուծ, մտիկ կ'ընէին:

Նէժատ, խաւաքարտի վրայ գրած՝ երկարեց. «Չեմ գիտեր թէ հաճոյքն ու երջանկութիւնը ո՞րն է այս կեանքին»:

Նիհալ ոտքի ելաւ, խօսքը եղբօրը ուղղելով, ըսաւ.

— Արեւելեան եղանակներու մէջ փնտռենք, եղբայր:

Բժիշկը այս անգամ Նէտրէթէն խնդրեց.

— Ասիկա դո՛ւն նուագէ, Նէտրէթ... Նիհատին ձայնը գեղեցիկ է, ան ալ քեզի թող ընկերանայ:

Մանկամարդուհին յարգանքով խոնարհութիւն մը ըրաւ. սրտին մէջ դառն կսկիծ մը կար. այս պահուն, ան՝ իր մայրը պիտի ներկայացնէր, անոր կրած ներքին տառապանքներու ամէնէն թունաւոր մասը իրեն բաժին ինկած էր:

Աթոռակին վրայ, դաշնամուրին ուղղուեցաւ, եղանակը գտնուած էր. Նիհատ, մանտօլինը առաւ. ծանր ու տխուր ձայնով մը սկսաւ երգել:

Նէժատի աչքերը հեռաւոր անցեալին մէջ խորասուզուած էին. անցեալ կեանքի ամենաերջանիկ, ամենաջերմ մէկ գիշերը վերապրեցնող այս երգը, խեղճ ֆիքրէթի աղջիկէն հիմա լսած միջոցին, ընդարձակ սրահի բանաստեղծութեամբ համակուած մթնոլորտին մէջ, կապուագոյն թաւիշ հագած, տըժգոյն ու նուրբ կին մը կը փնտռէր: Այս կինը... իր վշտաբեկ սրտի ամբողջ բողոքի, ճիչերու, ողբերու ամէնէն սրտակեղէք արտայայտութիւնը, թունաւոր յուսահատութիւններու, խորտակուած յոյսերու անհետացումներով լի հեծեծանքները ձայնին կը միացընէր:

Նէտրէթ, երբ դաշնամուրէն հեռացաւ, շատ յուզուած էր. այտերուն գոյնը անհետացած, սեւ աչքերը խոր տրտմութիւնով մը ծածկուած էին. ամէնքը անորոշ ազդեցութիւններու տակ ճնշուած ու լռած էին: Նիհատ անոր մօտենալով կը հարցնէր.

— Ի՞նչ եղաւ ձեզի... Ի՞նչ ունիք... անհանգիստ էք արդեօք, Նէտրէթ հանրմ:

Մանկամարդուհին ինքզինքը հաւաքել ջանալով.

— Ո՛չ... կ'ըսէր, բան մը չունիմ, ընդհակառակն, այս գիշեր շատ երջանիկ եմ... այս երգը շատ յուզիչ վէպի մը մէջ կարդացած էի...

— Վէպի՞ մը մէջ:

— Այո՛... սիրտէն հիւանդ, մահուան դատապարտուած կին մը... իր կեանքի վախճանէն առաջ, իբր վերջին հրաժեշտ, այս կտորը դաշնամուրին վրայ կը նուագէ և իր սիրած, շատ սիրած այր մարդը, իր կնոջ ու երկու զաւակներուն հետ ունկնդրած միջոցին կուլայ:

Բժիշկը իրար անցած, դողդոջուն ձայնով մը կը պաղատէր.

— Շարունակէ՛, Նէտրէթ... շարունակէ՛:

— Յետոյ, այս կինը անհանդուրժելի տառապանքներու կը մատնուի. իր անբիծ ու մաքուր սիրովը զինքը կ'ամբաստանեն. այս մեղքը միշտ իր երեսին կը զսօրենն: Յարաբերութենէ կը զրկեն. ոճրագործի մը պէս, ամայի լեռներու մէջտեղ, առանձին ու մեծ տան մը առաստաղին տակ, մահուան ճիրաններու դէմ մաքառելու... մաքառելու և իր սիրոյ ամենաբուռն կարօտովը ողբալու կը դատապարտեն զինքը:

Նէտրէթ վայրկեանի մը չափ լռեց. խօսելու կարողութիւնը սպառած էր:

Ամէնքը մէկէն.

— Շարունակութիւն... շարունակութիւն... ըսին:

Խեղճ աղջկայ աչքերէն սուգ ու կսկիծ կը հոսէր. մեղմ ձայնով մը ըսաւ.

— Վերջապէս... այս կինը երիտասարդութեան ամենափայլուն մէկ պահուն, կեանքին հրաժեշտ

կուտայ... սակայն իր ետին որք ու անպաշտպան փոքրիկ աղջնակ մը կը թողու... :

Քէնան և Մուալլան, ակամայ բացագանչեցին.

— Վե՛րջը, վե՛րջը, աղջիկը ի՞նչ կ'ըլլայ:

Մանկամարդուհին, գլուխը կախեց ու հանդարտ ձայնով մը ըսաւ:

— Վէպը ա'լ կ'աւարտի հոս...

Խեղդող լուսթիւն մը կը ճնշէր սենեակը. ամէն-քը սահմուկած էին:

Բժիշկը ինքզինքէն ելած ու աչքերը գոցած, անցեալին նմանող այս պատմութեան պատճառած յուզումներու մէջ թաղուած էր:

Մուալլա, մէկէն ի մէկ զուարթ քրքիչ մը ար-ձակեց.

— Ա՛հ... աս ի՛նչ վիճակ է... կարծես թէ մէջ-տեղը մեռել մը կայ. ամէն դէմքէն, ամէն նայուած-քէն սուգ կը վազէ...: Օ՛ն ուրեմն, Քէնան պէյ, ջութակդ առ. մահերգի նմանող Շօփէնի «Սէրէնատ»ը նուագենք, ըսաւ:

Նէտրէթ, կամաց մը դուրս ելաւ. Նիհատ անոր ետեւէն կը նայէր. հասկցաւ թէ Մուալլայի այդ ցա-ւագար քրքիջը թունաւոր հեգնանքի մը պէս այս վայրկեանի վիշտին մէջ մխուած էր:

Նոյն պահուն, բժիշկը զարմանքով ու ցաւով լի իր ակնարկներովը Մուալլան կը զննէր. հօրը այս յանդիմանական ակնարկին ենթարկուելու գաղափարը խորապէս կը վիրաւորէր իր սիրտը, Նիհատ ծանր քայ-լերով ու առանց զգացնելու խոյս տուած էր սենեակէն:

Նէտրէթ, հանդիպակաց պարապ սենեակը քաշ-ուած, մետաքսահիւս վարագոյրներու մէջտեղէն քամուող գիշերային խոնաւ ու զով օդին կարօտ իր ուղեղը քիչ մը հանդարտեցնել կ'ուզէր: Գլուխը պա-

տուհանին եղբրքը կրթնցուցած ու ինքզինքէն ելած, երեւակայութիւններու մէջ թաղուած էր:

Իր կեանքին մէջ այս գիշերուան անմոռանալի ըլլալը և սակայն այս գիշերներու, այս հաւաքոյթ-ներու շարունակութիւնը իր սրտին սպառնացող ու-ժին ալ աւելի սաստկանալուն օգնելէ զատ բանի մըն ալ չէր ծառայեր:

Մուալլայի ատելութիւնը հրաւիրել, «անոր» սի-րոյ ողորմութեանը զիջանիլ, ուրիշին պատկանող այն սիրտէն փոքրիկ քաժին մը ակնկալել և այս կեր-պով իր արժանապատուութիւնը անարգուած, ստոր-նացած տեսնել... ահա՛, ասոնք էին իր մտածում-ները, որոնք կը խեղդէին զինքը:

Յանկարծ ձեռքը կուրծքին տարաւ. կարծես թէ անկէ բան մը փրցնել ու նետել կ'ուզէր, երբ նոյն վայրկեանին քովէն մեղմ ձայն մը իրեն կ'ըսէր.

— Նէտրէթ հանրմ, այս գիշեր դուք շատ ան-հանգիստ եղաք:

Դեռատի աղջիկը դարձաւ նայեցաւ...

Նիհատ ձիւղ քոյն էր. աչքերուն մէջ անհասկը-նալի իմաստ մը կար. կարծես թէ յուզումէն կը դո-ղար ձայնը:

Նէտրէթ, քիչ մը շուարուն անոր երեսը նայե-ցաւ ու ըսաւ.

— Այստեղ շատ զով է...

Սակայն, ասիկա պատասխան մը չէր...: Յետոյ մազերը յարդարելով աւելցուց.

— Հոյն ալ մազերս տարտղնեց...

Երկուքն ալ լռած էին... Նէտրէթ հայելիին առ-ջեւ անցաւ. փաստաբանը թեւերը խաչաձեւած, հան-դարտ նայուածքով մը կը դիտէր զայն. դեռատի աղջիկը գլխուն յարդարանքը աւարտելէն յետոյ, տակաւին նոյն դիրքին մէջ սպասող Նիհատին նայե-լով ըսաւ:

— Ախ... ես չատ վշտահար եմ. իմ ներկայութիւնս ձեզի տրտմութիւն ու թախիծ կը պատճառէ, այնպէս չէ՞:

— Ընդհակառակն... մարդ ձեր ներկայութեանը ամենաբարձր զգացումներու պարգեւած տենչերովը, կեանքէն շատ վեր բարձրանալ կ'ուզէ:

Մէկէն ի մէկ նէտրէթի աչքերուն մէջ սեւ բոց մը փայլատակեց և սակայն իր երկար թարթիչները անմիջապէս այդ լոյսը արգիլեց: Մէկ վայրկեանի մէջ նորէն այս աչքերու ամբողջ լոյսերը մարած և գիշերուան մը պէս մութ ու առանց արտայայտութեան մնացած էին. շրթունքին վրայ հպարտ ու անփոյթ ժպիտ մը կար: Մեղմօրէն ըսաւ.

— Ձեր այս չափազանց համակրութեան համար չնորհակալ եմ:

Այդ միջոցին, Բէնան ներս մտնելով կ'ըսէր.

— Սրահը շատ տաք է...

Նիհատ, իր զգացած սրտնեղութիւնը առանց ծածկելու նէտրէթին նայեցաւ. վերջինս պատուհանին առջեւն էր, աչքերը խաւարին ուղղած, լուռ ու մտածկոտ:

Բէնան, միւս բաց պատուհանին մօտ գնաց և մութը դիտելով տարուած, անշարժ և խորհրդաւոր այս աղջկան նայեցաւ. անոր ներկայութիւնը դիմացինին յարգանք պարտադրող ծանր ուժով մը լեցուն էր:

Երիտասարդը, քանի մը վայրկեան մութը դիտելէ յետոյ, կամաց մը ըսաւ.

— Ի՜նչ գեղեցիկ գիշեր...

Կարծես թէ խաւարը քնացնող խորհրդաւոր բանաստեղծութիւն մը, երկինքէն հեղուկ մելամաղձոտութիւն մը կը հոսէր հոգիներու մէջ: Մանկամարդունին, գլուխը անոր կողմը դարձուց. աչքերը տեն-

դոտ քունի մը երազներով ծածկուած էին. ակամայ ըսաւ.

— Այո՛... այնպէս բանաստեղծութիւն մը որ... մինակ լեզու չունի:

Նիհատ պատասխանեց.

— Երբեմն լուծութիւնը՝ ամենապերճախօս լեզուէն աւելի որոշ, աւելի իմաստալից խորհուրդներ կը պարունակէ, կարծես:

Նոյն պահուն, սենեակին մէջ ջղային, սուր ու չոր ձայն մը բարձրացաւ.

— Ինչո՞ւ համար բոլորդ ալ իրարու հետեւելով հոս հաւաքուեցաք. կ'երեւի չէք ըմբռներ թէ նէտրէթ հանրմը անհանգիստ կ'ընէք:

Նէտրէթ շուարած, այս յիմար աղջկան կը նայէր: Բէնան խնդալով յարեց.

— Կ'երեւի թէ Մուալլա հանրմը մեզ քաղաքավարութեամբ կը վռնտէ ասկէ:

Նիհատին աչքերը ցատում կը ժայթքէին. խօսքը նէտրէթին ուղղելու ձեւով մը ըսաւ.

— Մուալլան երբեմն իր խօսածը չգիտնալու աստիճան կը ջղայնանայ, բանի տեղ մի դնէք:

Մուալլայի կանաչ աչքերէն բոցեր փայլատակեցան. գլուխը աջ ու ձախ երեւցնելով, ծանր ու խեղդուած ձայնով մը ըսաւ.

— Նիհատ, խօսքերուդ նպատակը կը հասկնամ. ասոր վրէժը պիտի առնեմ քեզմէ:

Յետոյ աթոռին վրայ նստաւ: Հիմա սենեակին մէջ միայն երկուքը մնացած էին: Նէտրէթ, առանց բան մը խօսելու կը նայէր անոր. տարակոյս չկար որ Նիհատը իրմէ կը նախանձէր:

Մուալլա, բարկութիւնով հովհարը կը շարժէր. կուրծքը ուժգնօրէն կ'ելեւէջէր. շրթունքին վրայ հեգնական ժպիտով մը, մէկէն ի մէկ ըսաւ.

— Նէտրէթ հանձմ... այրերու մասին ի՞նչ է ձեր կարծիքը:

Այս հարցումը վայրկեան մը մտածել տուաւ Նէտրէթին. յետոյ անփութօրէն ուսերը ցնցելով պատասխանեց.

— Գրեթէ ոչինչ... որովհետեւ անոնցմով զբաղելու համար տակաւին յարմար ժամանակը չգտայ... Թերեւս ասկէ վերջ...

— Ասկէ վերջ... ուրեմն զէնքերուդ լաւ ընտրութեանը ուշագիր եղիր:

Նէտրէթ քրքշալիւ խնդաց:

— Ասոնք զէ՞նք են, ըսաւ. մինչդեռ իմ ամենապարզ պաշտպանս եղող կանացի արժանապատուութենէս զատ ու է բան մը չունենալս դուք չէ՞ք տեսներ:

— Ո...՛չ. այդ չի բաւեր. անոնք պայքարը շատ կը սիրեն... շարունակ անոնց հետ իյնալու է, անոնց սիրտերը կոխկրտելու է, անոնց զգացումները խաղալիկ դարձնելու է, անոնց նախանձը արթնցնելու է, բացարձակապէս կարեկցելու չէ անոնց. վերջապէս, ամէն բան ընելու է, աշխարհի ամբողջ տանջանքներու և տառապանքներու զգացումները անոնց հոգիներու մէջ լեցնելու է:

Նէտրէթ քրքիջ մը եւս ձգեց.

— Մեղք է, հոգիս, մեղք է, այսքան անգութ մի ըլլաք. ես անոնց հետ պայքարելու գաղափարը չունենալուս համար երբեք այդպէս չեմ մտածեր:

— Ա՛խ... դուք ինծի չափ փորձառու չըլլալնուդ համար այդպէս կը խօսիք:

— Փորձառու իսկ ըլլամ, նորէն այդպէս չեմ մտածեր. անոնց հանդէպ ցոյց տալիք թշնամութիւնս հպարտութիւնով ու անտարբերութեամբ կը ծածկեմ ու այլեւս երբեք իրենցմով զբաղելու պէտք չեմ զգար:

— Օ՛ք... այսպէս մի՛ ըսէք, Նէտրէթ հանձմ, այսպէս մի ըսէք. դուք փորձառութիւն չունիք, չէք գիտեր:

Աչքերուն խորը նախանձի կայծեր կային... խօսքը շարունակելով, ըսաւ.

— Զեզի կը հարցնեմ, աս Նիհատը կարեկցութեան արժանի՞ է. դուք ալ տեսաք թէ այս մարդը ի՞նչ մոլեգին սիրով մը կը սիրէր զիս. եղբօրս երթալու նպատակէս զիս հրաժարեցնելու համար որչա՛փ արցունք թափեց, չէք գիտեր որչա՛փ աղաչեց... սակայն, յետոյ, այս ճամբորդութեան խնդիրը յետաձգուելուն վրայ, իրեն հանդէպ ցոյց տուած անտարբերութեանս աստիճանը մեղմացած օրը, այս մարդը, ինքնահաւան, դժուարահաճ մարդ մը դարձաւ այլեւս. ասոր ի՞նչ կ'ըսէք: Դիրքիս փոփոխութիւնը, աւելի ճիշդ վերաբերումիս չափազանցութիւնը սիրոյ արժէքը կորսնցնել տուին անոր աչքին ու սկսաւ ինծի գէ՛մ գոռոզ, ամբարտաւան գիրք մը բռնել. մինչդեռ, եթէ ես վաղը քիչ մը դժուարահաճութիւն ցոյց տամ, քիչ մը իրմէ հեռանալ ուզեմ, միեւնոյն քծինքներն ու ցոյցերը և անոնց յաջորդող տրտունջներն ու արցունքները դարձեալ երեւան պիտի դան: Եթէ Քէնանին աննշան մեծարանք մը, գաղտնի սիրոյ յոյս մը թելադրելու փորձ մը ընեմ, անմիջապէս նախանձ, անզուսպ պոռթկում մը, ամէն վայրկեան յարաճուն սաստկութեամբ նոր սիրոյ մը կրակ ու բոց տեսարանները նորէն պիտի բացուին:

Զուարթօրէն թիկնաթուրն կրթնեցաւ և ծաղրանքով ըսաւ.

— Ապո՛ւշ, կ'ըսէր, կը կարծէ թէ իրեն հանդէպ անզուսպ սէր մը ունիմ... իրեն պէս...

Մուսուլլայի դիմացը, թեւերը բազկաթուրն կրթնեցուցած, յուզումի, ցաւի ու զարմա՛քի տարբեր

տարբեր ազդեցութեանց ենթարկուած նէտրէթը, ա-
կամայ շարժումով մը ձեռքը ճակտին տարաւ. հո-
գիին մէջ թուրութիւն մը կար:

Կը փափաքէր որ ան հոս եղած ըլլար ու լսէր իր
ցանկութեանց միակ նպատակակէտը եղող իր սիրած
կնոջ՝ իր մասին ըսածները... զգացումները կատաղո-
ւէն ըմբոստանալ կը սկսէին. ըսել է, անոր ձեռքե-
րուն մէջ պատառ պատառ ըլլալիք սիրտը իր ափին
մէջ սեղմելով, ոտքերուն տակ ճգմելով ոչնչացնել ու
ազատել... այս կարճ միջոցին առթած երեւակայու-
թիւններէն նշան մը անգամ չձգել, իր կեանքի այս
դառն յիշատակէն իր սրտին մէջ ամէն հետք ջնջել ու
ամէն բանէ քաշուել, չէզոքանալ կը փափաքէր:

Դալով Նիհատին, ան, նէտրէթի վճիռին բոլորո-
վին հակառակ մտածումներով, ապաշաւի տաժանք-
ներով կը տանջուէր: Իր վիճակը ոչ ոքի չայտնելու
ցաւէն ընկճուած, այլեւս Մուալլայի օրէ օր աւելի
չեղտուած ընթացքը, ամէն վայրկեան, երեսին ըն-
դունած զգաստացուցիչ ապտակի մը պէս, գլխու
պտոյտ կը պատճառէր իրեն. հօրը ծանր ու լուռ
նայուածքներուն ներքեւ անյոյս հեծեծանքի պահեր
կ'ունենար ու անոր այդ յաղթական նայուածքներու
տակ զղջում յայտնելու իր բոլոր բաղձանքները կ'ո-
չընչանային, համարձակութիւնը կը չքանար:

Նէտրէթը այլեւս կը սկսէր անոր երեւակայու-
թեան քաղցր ու արբեցնող սղբերը դառնալ. ամէն
օր, իր աչքին, անխախտ ուժով մը բարձրացող անոր
գոյութիւնը, ցարգ իրեն անծանօթ մնացած կարգ մը
վեհ զգացումներով, իր սիրտը կը լեցնէր: Անոր
կողմէ ներում չստանալու մտատանջութիւնը, իր
միտքը քայքայող ահուկի տանջանքներու կ'ենթար-
կէր զինքը, որովհետեւ Մուալլան, նէտրէթի մասին

հարկ եղած տեղեկութիւնները առած, այն գիշեր,
ազարակին մէջ հօրը հետ ունեցած վիճաբանութիւնը
ամբողջովին լսած և բոլոր մանրամասնութեամբ
պատմած էր իրեն:

Եղելութիւնը, Մուալլայէն հասկցած օրէն ի վեր,
Նիհատի սրտին մէջ ձեռք մը գոյացեր էր, որ երթա-
լով կը մեծնար, կոտորացող վէրքի մը կը վերածուէր
ու կը տանջէր զինքը. անդամանելի սխալի մը ան-
հանդուրժելի տանջանք մը յաջորդած էր որ ամէն
վայրկեան թոյն կը կաթեցնէր նէտրէթի ներկայու-
թեան պատճառելիք հաճոյքին ու երջանկութեան:

Այս ամէնքէն անտեղեակ Մուալլա, իր յարափո-
փոխ ցանկութիւններուն համաձայն դարձգարծիկ,
անկայուն, նախանձոտ, պճնասէր, հաճոյամու, թի-
թեռնիկի մը զուարթութեամբ Քէնանի սիրտը հրա-
պուրել կ'աշխատէր. մինչդեռ Քէնան, անոր այս սի-
րազեղումներուն հանդէպ հաստատակամութեամբ կը
տոկար. կաթնեղբոր ապագայ կնոջը յարգանքէ տար-
բեր զգացում մը սնուցանելու մեծագոյն ստորնու-
թիւնը միտքէն իսկ չէր անցներ. կարելի եղածին չափ
անոր հետ դէմ առ դէմ խօսելէ կը զգուշանար. անոր
աչքերու մագնիսական զրաւչութենէն խուսափելու
համար հետը խօսած միջոցին կը ջանար երեսը չնա-
յիլ. անոր մարմինն մօտաւորութենէն, անոր շնած
օդին մէջ ապրելէն անորոջ զգացումով մը կը սոս-
կար. ասով մէկտեղ, նէտրէթը տեսած գիշերէն վերջ,
գինովցնող շոգիի մը պէս զինքը շրջապատող ու սեղ-
մող այս յուզումն ու վախը ցրուած էին:

* * *

Նէժատ՝ Նէտրէթի ու Քէնանի մասին իր ծրագիրը յետաձգելու կողմնակից չէր այլեւս. անմիջական գործադրութեան համար, նախապէս Քէնանի կարծիքն ու որոշումը հասկնալէ վերջ Նէտրէթի հետն ալ տեսնուելու վճիռ տալու սիրական փոքրէթի աղջիկը, այս կերպով բախտաւորուած տեսնելով կեանքի վերջին մխիթարութիւնը գտնելու կը ցանկար:

Արդէն Քէնանը մանկութենէն ի վեր շատ կը սիրէր, պատկանած ընտանիքին հանդէպ ալ խորունկ սէր ու յարգանք մը ունէր: Քէնան լաւ մեծցած ու հասած, հիմնական դաստիարակութիւն ու կրթութիւն առած երիտասարդ մըն էր. միեւնոյն ատեն իր մօրը մէկ հատիկ զաւակն էր: Հայրը, շատ տարիներ առաջ մեռած, իր իսկական հօրը պէս զինքը սիրող Նէժատի հսկողութեան տակ մեծցած, շարունակ Նիհալի ու Նիհատի հետ միասին եղած էր: Նիհալի ու Քէնանի մայրերը, իրենց տեւական բարեկամութիւնը նուիրագործելու համար իրենց զաւակները փոխանակելու համաձայնած ու այս կերպով Քէնան ու Նիհալն ալ կաթնքոյր ու կաթնեղբայր եղած էին իրարու:

Օր մը, բժիշկը, իր առանձնարանը կանչեց Քէնանը: Դուռը զոցեց և հանդարտ ու զգուշաւոր ձայնով մը իր ամբողջ նպատակը պարզեց անոր: Քէնան՝ անակնկալ բարիքներով յանկարծ ողողուած մարդու մը նման ապշած մնաց պահ մը, յետոյ, խորին երախտագիտութեամբ մը իր կաթնհօր ձեռքերուն փարեցաւ:

Նէժատ, խնդալով աւելցուց.

— Խոստացիր որ յետոյ չպիտի յուսաւքուիս, որովհետեւ տակաւին Նէտրէթի կարծիքին չեմ դի-

մած. առաջարկիս՝ հակառակ պատասխան մը առնելու հաւանականութիւնն ալ կայ, հետեւաբար, մի մոռնար թէ նախապէս քու քուէիդ ու կարծիքիդ դիմելս քնական անհրաժեշտութիւն մըն էր:

Նէտրէթ, զինքը ընկճող վիշտը ծածկելու համար, իր անվրդով տունը քաշուած էր. առանձնութեան պէտքը զգալի էր: Սէրն ու ցանկութիւնը իրեն համար, անհետացած էր աշխարհէն. անհուն պարապութիւն մը կը շրջապատէր զինքը. սակայն, իր կսկիծն ու վիշտը, որ և է կերպով ոչ մէկուն չյայտնելու համար իր ամբողջ կորովը կը գործածէր: Մուսալլայի հետ վերջին տեսակցութենէն յետոյ, ահռելի պայքարի մը սկսած էր իր սրտին հետ. ասոր գերիշխանութիւնը տապալելու, զայն իր գաղտնի սիրոյն յաւիտենապէս լուռ գերեզման մը ընելու, և այս գաղտնիքը իր կեանքին մինչեւ վերջը ոչ ոքի չյայտնելու համար երգուած, ուխտած էր:

Շիշլիէն վերագառնալէ վերջ, Նիհալն ու բժիշկը յաճախակի այցելած էին իրեն. Նէտրէթ տաճաւին չէր յաջողած Նէժատի հետ առանձին տեսնուիլ. որչա՛փ կը փափաքէր իր մօրը մասին անոր հետ խօսիլ, իրենց միջեւ միշտ գաղտնի պահուած անցիւղի գոց էջերը բանալ, արցունքով զրուած յուշատետրին էջերը միասին կարդալ: Անոր հետ միասին սուգի կսկիծով մը լալը իրեն համար մխիթարութիւն մը կը թուէր:

Նէտրէթի այս իղձը իրագործուելու մօտ էր այլեւս, քանի որ Նէժատը՝ Վէյսէլ պապայի միջոցով հաղորդած էր թէ առանձին պիտի այցելէր: Ու Նէտրէթ, անոր կը սպասէր այսօր. տան ամէն մէկ անկիւնը անոր համար կը պատրաստէր, ծաղկանօթներու մէջ նոր ծաղիկներ կը տնկէր, սրահը խնամով կը մաք-

— Տեսակ մը ուղեղային անգործութիւն և զգայարկութիւն. աչքերուս առջեւ շարունակ սեւ հողակոյտ մը կ'ուրուագծուէր ու ականջներս փոթորկայի գիշերուան մը խժլտութեան վրէժնային: — Ի՞նչ պատճառով ենթարկուեցաք այդ վիճակին...

— Չեմ գիտեր, ձագո՛ւկս... ա՛յլ բան մը մի՛ հարցնէր: Հիմա, ներկայի մասին խօսինք, չըլլա՞ր:

— Ո՛չ. կ'ուզեմ որ այսօր միայն ձեր... անցեալին... մօրս մասին խօսակցինք:

Խեղդուկ հառաչ մը բարձրացաւ բժիշկին սրտէն, կերկեր ու պաղատողին ձայնը շատ սրտաշարժ էր.

— Նէտրէթ, Նէտրէթ, կեանքիս ամենամեծ մեղքին պէս, շարունակ երեսիս նետուած իմ անցեալի մասին բնա՛ւ բան մը մի՛ հարցնէր ինծի. նայէ, դիմացինդ անկար և դժբախտ մըն է... մեղքցի ինծի, այս վիճակի մի՛ երկարաձգեր... շատ կը տառապիմ. վասնզի, հաւանաբար քու կասկածոտ նայուածքներուդ, թերեւս զգուանքիդ ենթարկուիմ:

— Զգուանք... ո՛չ... ոչ մէկ բան ինծի կը թելադրէ այդ զգացումը... ապահով եղէք ասոր:

Բժիշկը ձեռքերը երկարեց և պաղատագին ըսաւ.

— Ի՛նչպէս, ի՛նչպէս... պիտի համոզուի՞ս. Նէտրէթ, կեանքի մէջ անբիծ սիրոյ գոյութեանը պիտի հաւատա՞ս. խօսքերս ունկնդրած միջոցին, ներքնապէս վրաս չպիտի՞ խնդաս մտածելով որ քեզ խաբել կը ջանամ:

Նէտրէթ կուլար. արցունքոտ աչքերու ամբողջ տխրութեամբ պիշ պիշ անոր երեսը նայէր:

— Ո՛չ, ոչ, ըսաւ. ձեր խօսքերը ամբողջովին իբր ճշմարտութիւն պիտի ընդունիմ, ձեր սիրոյ սրբութեանը ես ալ ձեզի չափ վստահ պիտի ըլլամ:

— Ասոր համոզում գոյացնելու համար ի՛նչ փաստ

ունիս, Նէտրէթ, արդեօք ան խեղճ կնոջ հոգին է քեզ վստահութիւն ներշնչողը:

Նէտրէթ գլուխը երեքուց.

— Իր հոգիէն թափած դառնութիւններով, աչքերէն հոսող արցունքներով, սիրտէն կաթող արիւնովը գրուած յաւիտենական յիշատակ մը, ինծի տըրուելու համար տարիներէ ի վեր պահուած յուշատետր մը, խեղճ մայրիկիս օրագրութիւնը:

Բժիշկը գլուխը երկու ձեռքերու մէջ առած.

— Ի՛նչ կ'ըսես, Նէտրէթ, ի՛նչ կ'ըսես, ըսաւ ու հեծեց:

Սարսուղագու լռութիւն մը տիրեց սենեակին մէջ. այս անդորրութեան մէջ կարծես թեւաւոր հոգիի մը թրթռուն փսփսուքը կար: Նէժատ իր արցունքոտ աչքերը Նէտրէթին ուղղելով ըսաւ.

— Ըսել է այս թանկագին յիշատակը ամէն բան հասկցուց ձեզի, այնպէս չէ՞...: Թոյլ պիտի տա՞ք որ ես ալ կարդամ զայն, Նէտրէթ:

— Բնականաբար... այլեւս ձեզի հետ միասին խօրհինք, միասին զգանք, միասին խօսինք, միասին լանք ըսելու համար մեր միջեւ գտնուող գաղտնիքի վարագոյրը վերցնելու անհրաժեշտութիւնը կը զգայի. ես ամէն բան հասկցայ այլեւս, ամբողջ անցեալին տեղեկացայ. քանի որ ձեզ լացնող մշտնջենական սուգ մը կայ, ինչո՞ւ համար միասին չլանք, ինչո՞ւ մեր արցունքները իրարու չխառնենք, ինչո՞ւ միասին չվերջիչենք մայրիկս...

Բժիշկը, գլուխը ձեռքերովը սեղմած՝ կ'ունկընդդէր ու կուլար. մանկամարդունին կը շարունակէր.

— Երբ ձեր սրտին մէջ վիշտի մը ծանրութիւնը զգաք ու զայն փարատելու պէտքը ունենաք, ինծի եկէք. այդ միջոցին ինծի չափ կարեկից մէկը չէք

կրնար գտնել. ո՛չ ոք կրնայ ինծի չափ մխիթարող մը ըլլալ ձեզի:

Նէժատ գլուխը վերցնելով.

— Ծիշդ է, շատ ճիշդ է... ո՛չ մէկ բան կայ որ քու գոյութեանդ չափ զիս գրաւէ. դուն իմ պահապան հրեշտակս ես, դուն՝ ան նահատակ սուրբէն մնացած յիշատակն ես ինծի, դուն՝ փոխարինութիւնն ես իմ յուսավրէպ ու վշտաշարժար երիտասարդական սիրոյս ու բաղձանքներուս, գա՛ռնուկս. սակայն զիտնայիր թէ ի՛նչպէս կը վախնայի, ո՛րչափ կը քաշուէի քեզմէ: Ծճմարտութիւնը հասկցած օրդ իսկ, խոյս պիտի տայիր ինձմէ, պիտի անիծէիր զիս, կը կարծէի...: Կը վախնայի որ մայրդ պիտի դատապարտես ու երբե՛ք չպիտի ներես անոր. հօրդ իրաւունքը պիտի պահանջես ինձմէ, իսկ ես ոճրագործի մը պէս ստորնացած, նուաստացած պիտի երեւայի քու աչքիդ, ու այս մտածումները զիս կը սարսափեցնէին... Մինչդեռ հօրդ իրաւունքը, անոր պատուոյ իրաւունքը, որ եւ է կերպով, առանց արատաւորելու շարունակուող մեր մեծ սիրոյն անմեղութիւնը ես ի՛նչպէս պիտի կրնայի հաստատել: Այդքան վեհ հոգիիդ այսպէս կասկածի թոյնը ներարկելով կեանքդ քայքայելը, զգուանքդ ու ատելութիւնդ հրաւիրելը, զրգախտ մեռեալի մը յիշատակը աղարտելը ինչի՞ պիտի ծառայէր...:

* * *

Նէտրէթն ու բժիշկը վեր ելան. Նեղուցին ստուերոտ, խաղաղ ու կապոյտ աւազանի գիմացի փոքր սենեանի մը պատուհանին առջեւ նստան: Տասը վայրկեան վերջ, Նէտրէթի անուշ ու տրտմազին ձայնը յուշատետրի առաջին տողերուն վրայ թրթռալ սկսաւ:

Նէժատի գոց աչքերու թարթիչներուն մէջէն քամուող արցունքները, գլծեր կազմած, կը հոսէին այտերն ի վար: Ամբողջ գոյութիւնովը, արեւը մշտնջենապէս մարած, համատարած խաւարի մը մէջ խորասուզուած ու մեղամաղձոտ, անցեալի ձայնը միայն կ'ունկնդրէր: Մերթ ինքզինքէն կ'ելլէր, մերթ յուսահատութենէն կը գալարուէր. յաճախ, ընթերցումը կ'ընդմիջէր ու բացատրութիւն կուտար Նէտրէթին:

— Ահա՛ւասիկ, ասկէ յետոյ տեղի ունեցածներուն բոլորովին անտեղեակ եմ. այդ միջոցին, հիւանդութեանս առթիւ, ֆիքրէթին տրուած հարուածներէն ամենեւին լուր չունիմ: Անոր՝ ինձմէ փախուստը եւ իր ամուսնոյն երթալով ամէն բան անոր խոստովանիլը, երբ պատմեցին ինծի, զարմանքէս եւ յուզումէս քարացած մնացի. իմ պատճառաւ՝ անոր կրելիք տանջանքներու մասին մտածելով շատ արցունք թափեցի. սիրոյս լուռ տառապանքներուն մէջ, անոր հետ հաղորդակցութենէ զրկուիլս, օրերով զիս անյոյս ու թշուառ վիճակի մը մատնած էր:

Օր մը, հօրդ կողմէ կնոջս ուղղուած նամակի մը մէջ «անոր» շատ հիւանդ ըլլալը գրուած էր: Մէտիհան ալ, ինձմէ վրէժ լուծելու նպատակով, այս գոյժը նոյնութեամբ հաղորդած էր ինծի: Այն ատեն ես ալ, հակառակ զանազան արգելքներու, ամէն բան աչք առած, կը մտածէի ագարակը երթալ ու զինքը տեսնել: Սակայն աւա՛ղ... այս ընթացքս անոր մահը փութացնելէ զատ բանի մը չպիտի ծառայէր...: Այս եզրակացութիւնս զիս անկարողութեան ու անյուսութեան կը դատապարտէր. բռնեցնելովս գանկս փշրել կ'ուզէի, քանի որ զինքը զգեանող մահացու հիւանդութիւնը առաջին անգամ, ես գտած էի անոր կուրծքին մէջ: Ա՛խ... զինքը ազատելու համար որչա՛փ աշխատեցայ... որչա՛փ տառապեցայ. ինչե՛ր...

ինչե՛ր մտածեցի... սակայն, ան՝ այնպիսի ակտ մըն էր... Սիրոյ ցնցումները ամէն օր աւելի կը քայքայէին, կը սպառէին զայն, նոր նոր վէրքեր բանալով հոն. զիս՝ անդէն, անկարող ու յուսահատ վիճակի մը կը մատնէին. կարծես թէ, նախախնամութիւնը՝ դժբախտ կնոջ մը տրուելիք ճակատագրական հարուածը այս խեղճ մօրդ յատկացուցած էր։ Այնչա՛փ հնազանդ, ա՛յն աստիճան խոհեմ, այնպէ՛ս քնքոյշ էր որ... սիրոյ համբերութեամբ զեղուն իր աչքերուն մէջ, միշտ սէր, կարեկցութիւն ու վեհութիւն մը կը յայտնուէր. պահեր կ'ըլլային, ուր անոր այս վիճակին հանդէպ, իր ոտքը իննալու ու լալու պահանջը կը զգայի, աղջկ'կս...

Նէժատ, ուժասպառ ու ընկճուած՝ լռեց։

Նէտրէթ ընթերցումը շարունակեց. ամէն մէկ էջ դարձուելուն՝ խեղճ մարդուն դէմքին վրայ նորանոր յուզումներու հետքեր կը տեսնուէին։

Կնոջը՝ մինչեւ փրքէթին տունը երթալն ու մօրեղբօր տեղեկութիւն տալը, տարիներէ ի վեր թաքուն մնացած ցաւառիթ գաղտնիքներ էին, որոնք հիմա կը յայտնուէին իրեն։ Անցեալի այս ահաւոր ողբերգութիւնը մտիկ ըրած միջոցին, ակամայ դառն նայուածքով մը Նէտրէթին նայած էր։

Մանկամարդուհին, իրեն դառնալով ըսաւ.

— Սակայն, այս մասին ձեր տիկինը ամենեւին քննադատելի չէ, որովհետեւ աս՝ անոր բնական իրաւունքն էր։

Բժիշկը գլուխը երերցնելով.

— Այդ իրաւունքը կրնար տարբեր կերպով պաշտպանել։ Այդ աստիճան կամազուրկ այդ խեղճին շատ կը կարեկցէի, որովհետեւ ան՝ երբեք տիրացած չէր իմ սրտիս. հետեւաբար, ամուսնոյն կողմէ չսիրուելու աղէտին ենթարկուած այս կինը, իր կեանքին մինչեւ

վերջը, իր հոգիին մէջ այս դառն գրկանքի ծանրութիւնը չզգաց. ինձմէ ու փրքէթէն առած իր վրէժի հաճոյքովը իր մարմինը երջանկացուց։ Ես՝ անոր յարգալիր ամուսին մը ըլլալէս զատ, անոր ամենափոքր բաղձանքներն անգամ իբր հրամայական պահանջ ընդունող ստրուկ մըն էի։ Կրած հոգեկան այսքան տառապանքներու փոխարէն զինքը վիրաւորող ու է ընթացք մը չունեցայ. զաւակներուս մայրը եղող այս կնոջը նիւթական նախանձելի դիրք մը ստեղծած էի. սակայն բարոյական կապ մը չունէի իրեն։ Այդ մարմինի հոգին, այն ուղեղին զգացումները իմ հորիզոններէս հեռու... տարբեր հորիզոններու տակ կ'ապրէիս. մինչդեռ, իմ երեւակայութիւններուս մէջ տարբեր աշխարհներ կային. այս տարբեր աշխարհներուն արեւներու, լուսնիկներու, աստղերու ու դարուններու մէջ կ'ապրէր իմ բանաստեղծական երեւակայութիւնս։ Անոր սեւ աչքերը՝ իմ սիրային գիշերներս, անոր ժպիտները՝ իմ առաւօտեան լոյսս, անոր տըժգոյն դէմքը՝ իմ տխրագէժ լուսնկաս էին...

Բժիշկին կուրծքը վշտագին հեծեծանքով մը կ'ուռնար. կերկեր ու նուազուն ձայնով մը շարունակեց.

— Յաւիտենապէս արեւազուրկ մնացած իմ կեանքիս դարնան թարչամիլը, այն տխրագէժ լուսնկայի լոյսին մարիլը... ճիշդ տասնրեօթի տարի եղաւ, աղջիկս... Ահա, ես այն ատենէն ի վեր առանց զարուհի, առանց լուսնկայի, առանց արեւի կ'ապրիմ... իսկ հիմա... կեանքս շրջապատող սուգի խաւարի մէջէն այլեւս կամաց կամաց յուսատու աստղ մը կը ծնի. ես՝ անոր լոյսին շնորհիւ է որ կրնամ կեանքը զանազանել... Նէտրէթ, ասիկա ալ դո՛ւն ես, դո՛ւն, խեղճ փրքրիկ...

Բժիշկին ձայնը բոլորովին մարեցաւ. ընթերցումը շարունակելու համար ձեռքով նշան ըրաւ ու գլուխը ձեռքերուն մէջ առաւ։

* *

Ծովեզերքը, իրիկուան թախծոտ ստուերներովը պաշարուած էր. կանաչագոյն սնդուսի մը պէս ծովը անշարժ էր ու փայլուն. Գուգկունճուքի բարձունքներն ու Չամլըճայի կանաչ սլուրակները, արեւամուտի վարդագոյն շղարշներու մէջ փաթթուած, նուազուն ու երազկոտ երեւոյթ մը առած էին:

Երկուքն ալ, ուժաթափ ու յուզումնավար, անցեալի ու ներկայի միջեւ կը տարուբերուէին. անվախճան ողբերգութեան մը երազէն ընկճուած, կեանքի իրականութիւնը կը դիտէին ապշած ու շուարած: Այդքան տարիներ ե՞րբ և ի՞նչպէս անցած էին... Իրենց սրտի խորերէն բխող լուռ վիշտի մը հարցակա. նովը իրարու նայեցան... Նէտրէթ, իր վրայ ճնշող սուգի մղձաւանջը փանելու համար իր տխրամած դէմքը քաղցր ժպիտով մը սքողել ուզեց.

— Ո...հ, բաւ, չեմ ուզեր այսպէս անյոյս տեսնել ձեզ. եթէ կը փափաքիք, քիչ մը դուրս ելլենք, պտտինք... եթէ կ'ուզէք քիչ մը զուարթացնող նիւթերու մասին խօսինք. ալլեւս անցեալի այս սեւ ու սգաւոր էջերը փակենք, չըլլա՛ր...

Նէժատ, ինքզինքը հաւաքել ջանալով.

— Այո՛, քու այս թարմ գարուն կեանքդ ալլես արցունքներով չթունաւորենք, ձագո՛ւկո... ասկէ՛ մօրդ հոգին ալ կը տանջուի... մեր կրած տառապանքներու փոխարէն քեզ երջանիկ տեսնելու կեանքիս ամբողջ զրկանքները կը մոռցնէ, կը կարծեմ:

Յետոյ ակնոցի ապակին մաքրելով շարունակեց.

— Այսօր, քեզի հետ կարեւոր նիւթի մը մասին խօսելու եկած էի. պիտի ըսէի թէ այլեւս քու առանձնութեանդ վերջ մը տալու մտածումը իմ պարտականութիւնս է:

— Ես առանձին չեմ որ...

— Սակայն մարդս կեանքի ընկերի մը պէտք չունի, աղջիկս:

— Չեմ ուզեր հիմա այդ մասին մտածել... հեռաւոր ապագայի կ'ուզեմ յետաձգել:

— Ո՛հ... այսպէս մի ըսեր. ուրեմն քու վրադ իմ ունեցած իրաւունքս ժխտել կ'ուզես:

— Ո՛հ մէկ ատեն...

— Հետեւաբար, պիտի թոյլատրես որ քու մասիդ իմ մտածումներս յայտնեմ. կ'ուզե՞ս մօրդ հոգին ուրախացնել. վստահ եմ որ այս պահուս ան ալ մեզի հետ է, խեղճ կ'ին...: Աշխարհիս վրայ, քու երջանկութեանդ մասին ինծի չափ մտածող մէկը չեմ կրնար երեւակայել. ասիկա ինծի հրամայողը իմ անսահման սիրոյս երկնային ձայնն է, Նէ՛տրէթ. վստահէ ինծի, քու երջանկութեանդ կ'աշխատիմ ու պիտի աշխատիմ. միայն ինծի խօսք տուր թէ պիտի ընդունիս:

Նէտրէթ, քիչ մը շուարուն ու զգոյշ անոր երեսը նայեցաւ ու հարցուց.

— Որո՞ւ մասին կը խօսիք, զո՞վ ընդունիլս կը փափաքիք.

Նէժատ, մեղմ ձայնով մը.

— Քու մասին կը խօսիմ, և շատ սիրելիւս պատճառով իմ քեզի յարմար դատած մէկը ընդունելդ կը փափաքիմ:

Մանկամարդուհին զեփ զեղին կտրած կը դողար. սարսափելի բաբախումի մը հարուածներէն սպառող իր սրտին վերջին ճիգովը ըսաւ.

— Ասիկա դո՛ւք կը փափաքիք թէ ոչ... ան:

Բժիշկը թեթեւակի ժպտեցաւ.

— Աղջիկս, բնականաբար անոր փափաքին ու պահանջին համաձայն ասիկա քեզի յայտնելու ու քու

քուէդ ստանալու արտօնուած եմ... ապա թէ ոչ, ամուսնացողը ես չեմ, ան է:

Նէտրէթ գլուխը ծռեց, շրթունքներուն վրայ հոգեգրաւ ժպիտ մը կար. կամաց մը հարցուց.

— Այսպէս ըլլալու պարագային ձեզի աւելի՞ մօտ պիտի գտնուիմ:

Այս միամիտ հարցումը Նէթատին շատ հաճելի թուեցաւ.

— Անշուշտ... անշուշտ... Նիհատէն, Նիհալէն ինչ տարբերութիւն ունի ան: Այդ պարագային թէ հարսս և թէ աղջիկս կ'ըլլաս...

Սեւ ամպ մը պատեց Նէտրէթի աչքերը. թնկերը կոտրած՝ վիրաւոր թոչունի մը պէս, գլուխը ուսերուն վրայ ինկաւ:

Ակնթարթ մը առաջ սնոտի յոյսերով տարուած երեւակայութիւններէ վեր թռած միջոցին, յանկարծ ուժասպառ ու ջախջախուած, դէպի մուկ անդունդ մը զահալէժ անկումը տեսնելով անսահման վհատութեան մը դառնութիւնովը խորտակուեցաւ. քանի մը վայրկեան անշարժ կեցաւ. սրտին հետ անաւոր պայքարի մը կը սկսէր. ու երբ գլուխը վեր բարձրացուց, անձնապոհներու յատուկ անփութութիւն մը կար անոր ակնարկներուն մէջ:

Պահ մը առաջ, այս ամուսնական առաջարկը օրրայօժար ընդունելու տրամադիր եղող Նէտրէթ, այս առաջարկը ո՛չ թէ Նիհատի այլ ուրիշի մը մասին ըլլալը լսելուն պէս մերժելու անկարելիութիւնը ըմբռնեց. քանի որ, հակառակ պարագային բժիշկին կասկածը համոզումի կրնար փոխել և Նիհատի հանդէպ ունեցած իր սէրը յայտնուելով մինչեւ անոր ականջը պիտի հասնէր ու այս կերպով Մուսլլայի ծաղրանքներուն նշաւակ պիտի դառնար: Մտածեց. յետոյ, խեղճ Նէթատը անհաճոյ դրութեան մը պիտի մատ-

նէր. նախորդէն աւելի ծանր հարուածի մը պիտի ենթարկէր զայն. կրնայ ըլլալ որ իրեն համար ան՝ իր տղուն սէրը զրաւելու զոհողութեանց ենթարկուէր. մինչդեռ պէտք էր որ իր սէրը յաւիտենապէս ծածուկ ու անյայտ մնար, քանի որ անոր կողմէ չսիրուիր ու պիտի չսիրուի, ուրեմն պէտք էր որ ան յաւիտենապէս իր սրտին խորը թաղուած մնար:

Նէտրէթ այդ տագնապալի պահը անցնելէ յետոյ բժիշկին նայեցաւ. վերջինս՝ տեղէն ելած ու աւելի մօտեցած էր իրեն. դէմքին վրայ կասկածի հետքեր գոյացած էին. իր աչքերովը՝ անոր աչքերուն մէջ կը նայէր. հոն, խոնաւ, սեւ ամպի մը ներքեւ ծածկուելու համար դողացող կաթիլի մը... և անհետանալու համար գալարուող խորտակուած բաղձանքի մը տխրատեսիլ ստուերը կար:

Այդ պահուն, իր մտքէն անցած ցաւառիթ գաղափարի մը ազդեցութենէն սարսափահար դողացող Նէթատ, դեռաւոր աղջկան ձեռքերը բռնեց ու ըսաւ.

— Ըսէ՛... ամէն բան ըսէ ինծի... մի գուցէ անգիտակցօրէն դժբախտացնեմ քեզ... խեղճ փոքրիկ. պատմէ՛, բան մը մի պահեր. եթէ ունիս ցանկութիւն մը, որ անիրականանալի կը կարծես, մի ծածկեր ինձմէ... քեզի համար ամէն բան ընելս, նոյն իսկ հայր մը ըլլալս մօռնալով, անկէ ամէն բան, ամէն իրաւունք պահանջելու կ'երգնում:

Նէտրէթ, վերջին դառն ճիգով մը ինքզինքը ժողվեց, հպարտ ու տիրական գլուխը ուսերուն վրայ բարձրացուց. դեղերը արհամարհող հիւանդի մը թուշաւոր ժպիտը յայտնուեցաւ իր շրթունքներուն վրայ:

— Դուք սխալ կը մտածէք ու սխալ կը դատէք, ըսաւ. չեմ հասկնար թէ ինչո՞ւ համար ձեր խօսքին ընթացքը փոխելու պէտք տեսաք... Բիշ առաջ,

ամուսնութեան առաջարկը Բէնյան պէյին համար չէ՞ր. կեանքիս մէջ ուրիշ մէկը գտնելուս հաւանականութիւն չկայ. մինչեւ հիմա, սիրտս՝ ամուսինս ըլլալիք անձին համար կը պահեմ. ինչո՞ւ չէք մտածեր թէ մօրս կեանքը կրնայ օրինակելի դաս մը ըլլալ ինծի. այս տեսակէտով կրնամ ձեզ ապահովցնել, վստահ եղէք... մինակ թէ երկու օր մտածելու պատեհութիւն տուէք ինծի... Այսուհանդերձ, ըստ իս, ձեր ընտրութեան դէմ ո՛չ մէկ արգելք կայ:

Նէժատ, բացարձակապէս ապահովուած չէր. անորոշ մտատանջութիւն մը, տանջանք մը... հոգեկան տարօրինակ ճնշում մը կը զգար. Նիհատի հանգէպ աւելի սաստկացած զայրոյթ մը, Մուալլայի համար աւելի խոր ատելութիւն մը ու զզուանք մը կը զգար:

*
*
*

Իրիկունը, ուշ ատեն, տուն վերադարձող Նէժատ, Բէնյանը մտատանջ սպասումի մը մէջ գտած էր. երկու օր վերջ տրուելիք վճռական պատասխանը շատ երկար կը թուէր այս անհամբեր երիտասարդին:

Նիհատ, կը կռահէր թէ հօրը և Բէնյանի միջեւ նշանակալից բաներ մը տեղի կ'ունենան. սակայն ասոնց՝ Նէտրէթի մասին ըլլալը մտքէն չէր անցուցած: Այդ գիշերը, Բէնյանի սեւեռուն նայուածքը, մտածկոտ վիճակը իր ուշադրութիւնը գրաւած ու իր հոգին աւելի ճնշած էին: Հօրը՝ սովորականէն աւելի լուրջ ու իրեն հանգէպ անտարբեր ու պաղ վերաբերում մը ցոյց տալը՝ կը նկատէր:

Ագարակը անցուած վերջին գիշերուան միջադէպին առթիւ, անոր սնուցած զայրոյթին վրայ, այսօր անտարբերութիւն մը կ'աւելնար, իր հարցումները

չլսելու կուգար. Մուալլայի խօսքերուն առանց ու եւէ կարեւորութիւն տալու, գլուխը կը դարձնէր. ասոնց մէջ ամէնէն աւելի նեղուողը խեղճ Նիհալն էր. իր տալովը պատճառով կը տանջուէր, էր մաղթէր որ օր առաջ, ան՝ ամուսնանայ Նիհատի հետ, որպէս զի ինքն ալ ազատի. գիտէր թէ եղբայրը ամուսնութեանէն վերջ պիտի հեռանար. մինչդեռ, վերջերս այս յոյսին ի դերեւ ելլելու հաւանականութիւնը կը տեսնէր. եղբայրը, այս յիմար աղջիկէն հեռանալու միտումներ կը յայտնէր և ասկէ կը հետեւցնէր թէ Նիհատ Բէնյանէն կը նախանձի:

Այս գիշեր, Բէնյանի և Նէտրէթի թեկնածութեան խնդիրը հօրմէն տեղեկանալով անսահման ուրախութիւն մը կը զգար. կ'ուզէր վազել Նէտրէթին ու խնդրելով ըսել. «Ընդունէ՛, ժամ առաջ վերջացուր»:

Պահ մը բժիշկը զինքը առանձին կանչելով պատուիրած էր որ ուրիշի վերաբերած կենսական խնդիրներու մասին պէտք չէ ու եւէ մէկուն բան մը ըսել. ասոր վրայ, Նիհալ համարձակութիւն ստացած, հօրը ըսաւ.

— Դո՛ւք, եղբօրս ու Մուալլայի նկատմամբ շատ անփոյթ էք:

— Ես ձեր եղբօրը գործերուն միջամտելու իրաւասութիւնը չունիմ. ամէն կերպով ան աւելի լաւ կը մտածէ իր մասին, պատասխանեց:

— Ձեր ներողամտութեանը ապաւինելով կ'ըսեմ թէ անիրաւութիւն կ'ընէք, հայրիկ:

— Սխալ կը մեկնես, Նիհա՛լ, հայր մը իր զաւակը իր բոլոր բաղձանքներուն մէջ ազատ ձգելովը անիրաւութիւն ըրած կ'ըլլայ անոր:

Նիհալ այս հարցմանը առանց պատասխանելու, հեռացած էր:

* * *

ձաշէն յետոյ բժիշկը իր սենեակը առանձնացած էր. Մուսալլան դաշնամուրին առջեւը նստած, Նիհալ ձեռքը ձեռագործ մը առած մէկ անկիւնը քաշուած, Նիհատ լրագրի ընթերցմամբ զբաղած, իսկ Քէնան մտատանջ ու մինակը կեցած էր:

Մուսալլան ոտքի ելաւ ու նազանքով մը Քէնանին նայելով ըսաւ.

— Ի՞նչ ունիք, այս գիշեր ինչո՞ւ բնաւ չէք խօսիր. կարծեցի թէ նորէն Նէտրէթ հանրմը սենեակն է. դարձեալ ամէնքը թախծադէմ դարձած են:

Հանգարտ ժպտելով շուրջը նայեցաւ.

— Ի սէր Աստուծոյ, բժիշկ պէյը խօսքերս չլսէ, աշխարհը կը կործանէ, այնպէս չէ՞, Նիհատ պէյ:

Նիհատ չպատասխանեց: Նիհալ գլուխը վերցնելով.

— Մուսալլա՛... Մուսալլա՛... ըսաւ:

Մանկամարդուհին անհոգ քրքիջ մը արձակեց ու ըսաւ.

— Էֆէնտի՛մ, հրամայեցէք...

Յետոյ Քէնանի առջեւը կենալով.

— Կ'աղաչեմ, ըսէք, այս մեր բարերար վեհափառ Նէտրէթ հանրմ էֆէնտիի մասին ի՞նչ է ձեր կարծիքը, սակայն չիտակ խօսեցէք:

Քէնան տարօրինակ սրտնեղ արտայայտութիւնով մը պատասխանեց.

— Կը յուսամ թէ այս մասին ինծի ներողամիտ կ'ըլլաք... սակայն կ'երեւի թէ չէք գիտեր թէ որքա՛ն վշտացուցիք Նիհալը... կը պաղատիմ... Նէտրէթ հանրմի մասին բան մը չխօսինք, չըլլա՛ր:

Մուսալլա կաս կարմիր կտրած, գլուխը երեքցուց և դառն ու արհամարհոտ ժպիտով մը ըսաւ.

— Օ՛հ... ըսել է թէ դուք ալ մեծամասնութեան կողմը անցաք, այնպէս չէ՞... Հատ լաւ ուրեմն...

Իր կանաչ աչքերուն մէջ փրփրած ալիքներ կային:

Քէնան, դանդաղօրէն ոտքի ելլելով.

— Ինծի ներողամիտ կ'ըլլաք, չէ՞, ըսաւ... քիչ մը պիտի պտտիմ:

Նիհատ, զինքը մինչեւ դուռը ճամբու դնելէն յետոյ, առանց սրահը վերադառնալու իր սենեակը մտաւ: Այս գիշեր իր հոգեկան ճնշումէն չէր կրնար ազատուիլ: Սենեակին ամբողջ լոյսերը վառեց. պատուհանները բացաւ, հանուեցաւ. անկողինը մտնել չէր ուզեր: Պատշգամը շատ զով էր. հոն աթոռի մը մէջ տեղաւորուեցաւ, աչքերը մութին ուղղեց. իր ամբողջ մտածումներն ու զգացումները անըմբռնելի վիշտի մը ծանրութեանը տակ կը կքէին և միանգամայն չէր փափաքեր հեռանալ այդ ազդեցութեան շրջանակէն. իր հոգին խեղդող այդ տառապանքի ճնշումը քաղցրութիւն մը, հաճոյք մը կը պատճառէր իրեն... մերթ ասոնց կը խառնուէր կարօտի ու անյուսուածութեան նման խոր ու ծածուկ ցաւ մը:

Գաղտնաբար սենեակը մտնող Նիհալը զինքը այս անորոշ ու հոգեզմայլ երեւակայութենէն կ'արթնցնէր.

— Եղբա՛յր... դեռ չքնացա՛ր...

— Ո՛չ... քոյրս... քնանալ չեմ փափաքիր, գիշերը զով է ու գեղեցիկ:

— Քեզ անհանգիստ չընեմ:

— Ընդհակառակն, ուրախ կ'ըլլամ. սանկ հանգիստ նստէ, բարձին կրթնէ, օ՛հ... ի՛նչ լաւ. կ'երեւի թէ դուն ալ քուն չունիս այս գիշեր. խեղճ քոյրս, չեմ կրնար բացատրել թէ ո՛րքան կը ցաւիմ քու այս առանձին անցուցած կեանքիդ. հոգի՛ս, այս քեռայրս ալ որքա՛ն տարօրինակ մարդ է...

Նիհալը ընդմիջելով.

— Կ'աղաչեմ... Կիմա ասոնք ձգէ՛. ես ամէն բանի տոկալու վարժուած կին մըն եմ... ըսաւ. ուրիշ բան խօսինք: Ես, այս գիշեր քեզի հետ լուրջ խօսակցութիւն մը կ'ուզեմ ունենալ:

— Արդեօք, ի՞նչ բանի մասին...:

— Ամէնէն աւելի քու և տալոջս մասին...

Նիհատ քիչ մը շտկուելով.

— Խօսէ՛, ըսաւ, քեզ մտիկ կ'ընեմ, քո՛յրս. արդարեւ ես ալ քեզի հետ երկար խօսակցութեան մը պէտք ունէի:

— Ապահովաբար մեր ներկայ կեանքի նկատմամբ, չէ՞:

— Այո՛...

— Ես կ'ուզէի քեզի ըսել թէ այս այսպէս չի կրնար շարունակուիլ, եղբայր... կը մոռնաս թէ ժամ առաջ պէտք է այս գործը ի գլուխ հանել, այլեւս որոշումդ՝ տալու ես. ասիկա երկարածգելուդ մէջ ի՞նչ իմաստ կայ:

— Ի՞նչ որոշումի մասին է ակնարկութիւնդ:

— Մուսլլայի հետ ամուսնութեանդ որոշումի մասին:

— Ա՛հ... բան մը չգիտցողի պէս կը խօսիս դուն... այս որոշումը, ես սրտիս ամենազօրաւոր բաղձանքովը չտուի՞... ես անոր չաղաատեցա՞յ... նոյնիսկ ամենածանր խօսքերովս հօրս սիրտը չվիրաւորեցի՞... կը տեսնե՞ս, այդ մարդը սրտին մէջ ինծի հանդէպ շարունակ գաղտնի դայրոյթ մը չապահեր...: Այս ամէնը Մուսլլայի երեսէն չէ՞ միթէ. անոր գոհունակութիւն առթելու համար չէ՞: Մինչդեռ ան ոչ մէկ բան գնահատեց. բոլոր աղաչանքներու, նոյն իսկ արցունքներու անգամ արհամարհանքով պատասխանեց. եղբօրը երթալու իր փափա-

քին ամէն բան զոհելը հասկցուց. անոր նպատակը եղբօրը այցելել չէր... այլ Եւրոպայի մէջ իր անցնելիք հաճոյամու ու եսասէր ցանկութիւններուն արդեօք հասկցած օրս, պահ մը անյոյս ու անճար՝ կեցայ իմ սրտիս բաղձանքներու աւերակոյտին առջեւ. հոգիս ճնշող ու բզբտող ցաւերուն մէջ, այս կնոջ ամբողջ իսկութիւնը ըմբռնեցի. անոր անդգայ սրտին մէջ մարդկային սէրը տեղ չունէր. այս գիւտս իմ բոլոր իղձերս չափաւորեց. անոր հանդէպ տածած սիրոյս, երեւակայութիւններուս ու յոյսերուս սրբութիւններուն կը մեղքնամ, շատ կը ցաւիմ...: Ուրեմն, կեանքիս այս անդրանիկ պատրանքի դառնութիւնը զգաստացուցիւ ապտակի մը պէս ուղեղս ցընցեցէն յետոյ, ամբողջ գաղափարներուս ու զգացումներուս կատարեալ խաղաղութիւն մը պարգեւեց: Հիմա, կեանքի մեծ քննութեանէ մը յաղթական ելլողի մը պէս, հանդարտ ու հանգիստ ինքզինքս մտիկ կ'ընեմ... այլապէս ի՞նչ կրնամ ընել:

Նիհալ, զսպուած յուզումով մը այս խօսքերը լսելէն վերջ ըսաւ.

— Շատ տաքնապալի դրութեան մը ենթարկուեցայ ես. անիկա բանէ մըն ալ լուր չունի... և քու կողմէ երկրորդ առաջարկի մը կը սպասէ, կարծեմ:

— Անշո՛ւշտ... կը սպասէ... որովհետեւ, անոր աչքին սիրտ ըսուած այս քնքոյշ ու զգայուն գործարանը պարզապէս անկարեւոր խաղալիկ մըն է, զոր ուզածին պէս կը կտորէ, կը բզկտէ, կը փրցնէ, կ'զբօսնու անով... յետոյ կը շինէ, կը նորոգէ, կը յարդարէ և իր քմայքին ծառայեցնելու համար քիչ մըն ալ կը շոյէ զայն... ահա՛, եղաւ, լմնցաւ, չէ՞. որչա՛փ դիւրին... որչա՛փ դիւրին բան: Արդ, եթէ այս պայմաններու մէջ, անոր հետ կենակցիլս կը

փափաքիս և դժբախտութիւնս կ'ուզես, ո՛չ թէ երկ-
րորդ, այլ երրորդ առաջարկն ալ ընեմ իրեն, քո՛յրս,
ի՞նչ կ'ըսես:

— Երբե՛ք, երբե՛ք...

— Ուրեմն... Մուսալլա հանըմը այլեւս նէտք է
գլխանայ որ ատեն մը իր առջին վիզը ծռած Նիհատը,
այլեւս ազնիւ ու առաքինի մարդոց մէջ ապրելու
իրաւունքը կը պահանջէ...

— Օրինակ, Նէտրէթի պէս, չէ՞:

— Այո՛, այնպէս մաքուր, անոր չափ բարձր,
անոր էութեանը չափ բանաստեղծական՝ վեհութեան
մը մէջ, աշխարհը՝ բարձր, մարդիկ՝ բարձր, կեանքը՝
բարձր տեսնել կ'ուզէ, ըսաւ, ու ցաւով մը գլուխը
երերցուց.

— Մեղք որ, երբե՛ք չպիտի ներէ ինծի: Մուսա-
լլայի անարգական ապտակին տակ ճգմուած ու անոր
սիրոյ մնացորդ այս խեղճ սրտիս անկեղծութեանը
երբե՛ք չպիտի հաւատայ: Իրաւունք չունի՞ միթէ:
Ա՛խ, ես այն ատեն որքա՛ն ինքնահաւան, որքա՛ն
գէշ զգացումներով տոգորուած մէկն էի. մինչեւ հո-
գիս թափանցող ահարկու թոյնի մը ազդեցութիւնը
այլասերական իմ բոլոր զգացումներս թմրեցուցած,
մեռցուցած էին, հաճոյասիրութեանս, ցանկութիւն-
ներուս ու քմայքներուս գերի դարձած, անմիտ ա-
պերախտ մը եղած էի: Նէտրէթ, այն գիշերը ամէն
բան լսելէ յետոյ, երեւակայէ Նիհալ, ես ի՛նչպէս
նայած եմ անոր երեսը, ի՛նչպէս...: Զայրոյթի ամե-
նափոքր իմաստ մը անգամ չմատնող անոր ազնիւ ու
խոհեմ ընթացքին հանդէպ ես ի՛նչպէս կրցած եմ
գլուխս վերցնել ու անոր հետ խօսիլ... մինակ թէ
ուշադրութիւն կ'ընեմ և կը տեսնեմ որ ինձմէ միշտ
խուսափիլ, փախչիլ կ'ուզէ... ինչո՞ւ. չեմ գիտեր...

— Օ՛հ... եղբայր, այս խօսքերդ-լսողները պիտի
կարծեն թէ Նէտրէթին սիրահարած ես:

— Ի՛նչ կ'ուզեն թող կարծեն... ճշմարտութիւնը
կ'ըսեմ, Նիհալ:

— Եթէ կեանքի բնական մղումովը Նէտրէթ ու-
րիշ մէկու մը հետ ամուսնանալու ելլէ, ի՞նչ պիտի
ընես:

— Չե՛մ գիտեր... Թերեւս ոչինչ... Թերեւս...
չառ բան կրնամ ընել. պարագաներէն կախում ունի
այդ բանը. այսուհանդերձ, յոյս ունիմ որ Նէտրէթ
ամուսնութեան խնդրոյն մէջ աճապարանք ցոյց չպիտի
տայ:

Նիհալ շրթունքները սեղմելով ըսաւ.

— Ո՞վ գիտէ...

Նիհատի աչքերը դարձեալ մութին մէջ խորա-
սուզուեցան. դիմագիծերուն վրայ խոր յուզումի մը
հետքերը կը նշմարուէին: Նիհալ, անձայն, ոտքի
բլլելով ըսաւ.

— Մնաս բարով, եղբայրս...

Երիտասարդը գլուխը դարձնելով.

— Ի՞նչպէս... ա՛լ կը փախի՞ս, Նիհալ, ըսաւ:

Շրթունքներուն վրայ խորտակուած և անյոյս
ժպիտ մը կար, գլխու թեթեւ շարժումով մը բարե-
ւեց ու գլուխը ձեռքերուն մէջ առած լռեց:

* * *

Նէտրէթի ուզած երկու օրուան պայմանաժամը
աւարտելու մօտ էր: Այս քառասունըութը ժամուայ
ընթացքին ֆիքրէթի աղջիկը իր սրտի վերջին վճիռը
տալու համար շատ տառապած էր. վերջին գիշերը,
յուսահատ ու ջղայնոտած, երբե՛ք անկողինը մտած

չէր. դէմքի դեղնածուրթիւնն ու աչքերուն բոլորտիքը գոյացած սեւ շրջանակները նշմարող փաթմա պաճին ու Վէյսէլ պապան հետաքրքրութիւնով ու մտատանջութեամբ մը անոր դէմքը զննած էին:

Նէտրէթ, նախապէս անոնց տեղեկութիւններ տուած էր իր կեանքի այս կարեւոր փոփոխութեանը նկատմամբ, իսկ այս առաւօտ, սիրական ծերուկին հաղորդեց իր վերջնական որոշումը: Աչքերը արտասուալից էին ու այրուող գլուխը անոր թեւին կրթնցուցած: Վէյսէլ էֆէնտին անոր մազերը շոյած միջոցին, խեղճ Նէտրէթ, կոկորդը խեղդող վշտագին հեծեմանքով մը ըսաւ.

— Վէյսէլ պապա, այս գիշեր ես այլեւս վերջին որոշումս տուի. քանի որ Նէժատ պէյը կ'երաշխաւորէ, մտածեցի թէ պէտք է որ զիս ուրիշ ուղղունքէն՝ ասոր նախապատուութիւն տամ, ի՞նչ կ'ըսես.

Ծերուկին աչքերէն հոսող արցունքները կաթիլ կաթիլ կը թափէին անոր մազերուն վրայ. անսահման ուրախութիւնով մը յարեց.

— Նէտրէթ, զաւակս, Աստուած բարին ընէ... շատ լաւ ըրիր, շատ լաւ ըրիր... ալ աչքս բաց չպիտի մեռնիմ. միշտ մտածումս այն էր թէ ուշ կամ կանուխ իմ մահովս քեզ առանձին կը ձգեմ:

Նէտրէթ գլուխը վերցնելով.

— Վէյսէլ պապա, ըսաւ. այս լուրը այսօր դուն պիտի տանիս հոն... բժիշկին ըսէ թէ իր փափաքին գոհացում կուտամ... սակայն չեմ գիտեր թէ նշանտուքի արարողութեանը քանի մը օր յետաձգումը յարմար կը տեսնէ՞ արդեօք:

Վէյսէլ էֆէնտին անոր նայելով ըսաւ.

— Դուն ինչո՞ւ համար այսքան վշտահար ես, սիրունիկ հանրմա... քեզ տեսնողը սգաւոր պիտի կարծէ. ի՞նչ ունիս:

Նէտրէթ դառն ծիծաղով մը պատասխանեց.

— Ասկէ վերջ, ամէն բան անցեալին պիտի յանձնեմ... նոր կեանքիս նոր մտածութիւնովը ուրախ դուարթ կ'ին մը ըլլալ պիտի ջանամ. այս առաւօտէն մինչեւ իրիկուն տեւող օրը, մերթ կսկծագին, մերթ քաղցր երեւակայութիւններուս վերջինը պիտի ըլլայ:

Այսօր, բժիշկը առանձին էր տունը. Նիհալը իր տալոյն հետ դուրս ելած էին. կէսօրէն յետոյ Բէնան հանդիպած ու Նէտրէթէն տակաւին լուր մը առնուած չըլլալը տեղեկանալով տխուր ու մտատանջ վերադարձած էր:

Այն օրէն ի վեր մտածում մը կը կրծէր Նէժատի ուղեղը. Անորոշ զգացում մը իրեն կը յայտնէր թէ իր սրտին շատ խորերը, ամէնքէն ծածուկ պահած վիշտով մը կը տառապի և դառն հրաժարումի մը ցաւովն ու կսկիծովը լի, ամէն բանի յանձնառու եղողի մը, ամէն բանի տոկացողի մը դիրքին մէջ կը գտնուէր ինքը:

Վէյսէլ էֆէնտիի գալը լսելուն պէս, անմիջապէս հիւրասրահը իջաւ. ուժգին բաբախում մը կը զգար. սակայն ծերուկին աչքերուն մէջ ուրախութեան փայլ մը նշմարեց:

— Բարի լուրեր կը բերիմ ձեզի, ըսաւ:

Նէժատ անոր ձեռքը սեղմեց. երկուքին ալ աչքերը տամկացած էին. Նէտրէթը սիրող այս երկու սիրտերը միեւնոյն զգացութիւններով կը բաբախէին. դէմ դիմաց նստան, Բժիշկը կը հարցնէր.

— Ի՞նչպէս... ինքը ի՞նչպէս է... յուսահատ չէ, այնպէս չէ:

— Ո՛հ, ո՛հ, այնչափ ալ չէ... քիչ մը տխուր էր. բնական է, հարս ըլլալիք աղջիկները այնպէս կ'ըլլան. կ'երեւի թէ այս գիշեր մինչեւ առաւօտ քնացած չէր...

Նէժատ՝ կսկծագին.

— Խեղճ աղջիկ, ըսաւ. ո՛վ գիտէ ինչե՛ր մտածեց:

Նոյն միջոցին Քէնանը կրկին եկած էր. այս երիտասարդին աչքերը անհամբերութենէն կը պայթէին: Բժիշկը անոր ըսաւ.

— Տղա՛ս, քու երջանկութեանդ աղօթող այս երկու ծերունիներուն ձեռքերը համբուրէ՛ տեսնեմ...

Այս երեք սրտերուն ուրախութիւնը սենեակին մթնոլորտը կը թրթռացնէր: Վէյսէլ պապան շատ հաւնած էր փեսացուն ու Նէտրէթին յարմար գտած:

* * *

Ո՛հ ոք այս գիշերուան չափ զուարթ տեսած էր Նէժատը: Ծաշի ընթացքին Մուսալլայի հետ կատակեց, տղուն հետ խօսեցաւ և նոյն իսկ գաւաթ մըն ալ գարեջուր խմեց:

— Ա՛խ, պէյ էֆէնտի, եթէ միշտ այսպէս ըլլալիք, ձեզի շատ աւելի պիտի սիրէի, կ'ըսէր Մուսալլան:

Քէնան աւելի լուրջ ու աւելի սակաւախօս դարձած էր: Մուսալլան ասկէ դժգոհելով.

— Ի սէր Աստուծոյ, ի՛նչ ունիք այս գիշեր. նոր փեսայի մը պէս ծեքծեքումներ կ'ունենաք:

Այս խօսքը շատ խնդացուց Քէնանը, որ հարցուց.

— Նոր փեսաները իմ ձեռե՞րս կ'ունենան:

Ծաշէն վերջ, սրահը անցան. բժիշկը տակաւին

նստած չէր. տղուն, աղջկան ու Մուսալլային ուղղելով խօսքը, ըսաւ.

— Էֆէնտիմ, Քէնանը չէ՞ք շնորհաւորեր... մօտերս կ'ամուսնանայ:

Մուսալլան ու Նիհատ ակամայ բացագանչեցին.

— Կ'ամուսնանա՞յ... որո՞ւ հետ:

Նէժատ, հանդարտ ու լուրջ.

— Նէտրէթ հանրմին հետ... պատասխանեց:

Քէնանի երկարած ձեռքը, մէկ երկու վայրկեան առկախ մնաց. Նիհատի քիչ մը պաղ ու դողդղացող ձեռքը սեղմած միջոցին այս լուրին՝ երկու դէմքերու վրայ ձգած տպաւորութենէն զարմացած բժիշկին նայեցաւ: Մուսալլան դեփ դեղին կտրած էր. բժիշկը առանց զայն նշմարելու, իր տղուն՝ գլխուպտոյտով մը երերալի նկատած էր. յետոյ այս երիտասարդին հմայիչ աչքերը պահ մը աչքերուն յառեցան: Այս նայուածքը կ'ըսէր. «Վրէժնիդ լուծեցիք, բայց շատ ահաւոր ու թունաւոր զէնք մը գործածեցիք»:

Մուսալլան սենեակը ձգած հեռացած էր, Նիհալ, իր տալովը ետեւէն վազեց. աղջիկը՝ իր սենեակը դացած և բազմոցի մը վրայ ինկած էր, իր կեանքին մէջ առաջին անգամ ըլլալով սրտակեղէք տառապանքով մը կը գալարուէր. աշխարհի բոլոր յոյսերը մարած, խաւարին մէջ մնացած իր գոյութիւնը, ծանր բեռան մը պէս, իր գոյութիւնը կը ճնշէր:

Նիհալ, չափազանց զարմանքէն սառ կտրած կը նայէր.

— Ի՞նչ կ'ըլլաս, Մուսալլա... մէկէն ի մէկ ի՛նչ է այս վիճակդ:

Դեռատի աղջիկը կարծես կը խեղդուէր.

— Զէ՞ք տեսներ... կը մեռնի՞մ... կը խենդե՞նամ... կ'աղաչեմ, առանձին ձգեցէք զիս:

— Ի սէր Աստուծոյ... Ի սէր Աստուծոյ... Մուալ-
լա՛, ի՞նչ կ'ըսես, ինչե՞ր կը լսեմ...

— Ա՛խ... այս պահուն, այլեւս բան մը չեմ
կրնար մտածել. գացէ՛ք... անոնց մօտը գացէ՛ք...
առանձին ձգեցէ՛ք զիս...

— Կ'աղաչեմ, ինքզինքնիդ քիչ մը կառավարե-
ցէ՛ք. եթէ հայրս այդ վիճակդ հասկնայ, այլեւս երե-
ւակայէ... Ի՞նչ խայտառակութիւն... ո՛ւհ... պիտի
խենդենամ, Մուալլա...

Մուալլան, ա՛լ չպատասխանեց, գլուխը բարձե-
րու մէջ խօթելով լալ սկսաւ:

Նիհալ, կամաց մը ձգեց հեռացաւ. խնդրին երե-
ւոյթն ու անաւորութիւնը իր աչքերուն առջեւ պատ-
կերացաւ: Առանց հօրը բան մը զգացնելու Մուալլա-
յով զբաղիլը որքան դժուար, որչա՛փ կարեւոր պա-
րագայ մըն էր... երկու ձեռքերով գլուխը բռնած
դուրսը կը պտտէր:

Այս գիշեր, ասոնց մէջ ամէնէն երջանիկը Քէ-
նանն էր. երեւակայութեամբ երջանկութեան խորերը
մխրճուած, կուզէր որ յաջորդ օրը, Նէտրէթին առ-
նելիք իր նուէրը ամբողջ աշխարհ մը արժէր. նոյնիսկ
այս մասին Մուալլային հետ խօսիլ ու անոր ճաշա-
կէն օգտուիլ կը մտածէր:

Նոյն միջոցին, գունատ դէմքով մը ներս մտնող
Նիհալին ըսաւ.

— Մուալլա հանրմը ո՞ւր է... այս գիշեր, իր
մտքի նրբութենէն օգտուիլ կ'ուզէի...

Նիհալ, սրտնեղած պատասխանեց.

— Չեմ գիտեր, կ'երեւի թէ անհանգիստ է:

Քէնան յանկարծ սարսափելի գաղափարի մը թե-
լադրութեամբ դողաց:

Նիհատ, ուղեղին վրայ ստացած ծանր հարուածի
մը ուժգնութենէն թմրած էր ու բան մը չէր զգար:

Իրական եղբօր մը պէս իր սիրած Քէնանի ներկայու-
թիւնը, այս գիշեր, անտանելի փորձանք մը կը թուէր
իրեն. երանութիւն ճառագայթող անոր աչքերուն
նայած միջոցին, գիշատիչ մագիլներով իր հոգիին
պատուտիլը, իր ամբողջ կեանքին թշուառութեամբ
ու տաժանքով վարակուիլը կը զգար, կը տեսնէր:
Այս գիշեր, անոր համար ամէն ինչ աւարտած էր.
երկինքի բոլոր աստղերը, լուսինները, արեգակները
մարած էին. անօրինակ խիտէ մը կը վարակուէր ու
իր հոգին կ'անդամալուծուէր:

Նէժատ, իր տղուն տառապաղին վիճակին ուշա-
ղիր ըլլալով մէկտեղ, միջոց մը Մուալլան փնտռեց:

— Մուալլան գոնէ քիչ մը դաշնակ նուագէր մե-
զի, ըսաւ:

Նիհալ նեղուած՝ պատասխանեց.

— Չեմ գիտեր, Մուալլան քիչ մը անհանգիստ է
կարծեմ:

Բժիշկը, ակամայ Նիհատին ու Նիհալին նայեցաւ
և կարծես թէ ինքնիրեն խօսելով.

— Այս գիշեր, ամէնքն ալ տարօրինակ վիճակ
մը ունին, ըսաւ:

Մուալլան, արդարեւ այս գիշեր ահռելի տագ-
նապններու մէջ կ'այրէր. ամենակենսական մէկ ան-
դամը կորսնցուցածի պէս, խեղանդամ ու անյոյս կը
հեծեծէր: Իրեն հանգէպ միշտ կենցաղագէտ, պարզ
ու հոգածու գտնուող այս երիտասարդը, վերջերս,
անոր ամենահոգեգրաւ ու ամենացանկալի նպատա-
կակէտը դարձած էր: Մեծ համբերութիւնով ու ինք-
նավստահ՝ կը սպասէր որ օր մը ա՛ն ալ իր ոտքը իյ-
նայ. և սակայն այս սպասումը, իր սէրերու վաղան-
ցուկ հաճոյքներէն աւելի քաղցր, աւելի ցանկայա-
րոյց զգացումներով իր բովանդակ գոյութեանը առջեւ
կեանքի նոր շրջան մը կը բանար:

կը գգար թէ զայն այսպէս ծածուկ ու հեռուէն սիրելու քաղցրութիւնը. ցարդ ու է կերպով ճաշակած չէր. տկար լոյսի մը պէս իր հոգիին մէջ թաքնուած յոյսի մը ճառագայթումովը աշխարհ ու կեանքը տարբեր կերպով տեսնել կը սկսէր:

Այս գիշեր, յանկարծ, ահաւոր անկման մը հարուածներուն տակ իր ամբողջ տեսիլներու, ամբողջ յոյսերու քայքայումը տեսնող, խեղճացած ու հեծկըլտացող Մուսլլան, մարդկային այսքան դառն ու այս աստիճան անմխիթար պահերու հանդիպելը երբեք միտքէն չէր անցուցած:

Քէնանի ու Նէտրէթի նշանտուքը շատ անչնուկ ու պարզ կերպով կատարուեցաւ: Քէնանի մայրը, Նիհալ, Նէթատ և Քէնան ներկայ էին այս արարողութեան, ուր Նէտրէթ ջանաց անայլալ ու պաղարիւն երեւալ. շրթունքին վրայ սովորական անուշ ու գեղեցիկ ժպիտը կար: Սակայն, Մուսլլայի և Նիհատի բացակայութիւնը զարմանալի կը թուէր իրեն: Մուսլլայի հիւանդութիւնը կրնար արդարացուցիչ պատճառ մը ըլլալ, սակայն Նիհատ չկար. ըսին թէ կարեւոր դատի մը պատճառովը կը բացակայի, բնականաբար, ստիպուած էր ընդունիլ այս պատճառաբանութիւնը:

Իրիկուան դէմ, յանկարծ, փաստաբանը եկաւ, տոգոյն, յոգնած և ուժասպառ էր: Նէտրէթ՝ գուարթ արտայայտութիւնով մը դիմաւորեց զինքը. այս ժամէն սկսեալ վրէժխնդրական քաղցր ցանկութիւն մը ծնունդ կ'առէր իր հոգիին մէջ. իր ամբողջ գեղեցկութիւնը, նրբութիւնն ու զուարթութիւնը ցուցադրել կ'ուզէր անոր:

Այս երկու խօսեցեալները շնորհաւորած միջոցին, Նիհատի շրթունքներն ու ձեռքերը կը դողդղային:

Նէտրէթ, դաշնամուրի վրայ շատ ընտիր կտորներ նուագեց անոնց, փաստաբանը, պատուհանին առջեւ ոտքի կեցած, մտասոյզ, անձայն ու տխուր, իրիկուան հորիզոնի ներդաշնակ գոյներու համագործութիւնն ու խուսափող ամպերը կը դիտէր: Նէթատ չէր կրնար աչքերը հեռացնել իր տղայէն, կը տեսնէր թէ ան երեք չորս օրէ ի վեր ծանր մտատանջութիւնով մը կը տառապի և կը ջանայ իր տաքնապին պատճառները չյայտնել. կ'ուզէր ասոր պատճառները վերլուծել և սակայն առանց իմաստ մը հանել կարենալու, չուարած էր:

Նէտրէթ, առաջին անգամ ըլլալով, այսօր, իր ներկայութեանը այսքան համարձակ կը խօսէր, կարծես թէ մեծ ամբաստանութենէ մը կամ կասկածներէ բոլորովին անպարտ ու մաքուր դուրս եկած, ազատ ու անփոյթ կծրպով երաժշտութենէ, բանաստեղծութենէ և նոյն իսկ քիչ մըն ալ տէրէ կը ճառէր, հաճելի ու գրաւիչ ճարտասանութիւնով մը Քէնանը պատասխանելու կը պարտադրէր. իր խօսքի սլաքները սակայն Նիհատի սրտին կ'ուղղէր: Վերջինս, իր հոգիէն աչքերուն փոխանցուած գաղտնի հմայքով մը կ'ունկնդրէր... անոր այսքան կախարդական գեղեցկութիւնը չէր տեսած, անոր քաղցր ու մտերմիկ ձայնին այսքան առինքնող ըլլալը չէր երբեք չէր զգացած...

Ուրեմն, եթէ ուզէ... ինչե՛ր ըլլալ կրնալու և ինչեր ըլլալու ընդունակ կնոջ մը հոգին կրելը մինչեւ այսօր չէր կրցած հասկնալու այս ինքնազատապարտութիւնը՝ ցաւագին զղջումի մը ահռելի կսկիծներովը կ'այրէր զինքը:

Նէտրէթ, միջոց մը, զնահատանքով խօսեցաւ Մուսլլայի, անոր գեղեցկութեան, նրբութեան, անոր

բացառիկ վայելչաձեւութեան մասին՝ ուշադրութեամբ նիհատի դէմքը զննելով:

Փաստաբանը կ'ըմբռնէր թէ հարուածները իրեն կ'ուղղուէին. այսուհանդերձ, այս խօսքերը իր հոգիին մէջ քաղցր հաճոյք մը արթնցնելով մէկտեղ, աւելին կը փափաքէր. այլեւս Մուսլլայի մասին թող խօսէր ան, որովհետեւ անոր խօսքերուն մէջ ամբարուած, խորունկ ու զսպուած ատելութեան մը պոռթկումը կը նշմարէր. անոր թաքուն ակնարկութիւնները սփոփարար զովութեան մը պէս կը հօսէին իր սրտին մէջ:

Իրիկունը, տուն վերադարձած միջոցին, ջանաց անոր ամէն մէկ բառին իմաստը վերլուծել անոր հոգիին առեղծուածը, անոր աչքերուն գաղտնիքները՝ անյուծելի, անքննելի գտաւ. այս աստիճան զօրաւոր կամք ունեցող կնոջ մը սրտին գոյութեանը զարմացաւ:

Քէնան, այս գիշեր չափազանց գոհ ու երջանիկ էր: Մուսլլա, այն գիշերէն ի վեր առաջին անգամ ըլլալով սրահը մտաւ. անոր քիչ մը նիհարութիւնն ու տոգոհնութիւնը ամէնքին ուշադրութիւնը գրաւեցին: Վիշտն ու անյուսութիւնը պատած էին անոր գեղեցիկ դէմքը, սակայն այս վիճակին մէջ աւելի գրաւիչ, աւելի հաճելի կը թուէր: Քէնան, այս գիշեր, սովորականէն աւելի կը զբաղէր անով. աս ալ, ճիշդ նէտրէթի պէս տեւական կասկածէ մը ձերբազատուողի մը նման՝ համարձակ էր:

— Մուսլլա հանրմ, կ'ըսէր, այսօր ձեր բացակայութիւնը բոլորիս ցաւ պատճառեց. միշտ ձեր մասին խօսեցանք:

Մանկամարդուհիին շրթներուն վրայ արհամարհոտ ժպիտ մը ծաղկեցաւ ու ցած ձայնով

— Ձեր այսքան թանկագին ու երջանիկ պահե-

րուն մէջ զիս յիշենիդ, արդարեւ մեծ զոհողութիւն մըն է... շնորհակալ եմ, պատասխանեց ու գլուխը զարձուց:

Քէնան այս խօսքերուն կշտամբանքը հասկնալով ընկճեցաւ. նիհատի՝ անոր հանդէպ ցոյց տուած զանցառութեանը շատ բարկացած էր. տեղէն ելլելով մօտեցաւ անոր ու տրտնջելով ըսաւ.

— Սիրելիս, նիհատ, Մուսլլայի հիւանդութեան հանդէպ այս գիշեր այնքան անտարբեր ես որ... խեղճ աղջիկը որբացած է կարծես:

Փաստաբանը, իր խորագննին աչքերովը այս երջանիկ նշանածը չափեց և ուսերը ցնցելով.

— Ե՛ս ալ հիւանդ եմ, ըսաւ. ինծի հանդէպ ալ անտարբեր գտնուողներ կան. ի՞նչ ընեմ, ամէն մարդ իրեն վիճակուած տառապանքը կը կրէ...

Քէնան զարմացմամբ ըսաւ.

— Ա՛հ... այսպէս ըլլալ երբեք չէի գիտեր. շատ արօրինակ բան, ըսել է Մուսլլա հանրմի և... ձեր միջեւ...

Նիհատ ընդմիջելով.

— Շատո՛նց... ըսաւ. չէի՞ր գիտեր:

Երիտասարդը, անորոշ տպաւորութեան մը ներքեւ բաժնուեցաւ նիհատէն:

* * *

Ոչնա՛ն անձրեւոտ, մշուշապատ ու վշտոտ օգէրը եկած էին: Բժիշկ նէժատն ու Քէնան, շարթուան երկու օրերը նէտրէթի տունը կ'անցնէին: Հարսնիքը որոշուած էր կատարել գարնան: Նէտրէթ, մտադիր էր ագարակի կարգ մը նորոգութիւնները կատարել տալ ու զայն իր նախկին բնակելի վիճակին վերածել: Քէնան, անհամբեր կը սպասէր այդ երջանկառիթ

օրերուն՝ Նէտրէթը առնելով հեռանալու գաղափարը միայն իրեն ապահովութիւն կը ներշնչէր: Տեւականօրէն անորոշ վախի մը, առանց պատճառի՝ մտահոգութեան մը մատնուած այս երիտասարդը, իր նշանածին մօտ գտնուած միջոցին, առժամեայ սրտի խաղաղութիւնով մը կ'ապրէր. իսկ անկէ բաժնուելուն պէս, զայն չտեսած օրերը զանազան անակնկալ ու ենթադրական պատահարներու սպառնալիքներով իր ուղեղը կը տանջուէր, կը տառապէր:

Մուսլլան օրէ օր կը փոխուէր ու իր այս մտավախութիւնները աւելի կը հրահրէր. Նիհատի վրայ նշմարած կարգ մը ծածուկ տպաւորութիւններն ալ իր մտատանջութիւնը սաստկացնելու համար տարբեր պատճառներ էին: Ասոնց ծագումը քննել, վերլուծել ջանաց, սակայն իր բոլոր ջանքերը ապարդիւն անցան:

Գալով Նէտրէթին, ան՝ իր սովորական պարզութիւնն ու լրջութիւնը կը պահէր. զօրաւոր հաստատակամութիւնով մը ինքզինքը համբերութեան կը վարժեցնէր:

Նէժատի ներկայութեանը, իր խօսեցեալին հետ բարդ ու լուրջ նիւթերու մասին խօսելէ հաճոյք կը զգար, իր ամբողջ պերճախօսութեանը ուժգնութիւն մը կուտար. կը խնդար, կը խօսէր, կը նուագէր. զիրենք զբաղեցնելու և մասնաւորապէս բժիշկը երջանիկ տեսնելու մէջ չափազանց հաճոյք կը զգար. սակայն Բէշնանի հետ վերապահօրէն կը վերաբերուէր, անոր հետ մտերմիկ տեսակցութիւններէ չափազանց կը զգուշանար, առանձին գլուխ գլխի մնալէ կը խուսափէր. սրտին մէջ անոր հանդէպ ո՛չ ատելութիւն ունէր ոչ ալ սէր. ամէն տեսակէտով այս համակրելի ու կենցաղաբէտ երիտասարդին հանդէպ իր բոլոր զգացումները սառած էին, բոլորովին անտարբեր կը մնար:

Կեանքը, եղածին պէս իր բովանդակ մերկութեամբ ընդունիլ պարտադրող իրականութեան դառն հեզնանքին հանդէպ իր ճակատագրին հետ կը պայքարէր. այժմէն կը ջանար իր հոգին սնուցանող քաղցր ու ջերմ երեւակայութեանց հրապոյրներէն ձերբազատել, ինքնազրկումի տոկալ, համբ ըլլալ ու իր սրտի ձայնը լռեցնել:

* * *

Մուսլլայի վրայ բարեփոխութիւն մը կը տեսնուէր: Կեանքին մէջ, առաջին անգամ ըլլալով, իր զգացած այս իրական սէրը, անոր հոգիին կատարեալ խաղաղութիւն մը, շնորհք մը պարգեւած էր: Այդ ըմբոստ, այդ կամակոր սրտին, այն չփացած ու խենդուկ ընթացքներու հակազդեցութիւնները կամքի ու ինքնանաւաչման առաքինութիւններու կը վերածուէին աստիճանաբար. Նէտրէթին նմանիլը, այլեւս իրեն համար քաղցր միջոցառութիւն մը կ'ըլլար, անոր պէս խոհեմ ու համեստ խօսք խօսիլ, անոր նման պատշաճ արդուլարդով երեւալ, անոր պէս իր կանացիական արժանապատուութիւնը պահել, անոր պէս գնահատուիլ կը փափաքէր:

Այս ուղղութեամբ կատարած իր ջանքերը այնքան փոխակերպած էին զինքը որ, Նէժատ, այլեւս կը սկսէր զինքը գնահատել ու անոր գոյութեանը կարեւորութիւն ընծայել. կ'ուզէր նաեւ Նիհատին հարցնել ու հասկնալ թէ անոր հետ իր ամուսնութիւնը ի՞նչ պատճառով կը ձգձգէր:

Օր մը, սենեակ կանչեց Նիհատը, որ չորս հինգ ամիսներէ ի վեր առաջին անգամ ըլլալով կ'արժանանար այսպիսի հրաւերի մը. սենեակ մտած միջոցին կռահեց թէ կարեւոր պատճառ մը կար զինքը հոն

բերող. իր հօրը զննող ակնարկներուն ենթարկուած՝
աթոռի մը վրայ նստաւ ու ըսաւ.

— Զիս ուզած էք, հրաման մը ունիք:

Նէժատ ժպտադէմ՝ կը նայէր իր տղուն.

— Ո՛չ թէ հրաման... այլ արդարութիւն մը,
սիրելի՛ս, այս ի՛նչ ծոյլ մարդ ես... ե՛րբ պիտի ա-
մուսնանաս... քեզի կը սպասենք...:

Փաստաբանը մէկէն ի մէկ շուարեցաւ. հօրը, ա-
ռանց նախաբանի պէտք տեսնելու, ըրած շեշտակի
հարցումները մէկ երկու անգամ անպատասխան ձգելէ
վերջ, առաջըր նայեցաւ ու հարցուց.

— Որո՞ւ մասին է ձեր խօսքը:

— Մուսլլայի ու քու մասին...:

Փաստաբանը լուռ՝ առաջըր կը նայէր...

— Ես անցեալը մոռնալ ու Քէնանի պէս քեզ ալ
երջանիկ տեսնել կ'ուզեմ. եթէ իմ անհամամտու-
թիւնս քու փափաքներուդ արգելք մը կը նկատես...
այժմէն իսկ ըսեմ թէ իմ նախկին գաղափարներս բո-
լորովին փոխուած են: Այսօր, Մուսլլան իմ տեսա-
կէտովս, ամէն ատենէն շատ աւելի լաւ աղջիկ մըն
է. ես ոչ մէկ կերպով արգելք կ'ըլլամ քեզի, զա-
ւակս:

Նիհատ գլուխը կախ, թրթռուն ու տառապահոծ
ձայնով մը ըսաւ.

— Վստահ եմ որ դուք շատ գորովագութ ու
գթասիրտ էք. սակայն, առայժմ ամուսնութեան
նպատակ չունիմ:

— Ի՛նչ կ'ըսես, Նիհատ:

— Ամբողջովին գաղափարս կը յայտնեմ...

— Սէ՛րդ... հապա սէ՛րդ ինչ եղաւ...

— Սէ՛ր... վրիպումի ու զղջման տանջանքնե-
րու տակ ճնշուեցաւ, ճզմուեցաւ. գնահատող ձեռ-
քերու մէջ պատառ պատառ եղաւ... մեռա՛ւ...:

Նէժատ մնաց բերանաբաց. դէմքին վրայ սրտնե-
ղութեան հետքեր յայտնուեցան. քանի մը վայրկեան
մտածկոտ լուռթենէ մը յետոյ, տղուն նայելով.

— Մե՛ղք... ըսաւ:

Նիհատ գլուխը շարժելով.

— Այո՛, շա՛տ մեղք... այլեւս ինծի բան մը
մի խօսիք ու հարցում մի տաք... որովհետեւ, «տա-
լիք պատասխանս» իմ կրած տառապանքիս սաստ-
կութիւնը չպիտի կրնայ արտայայտել:

— Կը տառապի՛ս, Նիհատ, հարցուց բժիշկը
ծանրօրէն:

— Այո՛... և թէ չափազանց:

Թախծագին լուռթիւն մը պաշարեց սենեակը:

Նիհատ, դանդաղօրէն ոտքի կ'ելլէր, երկու վայր-
կեան վերջ սենեակին դուռը կը գոցուէր: Սենեակին
մէջ ինքզինքը առանձին գտնող Նէժատ, այս խորհր-
դաւոր ու անորոշ խօսքերու իսկական նշանակու-
թիւնն ու մեկնութիւնը յայտնաբերելու համար խոր
մտածումներու մէջ թաղուած էր: Նիհատ, իր տուած
շատ համառօտ և սակայն շատ նշանակալից պատաս-
խաններովը զինքը ահաւոր դրութեան մը մատնած
էր, անկարող էր ու անյոյս:

* * *

Նոյեմբերի գեղեցիկ օր մը, Քէնան առաջին ան-
գամ ըլլալով, առանձին կ'այցելէր Նէտրէթին: Ման-
կամարդունին, իր սովորական գրաւիչ ժպիտովը կը
գիմաւորէր զայն: Քէնան ոտքի վրայ կեցած իր սի-
րատենչ նայուածքներովը կը պարուրէր այս գեղեցիկ
խօսեցեալը:

— Նէտրէթիկս, կ'ըսէր, այս աղուոր օրը միա-
սին դաշտը անցնենք, չըլլար... առաւօտուն, օդը

գեղեցիկ տեսնելուս պէս քեզ մտաբերեցի. արդէն աշխարհի բոլոր գեղեցկութիւնները՝ քեզ յիշեցնել կուտան ինծի:

Նէտրէթ, անոր խօսքերուն ու նայուածքներուն գոհացում տալու համար, միշտ ինքզինքը կը բռնադատէր. հետեւաբար, այս անգամ ալ, կեղծ ժպիտով մը իր դէմքը զարդարել ջանալով:

— Շնորհակալ եմ... արգարեւ օդը շատ գեղեցիկ է, պատասխանեց:

Յետոյ, իր ամբողջ կեանքին մէջ միշտ իր արուեստակեալ վերաբերումներովը զայն խաբել դատապարտուած ըլլալու մտածումը՝ ծանր բեռան մը պէս ճնշեց իր ուսերուն վրայ ու դանդաղօրէն աթոռին վրայ նստաւ: Քէնան ոտքի վրայ կեցած՝ զայն կը դիտէր, կարծես թէ անոր հոգեկան գաղտնիքը կորզելու համար աչքերը անոր աչքերուն յառած էր: Նէտրէթ, այս ակնարկներուն տակ ընկճուած՝ խօսելիքը շուարած էր... միջոց մը ըսաւ:

— Ի՞նչպէս է, բժիշկ պէյը...

Քէնան թեթեւակի խնդաց. սակայն այս խնդուքը ակամայ լալու պահանջքի մը նմանող թունալից խնդուք մըն էր:

— Նէտրէթ, ըսաւ, այս վայրկեանիս քեզ շատ մտատանջ կը տեսնեմ, մի՛ ուրանար... քեզի այս մտատանջութիւնը պատճառողը իմ ներկայութիւնս է, այնպէս չէ...

Դեռատի աղջիկը դողաց. վարանոտ ու նեղուած գոչեց.

— Կը խաբուիք, Քէնան պէյ...

Երկտասարդը, այս անգամ աւելի դժգոհ՝ յարեց.

— Նէտրէթ, ինծի Քէնան պէյ մի՛ ըսէք... Հեմ կրնար բացատրել թէ ձեր հոգիին՝ միշտ օտար մնալս ազդարարող ձեր այս պաշտօնական խօսքերը ո՞րքան

կ'արիւնոտեն իմ սիրտս... պարզապէս «Քէնան» ըսէք ինծի, ի՞նչ կ'ըլլայ... Հեմ գիտեր թէ ասիկա ծափեր կուգայ ձեզի... երկար ատենէ ի վեր այս մտերմիկ արտայայտութեանդ կը սպասէի, մինչդեռ դուք... հազիւ կրցաւ ըսել ու չկրցաւ շարունակել, որովհետեւ շատ գրգռուած էր:

Նէտրէթ շատ ազդուած էր. անոր այս աստիճան ըմբոստացուցիչ հոգիով մը իր վրայ բռնանալը երբեք չէր կրցած երեւակայել. մեղմօրէն մըմնջեց.

— Այսօր շատ ջղախոտած էք...

Քէնան գլուխը շարժեց ու հառաչելով ըսաւ.

— Ո՛չ թէ ջղային... այլ ապերախտ ըսէք ինծի, Նէտրէթ, ապերախտ ըսէք... ներկայ դիրքիս արժանանալէս յետոյ, հիմա ալ ձեզմէ... անսահման սէր մը պահանջելու կ'ելլեմ... այս պահանջս չափազանցութիւն չէ՞, Նէտրէթ. խօսեցէք:

— Ինչո՞ւ համար այսպէս կը մտածէք, Քէնան պէյ. իսկապէս այսօր շատ յուզուած էք, ի՞նչ եղաւ, Հեմ գիտեր... արդեօք թերութեան մը մէջ կը գտնուի...

— Ո՛ւֆ... ո՛չ ո՛չ... Ներէ ինծի, Նէտրէթ... արդարեւ, այսօր հոգիս կ'ալեկոծի... կը զգամ թէ քեզ կը նեղացնեմ. արժանացած չափազանց երջանկութիւնս՝ կարծեմ թէ զիս կը յիմարացնէ. միշտ, ձեր սրտին՝ ինձմէ հեռու ապրելու վճիռը տալու աստիճան ապերախտ կը գտնուիմ... այս գաղափարս, այս մտածումս կը մեռցնէ զիս, կը թունաւորէ իմ երեւակայութիւնս... Աստուած իմ, ես ձեզմէ դեռ ի՞նչ կ'ուզեմ... ի՞նչ կը սպասեմ ձեզմէ, Հեմ գիտեր որ...

— Ձեր զգացումները ձեզ կը խաբեն. պարապ տեղը կը մտատանջուիք, Քէնան պէյ...

Նէտրէթ, այս խօսքերը ըսած միջոցին, իր ամ-

բողջ ինքնութիւնը, իր ամբողջ կամքը կորսնցուցած էր. երակներուն մէջ հոսող կրակէ հեղուկ մը դէպի սիրտը և անկէ ալ դէպի ուղեղը կը խուժէր ու իր մարմինը անտանելի տանջանքներով կը ճզմէր: Փորձել սկսած այս կեղծ հաւաստիացումները, իր կեանքին մինչեւ վերջը պիտի շարունակուէին:

* * *

Կառքով երկար շրջագայութիւն մը ըրին. մինչեւ Քեաղըտհանէ իջան: Չմրան սպասող այս կարճ օրերու ամբողջ յոյզերն ու տխրութիւնները պաշարած էին զաշտերը: Տերեւազուրկ ծառերը իրենց սգակիր ճիւղերը օրօրած միջոցին, ամառուան զուարթ յիշատակներէն մնացորդ թռչուններու բոյներու լքուած ու ցրուած տեսքը, քանդուած ու աւերակի վերածուած երջանկութեան օճախի մը մոխրակոյտը կը յիշեցնէր: Բնութեան կեանքի վախճանը յատկանշող այս եղանակը, երկար ու մթին ձմեռուան մը ամբողջ թախիժը Նէտրէթի սիրտին վրայ կը բարդէր: Իրիկուան դէմ, հորիզոնի վրայ կուտակուած ամպերը կը սկսին զով ու խայթող հով մը տարածել ամէն կողմ: Երկուքն ալ մտած էին: Կառքին խորը քաշուած Նէտրէթ.

— Այլեւս երթանք... ըսաւ.

Քէնան, Շիշլիի ուղղութիւնը ցուցնելով կառապանին, Նէտրէթին դարձաւ ու պաղատագրին.

— Ներէ համարձակութեանս, Նէտրէթ... առանց քեզմէ արտօնութիւն առնելու փափաքս կը կատարեմ. այս գիշեր Շիշլի անցնինք, չըլլա՞ր. ամէն պատահականութիւն կանխելով՝ Վէյսէլ պապային ըսած եմ. տունէն քեզի համար չեն մտահոգուիր... Ի՞նչ կ'ըլլայ, Նէտրէթ... կ'ըսէր:

Նէտրէթ քիչ մը նեղսրտած ու մտածկոտ, դարձաւ ու իր զննող աչքերը խօսնայրին վրայ յառելով ըսաւ.

— Ահա՛, կր տեսնէք թէ ձեր բոլոր բաղձանքներուն կը հպատակիմ... ուրեմն այլեւս բողբեղու իրաւունք մը չունիք կարծեմ, հէ՛:

— Անսահման երախտագիտութեամբ ու շնորհապարտութեամբ աչքերը լեցուած երիտասարդը ծաղկատի աղջկան ձեռքերը բռնեց ու շրթունքներուն մօտեցուց:

— Ա՛խ, գիտնայիր թէ որչա՛փ երջանիկ եմ, ո՛րչա՛փ... այս երջանիկ օրը պէտք է՞ որ իր երջանիկ գիշերը ունենայ... Չէք կրնար երեւակայել թէ ո՛րքան ուրախութիւն պիտի պատճառէք անոնց ալ... մանաւանդ որ Նիհատն ալ քիչ մը անհանգիստ կ'երեւար:

Քէնան, նոյն վայրկեանին իր ափին մէջ գրտնուած ձեռքին թեթեւ դող մը անցնիլը զգալու պէս եղաւ. Նէտրէթ ակամայ հարցուց.

— Նիհատը հիւսնո՞ք է...

Քէնան, այս անգամ որոշապէս զգաց որ անոր ձեռքի դողէն՝ ձայնն ալ վարակուած է, զարմանքով մը անոր երեսը նայեցաւ:

— Այո՛, Նիհատ հիւանդ... սակայն անկարելորդ պաղառութենէ մը տարբեր բան մը չէ, մի՛ մտահոգուիք, ըսաւ:

Նէժատ, սանդուղին զլուխը զիրենք դիմաւորելով ըսաւ.

— Երկու նշանածներ այսպէս ուրկէ՞...

Նէտրէթ, դիմացի սենեակը բազմոցին վրայ Նիհատի պառկած ըլլալը տեսած և սակայն չտեսնելու զարնելով զուարթ ձայնով մը.

— Այսօր Քէնան զիս շատ յոգնեցուց, էֆէն-

տիմ... մինչեւ Քեաղըտհանէ գացինք, յետոյ ձեզի հիւր եկանք:

— Ո՛հ... ի՛նչ լաւ ըրիք, ըսաւ Նէժատ:

Ամէնքը սրահը հաւաքուած էին... Նիհատ քիչ մը դեղնած ու նիհարցած էր: Նէտրէթ զայն տեսնելով կարծես թէ շունչը կը բռնուէր, ուժգին բաբախում մը զգաց ու ըսաւ.

— Ձեր անհանգստութիւնը Քէնանէն տեղեկացայ, մասնաւորապէս ձեր որպիսութիւնը հարցնելու եկայ: Քէնան, Նէտրէթի վրայ տեսնուած այս վայրկեանական փոփոխութենէն զարմացած էր. տասը վայրկեան առաջ, իրեն հանգէպ խիստ պաշտօնական վերաբերում ունեցող այս խորհրդաւոր ազգական՝ հիմա ամբողջովին փոխուած ըլլալուն ականատես կ'ըլլար: Օրինակ, միջոց մը «Քէնան, պայուսակս կուտա՞մ» ի նման անոյշ հրամաններ, անհոգ ծիծաղներ ու նշանակալից շնորհակալութիւնները, զինքը գրեթէ ապշեցուցած էին, ու իր հոգին՝ սառեցնող գաղափարի մը հոսանքի ազդեցութենէն կը դողար: Պահ մը Մուալլան իր ուշադրութիւնը գրաւեց. արդեօք Նէտրէթ այս ազգական նոխա՞նքը գրգռել կ'ուզէր: Սկսաւ իր ամբողջ ուշադրութիւնը այս կէտին վրայ կեդրոնացնել: Արդարեւ, Մուալլան այս գիշեր չափազանց ազդուած էր. իրեն ուղղած ակնարկներուն մէջ վիշտ և մրցակցութեան զգացում մը կը յայտնուէին: Մերթ բողոքի, մերթ ցաւի, մերթ ուժգնութեան ու համարձակութեան նշանակութիւն ունեցող անոր փայլատակող աչքերը, տեւականօրէն իր հոգիին վրայ իշխել կը փորձէին: Քէնան, զգալով որ անօրինակ ու խորհրդաւոր պայմաններու մէջ կ'ապրի, իր տեւական մտասեւեռումը եղած էր Մուալլայի ակնարկներու ազդեցութիւններէն ձերբազատուիլ. այդ նայուածքները անոյշ ռարսուռ և երկիւղ կը պատճառէին իրեն:

Գալով Նիհատին, ան՝ նախանձի ու մրցակցութեան աւելի ծանր տանջանքներով կը տուայտէր, կը խեղդուէր:

Ուրախութիւն ու ցնծութիւն ճառագայթող Նէտրէթի գոյութիւնը, թունաւոր ասեղի մը պէս իր սիրտը կը ծակծակէր, արիւն կը հոսեցնէր անկէ. իր խօսնայրին այնքա՛ն քաղցրօրէն «Քէնան» արտասանութեան մէջ յայտնուած մտերմութիւնը, իր ուղեղը կը պայթեցնէր ու ըմբոստ զգացումներ կ'արթնցնէր հոն: Իր ձեռքով իսկ մերժած այսպէս թանկագին էակի մը՝ հիմա իր քաշած կարօտը, այս անվախճան զրկանքի պարտադրած վիշտն ու կսկիծը ապրելը՝ առանց ու եւ մէկուն բան մը զգացնելու, յետոյ, զայն միշտ այսպէս ուրախ ու երջանիկ տեսնելը, ամէն օր անոր յայտնաբերած զանազան նրբութիւններուն ու գեղեցկութեանց ականատես ըլլալը, կարծես թէ այս օրերուն վերապահած այս անդիմադրելի հրապոյրներով ու գրաւչութիւններով զինքը խենդեցնելու, սպաննելու համար անոր գործածած այս վրիժառու զէնքերուն տեսքը, անճար ու անկարող հանդիսատեսի մը վիճակին կը դատապարտէին զինքը, որոնց ստիպուած էր լռութեամբ տոկալ ու ականատես ըլլալ իր գոյութեան սրտակեղէք քայքայմանը:

Իժիշկը, այս գիշեր իր ամբողջ ուշադրութիւնը տղուն վրայ կեդրոնացուցած էր. ամէն վայրկեան տարբեր ազդեցութեամբ, տարբեր նշանակութեամբ անոր դեղնող, կարմրող գիւսագծերուն վրայ կարեւոր ու խորհրդաւոր ստուերներ կ'անցնէին: Երբ Նէտրէթ Քէնանի հետ խօսէր, անոր գիւսագծերուն վրայ սաստիկ սրտնեղութեան մը պրկումներ կը գոյանային. իր աչքերը յամառ փախստականի մը նման շարունակ զանոնք չտեսնելու համար ուրիշ բաներ կ'որոնէր. մերթ շրթներուն վրայ ջղալին ժպիտ մը կը

սառէր, մերթ ձեռքը ճակտին կը տանէր, կարծես թէ այնտեղ կուտակուած վիշտերը խել, նետել կ'ուզէր:

Այլեւս բոլոր Նէփաթի աչքերուն առջեւն սեւ վարագոյրը կը բացուէր ու անոր ետին կը պարզուէր իրական տեսարան մը շատ ցաւազին, խիստ ողբերգական: Նիհալ, այս կացութեանը շատոնց տեղեակ ըլլալուն՝ թէեւ հօրը չափ չէր զարմանար, սակայն շատ մտաւանջ էր. անոր համար միակ անուածելի հանելուկը Նէփաթի ընթացքն էր: Այս աղջկան զգացումները ո՛չ կասկած և ո՛չ ալ կատարեալ վստահութիւն կը ներշնչէին իրեն. միայն աւելի կամքի, աւելի դատողութեան տէր կը գտնէր զայն. հետեւաբար, ան ալ՝ իր ամբողջ ուշադրութիւնը Նէփաթի վրայ կեդրոնացուցած էր. աստիճանաբար կը համոզուէր թէ Քէնանին ըրած անոր շնորհաբաշխութիւններուն ներքեւ թաքուն նպատակ մը կար, անոր ուրախ գուարթ արտայայտութիւններուն տակ վրէժ-խընդրութեան հաճոյք մը կը պահուէր, մերթ ընդ մերթ անոր սեւ ու խորաթափանց աչքերէն ճառագայթող վիշտերը կը տարտղնուէին ու ի վերջոյ Նիհաթի շուրջ կը կեդրոնանային. այլեւս մտահոգ լուութեամբ մը արդիւնքին սպասելէ զատ ճար մը չտեսնող Նիհալ, այս գիշեր կը ջանար ամէն ինչ լաւ վարել ու ինքնիրեն այսպէս կը մտածէր. «Այս՝ այսպէս չի կրնար շարունակուիլ»:

Նէփաթի, գիշերը անքուն մնացած ու առտուն սենեակէն ուշ ելած էր: Սրահը իջնելով, տեղեկացաւ որ Քէնան կարեւոր գործի մը պատճառով կանուխ մեկնած էր. Մուալլան ակռաները դարմանել տալու համար Բերա գացած էր, իսկ բոլորը սենեակին մէջ գրադած էր:

Նիհալը սրահին մէջ գտնելու յոյսով ու այս աղ-

նուասիրտ աղջկան հետ գլուխ գլխի խօսակցութեան մը հաճոյքը վայելելու մտածումով, ներս մտած ու հոն վառարանի հաճելի ու չափաւոր ջերմութիւնը գինքը դիմաւորած էր: Երիտասարդուհին, յանկարծ յուզումէն դողաց. փաստաբանը, վառարանին քով, ուժասպառ երեւոյթով մը, թիկնաթոռին մէջ ընկողմանած ու լրագիրը ծունկերուն վրայ ձգած էր. Նէփաթի տեսնելուն պէս ոտքի ելաւ. երկուքին նայուածքներն ալ, շուարուն ու զգուշաւոր՝ վարանքի պահ մը անցուցին: Նիհալ, կամաց մը «հրամայեցէք» ըսելով դիմացը թիկնաթոռ մը ցուցուց ու նորէն նոյն վատուժութեամբ տեղը նստաւ: Պատուհաններու մթազոյն մետաքս վարագոյրները մեղկ սիրոյ մը հրապոյրը կուտային սենեակին. հաճելի լուութեան մը մէջ, տկար ճարձատիւներով վառուող վառարանին արձակած ջերմութիւնը գաղջ ու դիւթական շունչի մը պէս կը տարածուէր:

Երէկ իրիկունէ ի վեր անոր աւելի նիհարցած ըլլալը նշմարող Նէփաթի, հոգիէն արձագանգող ձայնի քաղցր ու թրթռուն յուզումովը հարցուց.

— Այսօր, ի՞նչպէս էք, է՞ֆէնտիմ...

Փաստաբանը առաջը նայելով.

— Չեմ գիտեր... այսօր աւելի անհանգիստ կը զգամ, աւելի տաքութիւն ունիմ... վառարանէն հեռանալ չեմ ուզեր... շարունակ կը դողամ...

Նիհալ հանդարտօր՝ խոսեցաւ:

Նէփաթի սեւ շարունակ մէջ դորովի շող մը փայլեցաւ. առաջին անգամ ըլլալով, անոր դիմաց տկար ու անճար վայրկեան մը կ'ապրէր, ձեռքերը դէպի կրակներու մէջ այրուող անոր գլուխը երկարելու վրայ էր, հազիւ ինքզինքը զսպեց:

Հաստատակամութիւնը յաղթած էր իր անձին ու խաղաղ անտարբերութիւն մը տուած իր կեցուած-

քին. իսկ Նիհատը, նոյն վայրկեանին, կարեկցութեան փոքրիկ բառ մը ակնկալող իր նայուածքը անոր ուղղած բան մը կը սպասէր անկէ։ Մանկամարդուն իր ամբողջ մարմինը պաշարող դողով մը, այս ակնարկին ներքեւ պահուեցաւ. բան մը ըսած ըլլալու համար։

— Անկողնէն ելլելու չէիք այսօր, Նիհատ պէյ... ըսաւ։

Փաստաբանը հառաչելով գլուխը երերցուց. ջերմին ազդեցութենէն քիչ մը ըմբոստ ձեւով։

— Ես երբեք չեմ սիրեր կեանքը, Նէտրէթ հանրմ. ձեռքէս եկածին չափ հարուածել, բզքտել կ'ուզեմ զայն... Թերեւս ինծի խենթ ըսէք, Թերեւս վրաս խնդաք... սակայն ի՞նչ ալ ըսէք, միշտ դո՛ւք, միշտ դո՛ւք իրաւացի էք...

Նէտրէթ առջին նայելով ըսաւ.

— Ձեր խօսքերուն իսկական նշանակութիւնը հասկնալ չկրնալուս՝ չեմ կրնար պատասխանել. բայց և այնպէս, կեանքին հանդէպ ձեր բողոքի պատճառները հարցնելու իրաւասութիւնը չունենալուս հետեւանքով, լուծիւնս՝ շատ բնական պիտի գտնէք կարծեմ...

Այս ըոպէին, Նիհատ՝ իր սրտին մէջ ուժգին ու անզուսպ բաղձանք մը զգաց... ամէն բան անոր խոստովանելու ցանկութիւնը ունեցաւ... սակայն Նէտրէթի ծանր կեցուածքը խորտակեց անոր համարձակութիւնը. անոր աչքերուն մէջ, անմոռանալի «այն գիշեր» ունի գաղտնիքներու մէջ թաղուած ատելութիւնը կար։

Թանկարծ, ծանր մեղամաղձոտութիւն մը ճնշեց իր հոգին, վիշտի ամպ մը ծածկեց իր հօրը նմանող դիւթիչ ու խորասուզուած աչքերը. ձեռքով սեղմեց ձակատը ու մտազբաղ՝ Նէտրէթին նայեցաւ. այս

նայուածքը համակ պաղատանք ու հեծեծանք կ'արտայայտէր։ Մանկամարդուն, անոր ակնարկներուն տակ գլուխը ձգելու պարտաւորուեցաւ. իր կեանքին ամենատկար ու ամենատխուր վայրկեանը կ'անցնէր. անոր ջերմ, մտերմիկ ու ազդու ակնարկներու ներքեւ իր լրջութիւնը պահել ջանալուն համար՝ ընելիքը չուարեցաւ. փոքր հետք մը իսկ անկէ ծածկելու համար իր սիրտը պատուել ուզեց։

Դարձեալ, այն անմոռանալի «գիշեր» ունի հովերուն խառնուած, ստուերներով ծածկուած դառն, սրտաբեկիչ խօսքերը փորձեց յիշել. ո՛ւհ... անոնք որքա՛ն թունաւոր, որքա՛ն քայքայիչ, որքա՛ն անարգական էին։ Բոպէ մը առաջ, իր հոգին սարսուացնող անկարողութեանը, այժմ, յանկարծ վեհութիւն մը, խաղաղութիւն մը յաջորդեց. հպարտ ու յաղթական ձեւով մը իր գլուխը վերցուց։ Նոյն միջոցին, Նիհատ պաղատագին ձայնով մը ըսաւ.

— Այս գիշերն ալ մնացէք... չըլլա՞ր...

Նէտրէթ, անտարբեր ու անհոգ ժպիտով մը պատասխանեց.

— Ձեմ գիտեր... ի՞նչպէս կ'ըլլայ... քիչ մը գործ ալ ունիմ...

Նիհատ, այլեւս անկարող էր իր զգացումները զսպելու. պայթող յուզումէ մը դողդղացող իր ձայնի դառնութիւնը Նէտրէթի սրտին վրայ թափեց.

— Գործ ունիք... այնպէս չէ՞... հարսանեկան պատրաստութիւն... ի՞նչ լաւ... ի՞նչ քաղցր զբաղում... սակայն, մէկ օրուան մը յապաղումը ձեր երջանկութեան յետաձգումին պատճառ մը չէ կարծեմ...

Քաղցր վրէժխնդրութեան մը հաճոյքէն զինովցած Նէտրէթ, զայն աւելի հարուածելու նպատակով ըսաւ.

— Ասիկա դուք Բէնանին ըսէք... ինձմէ աւելի անոր բաղձանքներուն գոհացում տալու համար, օրերով կարասիի ու արդուզարդի վաճառատունները կը թափառիմ. ես ամէն բանի պարզը կը նախընտրեմ, մինչդեռ ան՝ տարբեր ձգտումներ ունի:

Նիհատ, գրեթէ ինքզինքէն ելած ըսաւ.

— Բէնա՛ն... ձե՛ր Բէնանը... չէ՛...

Նէտրէթ՝ քրքիջով մը.

— Անշուշտ... իմ Բէնանս ըլլալու պատրաստուելը հիմա՞ կը զգաք, Նիհա՛տ պէյ...

— Օ՛խ... դուք շատ անողոք, շատ բռնակալ կնոջ մը հոգին կը կրէք...

Նէտրէթ նոյն քրքիջով.

— Դեռ նո՞ր կը հասկնաք այդ բանը:

Երիտասարդը, ցաւագին գլխու ճօճումով մը.

— Ո՛ւֆ, չեմ գիտեր... չեմ կրնար հասկնալ... ամէն պարագայի եթէ կայ բան մը, այն ալ սա է որ դուք զիս ճգմելու, մեռցնելու շա՛տ իրաւունք ունիք:

— Տարօրինակ բան... ձեզ ճգմելու, սպաննելու իրաւունքը ի՞նչպէս կրնամ ունենալ... ինչե՛ր կը խօսիք այսօր, Նիհա՛տ պէյ...

— Այո՛, գիտեմ թէ կ'ըմբոստանամ... շակայն գիտակցութեանս տէրը չեմ, ի՛նչ ընեմ... Ներեցէք ինծի... թերեւս այսօրուան հիւանդութեանս հետեւանքն է... եթէ կ'ուզէք, ընդունեցէք ասոնք իբր հիւանդի մը զառանցանքը, եթէ կ'ուզէք... ամենասրտակեղէք զՂուլմի մը զգացումներովը տառապող սրտի մը զսպուած հեծեծանքներս ունկնդրեցէք, Նէտրէթ հանրմ:

Նէտրէթի ուղեղին վրայէն կրակի հեղեղ մը անցաւ... ծանր ու հանդարտ ձայնով մը ըսաւ.

— Նիհատ պէյ, մեր կացութիւնը չմոռնա՛նք...

կեանքի պարտականութիւնները նկատի առնենք... ձեր սրտին՝ երիտասարդուհիի մը կապուած... իմ կեանքիս ալ՝ երիտասարդի մը յանձնուած ըլլալը յիշենք...

Նիհատ շտկուեցաւ. դէմքը կ'այրէր, աչքերը բոցեր կ'արձակէին.

— Ձեզ ի՛նչպէս կրնամ վստահացնել, ըսաւ. ձեր ակնարկած երիտասարդուհիին հետ, այսօր, բացարձակապէս առնչութիւն մը չունիմ... միասին հետեւիլ որոշած մեր կեանքի ճամբան շատո՞նց բաժնուած է... դուք լուր չունէի՞ք ասկէ, Նէտրէթ հանրմ:

Մանկամարդուհին, առանց զարմանք արտայայտելու, անոր երեսը նայելով ըսաւ.

— Ո՛չ... երբե՛ք...

Ասկայն գոյնը ճեփ ճերմակ կտրած էր. իր սիրտը ուժգնօրէն տակնուվրայ ընող այս լուրը, իր զգացումներուն վրայ զօրաւոր ազդեցութիւն մը գործած՝ իր ամբողջ էութիւնը ցնցած էր. արդեօք ասկէ վե՛րջ պիտի սկսէր իր ներքին ահաւոր ու խեղդող պայքարը: Բէնանի խաղաղ ու համակրելի դէմքը ուրուագծուեցաւ իր աչքերուն առջեւ: Այս խեղճ, անմեղ մարդուն տուած իր խոստման նշանակութիւնը իր մազերը կը փշաքաղէր:

Մուսլլայէն անջատուած ըլլալու մասին Նիհատի խօսքերուն բնաւ չհաւատացող իր զգացումները, այս պահուն, վճռեցին թէ ինքը իբր խաղալիկ մը պիտի գործածուի անոր նախանձն ու սէրը գրաւելու համար: Պահ մը առաջուան իր գաղափարները բոլորովին փոխուած ըլլալով մէկտեղ մտածեց որ այս մարդուն կարեկցութիւն յայտնելու ժամը դեռ հասած չէ, որով զայն հարուածելէ զգացած հաճոյքը երկարաձգելու համար քաղցրօրէն ժպտեցաւ ու ըսաւ.

— Հիմա՛ կը հասկնամ. պահ մը առաջ, ձեր զըժ-

գոհութեան պատճառը այս է եղեր ուրեմն... այնպէս կը կարծեմ որ... կսկծեցուցիչ ու պարտադրուած հրաժարում մը, մարդը իր կեանքէն զգուցեցնելու աստիճան ահռելի է ու դժուար... չէ՞, Նիհատ պէյ... մինչդեռ դուք շատ յարմար զոյգ մը ըլլալու արժանի էիք...: Մուսլլա հանրմը, իսկապէս գեղեցիկ ու շատ հմայիչ աղջիկ մըն է... ագարակ զըտնուած միջոցին, ձեր մասին որչա՛փ կը խօսէր. գիտնայիք թէ ձեր անսահման ու խորունկ սէրը ի՛նչ աստիճան հպարտութիւն կը պատճառէր իրեն...:

— Ո՛ւֆ... լռեցէք, Նէտրէթ հանրմ... դո՛ւք շատ անողոք էք, շատ... այն օրերէն մի խօսիք ինձի...:

Նոյն միջոցին, սենեակին դուռը դանդաղօրէն բացուեցաւ, ծանր քայլերով ներս մտաւ Նէթատը: Նէտրէթի և Նիհատի նայուածքներուն այլափոխութիւնը ակնթարթի մը մէջ իր ունն ու զարմանքը գրաւած ըլլալով մէկտեղ, առանց կարենալ անոր պատճառներուն թափանցելու, ոտքի վրայ կեցած, անստոյգ մտածումներու մէջ ընկղմած էր:

Նէտրէթի հրեշտակային դէմքին վրայ սովորաբար ծաղկող ժպիտներուն մէջէն, այս անգամ, կը յայտնուէին դառն յուզումի մը հետքեր, զորս ծածկել կը ջանար Նէտրէթ: Ատենէ մը ի վեր իր միտքը յոգնեցնող կասկածները, այլեւս իրականութեան ձեւ ու մարմին առնել կը սկսէին. ասոնց ծնունդ տուած մտատանջութիւնով մը իր խորագննին ակնարկները յառեց ֆիքրէթի այս որբուհիին վրայ:

Վշտագին պատասխանատուութեան մը ծանրութիւնը իր ուսերը կը ճնշէր: Յետոյ, աչքերը տղուն ուղղելով, շատ կարեւոր ու նշանակալից նայուածքով մը անոր հասկցուց որ այս մեծ չարիքին միակ պատճառը ինքն է եղած: Բոլոր կասկածները փարա-

տող այս կացութիւնը շատ դժուար, շատ տաժանելի դիրքի մը կը մատնէր զինքը: Խեղճ Քէնանի հանգէպ ի՛նչ դիրք, ի՛նչ ընթացք պիտի բռնէր. անոր ենթարկուած այս չարիքը, այս աղէտը ի՛նչպէս պիտի չէզոքացնէր, ի՛նչպէս պիտի դարմանէր: Նիհատ, վայրկեմ ապէս հասկցաւ իր հօրը մտատանջութիւնը. սակայն մտածեց որ Նէտրէթի զգացումներուն մասնակցած չըլլալուն հետեւանքով, ամբողջ բարոյական պատասխանատուութեան ծանրութիւնը իրեն կը վիճակուէր, ու ինքը, Քէնանին բաժին ինկած երջանկութեանը իբր բռնագրաւիչ, միշտ իր հօրը քննադատութեանց պիտի ենթարկուէր. հետեւաբար, վճռապէս որոշեց ամէն կասկածի, ամէն ամբաստանութեան ենթակայ իր սրտին վրայ գերիշխող ուժին գերին ըլլալ, այս զգացումով ապրելու, այս զգացումով մեռնելու գերագոյն հաճոյքովը ամէն բանի տոկալ:

Նէթատ, Նէտրէթի մազերը շոյելէն յետոյ, խօսքը տղուն ուղղելով.

— Քեզ քիչ մը անհանգիստ կը տեսնեմ, Նիհատ, ըսաւ... բժիշկի մը դիմելու ես. (բազկերակը բռնելով) օ՛հ, շատ տաքութիւն ունիս... աս ի՛նչ անուշադրութիւն... աս ի՛նչ անհոգութիւն...:

Նէտրէթ ոտքի վրայ, հայրն ու զաւակը կը գիտէր: Բժիշկը կ'ուզէր իր գլուխը դնել Նիհատի յոգնած շընչառութեամբ ելեւէջող կուրծքին վրայ, սակայն Նէթատ խուսափեցաւ այս քննութենէն...:

Հինգ վայրկեան վերջ, փաստաբանին աչքերը ծանրօրէն կը գոցուէին... մանկամարդուհին, մեղմօրէն բարձ մը կը գետեղէր անոր գլխուն տակ. Նէթատ, հանգարտ նայուածքով մը զայն կը դիտէր ու նորէն անցեալի ու ներկայի միջեւ շատ կսկծեցուցիչ պահ մը կ'ապրէր:

* * *

Մուսալլան յոգնած ու աճապարանքով եկած, ուղղակի սենեակը ելած ու առանց հանուելու բազմոցին վրայ ինկած էր: Նիհալ, նրբանցքին մէջ անոր հանդիպած, զայն մինչեւ իր սենեակը առաջնորդած, զարմանքով ու ցաւով, դուռը մեղմօրէն գոցելէն վերջ անոր հարցուցած էր.

— Աս ի՞նչ վիճակ է, Մուսալլա:

Մանկամարդուհին, առանց պատասխանելու, աչքերը կը գոցէր. իր կուրծքը բզբտող հեծեծանքը, խօսիլը կ'արգիլէր: Նիհալ, անոր բուռն տագնապ մը անցնելը կը տեսնէր. իր միտքը ահաբեկող ենթադրութիւնը ահա կը սկսէր իրականանալ:

Մուսալլա, ումպ մը ջուրով իր կոկորդը թրջելէ յետոյ, սգաւոր աչքերը բարձրացուց ու դիմացը զարմանքի մատնուած Նիհալին նայեցաւ... այս աչքերուն մէջ, շատ վշտագին, շատ դառն խորհուրդներ կային:

— Բեռկի՛ն... ըսաւ, այս րոպէիս՝ կատարելապէս տէրը չեմ գիտակցութեանս... չէի կրնար ըմբռնել թէ կեանքիս մէջ այսօրուան չափ դժբախտ պիտի ըլլայի: Զգո՛յ՛, ինծի բան մը մի՛ հարցնէր...

Նիհալ, ջղայնացած ու անհամբեր.

— Ի՞նչ ըրիր... ի՞նչ եղաւ, ըսէ՛, ըսէ՛ ինծի, թերեւս կրնանք զարմանել... չե՞ս տեսներ թէ ո՛րքան կը տանջուիմ. Մուսալլա, ի՞նչ ըրիր, չո՛ւտ ըսէ...

— Ինչ ընե՛լս կը հարցնես... Բէնանի գրասենեակը գացի...

— Վե՞րջը...

— Վե՛րջ... այո՛... գացի... զիս տեսնելուն

շուարեցաւ... ա՛խ... անոր դիմացը տղու մը պէս լացի՛... լացի՛... առանց բան մը ըսելու, յայտնեցի... բնականաբար ամէն բան հասկցաւ... շատ աղդուած էր, ձեռքերը կը դողային, շրթունքները կը դողային, ձայնը կը դողար. չափաւորութիւն թելագրեց ինծի. չեմ գիտեր թէ դեռ ինչե՛ր ըսաւ: Միշտ, իմ դիմացս իր հաստատակամութիւնն ու լրջախօհութիւնը պահել կրցող Բէնանը, այսօր, անճար ու տկար տղու մը պէս կը դողար:

Նիհալ, գլուխը ձեռքերուն մէջ առած.

— Այս ի՞նչ յանդգնութիւն, Մուսալլա, այս ի՞նչ յանդգնութիւն. բնաւ չմտածեցի՞ր որ այս մարդը ամուսնանալու վրայ է... բնաւ միտքէդ չե՞ս անցներ որ ընտանիքի մը մէջ պատահած այս արարքները կրնան վտանգաւոր հետեւանքներ ունենալ:

— Բան մըն ալ չեմ կրնար մտածել... Կոյն իսկ չեմ գիտեր թէ ընթացքս լա՛ւ է թէ վատ. Նէտրէթի կողմէ՝ անոր ցոյց տրուած մտերմութիւնն ու իմ զըրկանքս, ամբողջ դատողութիւնս, բոլոր ուժերս խլեցին ինձմէ ու զիս խենթի մը վիճակին հարցուցին:

— Ամբողջովին զգացութեանդ գերին ես դուն, Մուսալլա... բայց և այնպէս աղէկ բան մը չըրիր. էրբե՛ք, երբեք աղէկ բան մը չըրիր:

— Օ՛խ... այնքան լաւ բան մը ըրի որ չեմ կրնար բացատրել... կը կարծէ եղեր թէ ես Նիհատին հետ պիտի ամուսնանամ... ամէն ինչ հասկցուցի իրեն. այս գաղափարը շատոնց լքած ըլլալնիս պատմեցի. ըսի նաեւ թէ անոր հետ երբեք երջանիկ չպիտի ըլլայի:

— Ո՛հ... Մուսալլա, արդարեւ շատ փոփոխաւոր, շատ ինքնամոլ ես եղեր... խեղճ Նիհատի ամբողջ յոյսերը կը փճացնես, բարոյապէս զայն մերժումի կը մղես... և հիմա ալ ելեր կը փորձես ու-

ընչ մէկն ալ նոյն վախճանին առաջնորդել, այնպէս չէ՞...

Մուսալլա, գլուխը վերցնելով.

— Ո՛հ, ո՛հ... ես այս զգացումով, այս խենթ կրակովը չսիրեցի եղբայրդ. անոր ցոյց տուած սէրս պարզապէս ժամանց մըն էր ինծի համար, ահա այսօր... մինչդեռ ես՝ իրական սիրոյ հաճոյքը հիմա կը սկսիմ ճաշակել... այլեւս հասկցայ որ բնաւորութեանս մէջ, սիրուելէ աւելի սիրելէ հաճոյք զգացող, շողօքորթուելէ աւելի տիրապետելէ ախորժող հակասութիւն մը կայ... Բէնանի՝ զիս գրաւող, իմ գիտացս անոր չծռող, չընկճուող, չպղտրկցող եսի հպարտ տիրականութիւնն է:

«Ինչ որ ալ ըրի, չկրցի անոր հաստատակամութիւնը խախտել. այս պարագան սարսափելի և բռնուն տիրապետութեան մը ըզձանքը արթնցուց իմ մէջս, այս բաղձանքը ամենաջերմ ու զօրաւոր սէրով մը կը համակէր իմ էութիւնս. օրէ օր այս զգացման ջերմ ու մտերմիկ մթնոլորտին մէջ մխրճուելէն հաճոյք կը զգայի. մինչեւ այն ատեն ինձ անծանօթ մնացած կարգ մը ազգականերու երեւակայական հորիզոնները բարձրանալ կ'ուզէի. կը հասկնայի թէ՛ զգացումս մը ազդեցութեանը տակ, ես այլեւս յարատեւօրէն գէպի վեր բարձրանալու, լաւ կ'ին մը ըլլալու ընդունակութիւնն ունէի... Նէտրէթին նմանելու և այսպէս ինքզինքս անոր սիրցնել տալու մտածումներով կը մխիթարուէի: Դարունակ մարդոց ծառայութիւն, բարիք ընելու, ուղղամտութեան ու խղճմտութեան առաքինութիւններովը նկարագիրս ուղղել կը ջանայի և սկսած էի յաջողիլ ալ. սակայն, իմ ինքնութեանս մէջ, ասոր հակազդեցութիւնն ալ կրնայ յուսացուիլ... միայն այսօր կրնամ ըսել որ, անկէ չսիրուիլս հասկըցած օրս գուցէ... ես շատ գէշ, շատ ըմբոստ և գուցէ շատ ալ թշուառ կնոջ մը հոգին կրեմ...

Մուսալլայի կանաչ աչքերը կէտի մը յառեցան. լուռ ու մտածկոտ մնաց: Նիհալ, իր լսածներէն ապշած ու յուզուած՝ կը մտածէր. գլուխը երերցնելով, ըսաւ.

— Մուսալլա... դուն շատ յանդուգն, շատ ծայրայեղութեանց հակամէտ, շատ դիւրաբորբօք կ'ին մըն ես... ա՛լ կը հասկնամ որ աղէտ մը կը պտտի մեր գլխուն վերեւ... ասիկա՝ հայրս լսած օրը, անկասկած, մեծ փոթորիկ մը պիտի պայթի, որովհետեւ այս ընթացքը ուղղակիօրէն Նէտրէթին գրկանք կը նշանակէ. այլեւս երեւակայէ թէ ինչե՛ր կրնան պատահիլ... մտածելով՝ խենթութիւն կուգայ վրաս:

Մուսալլան ուսերը ցնցեց ու ըսաւ.

— Դուք շատ չափազանցել կ'ուզէք... ամէն ինչ իր բնականոն ընթացքին մէջ պիտի մտնէ...

Ի՞նչ առաջ ըմբոստ տղու մը անառակութեամբ փայտակող իր աչքերը երթալով իրենց ուժգնութիւնը կը կորսնցնէին. հիւանդ և ուժասպառ տրիստութեան մը ամբողջ անյուսութիւնը կը պատէր իր դէմքը... տխուր ու մեղամաղձոտ դարձաւ:

Սրահ գտնուողները, բնականաբար անտեղեակ էին Մուսալլայի և Նիհալի միջեւ տեղի ունեցածներէն: Նիհատի անհանգստութեան պատճառով, բժիշկ մը կանչուած և քննութեան արդիւնքէն հասկցուած էր թէ հիւանդութիւնը ծանր հանգամանք մը չունի, ինչ որ ուրախութիւն առթած էր Նէթատին ու Նէտրէթին. միայն ջերմի աստիճանը բժիշկին ուշադրութիւնը գրաւած ըլլալով, անոր՝ հոգեկան ու մտային հանգիստ մը յանձնարարած էր: Նիհալ, սրահը մտած միջոցին, ինքզինքը չմատնելու վախն ու մտատանջութիւնը ունէր: Եղբոր առողջութիւնը հարցուց, անոր կրակներու մէջ այրող ճակատը շոյեց: Նէթատ, քաղցր ու գորովալից ականարկները աղջկան դէմքին յառած, հարցուց.

— Առաւօտէն ի վեր ո՛ւր էիր, Նիհալ...

* * *

Նէտրէթ, այսօր մինչեւ իրիկուն չբաժնուեցաւ հիւանդին քովէն: Նիհատի նայուածքներուն մէջ խորին երախտապարտութիւն մը ու գաղտնի վշտի մը արտայայտութիւնը կը թրթռար. Նէտրէթ այս արտայայտութեանց իմաստը չհասկնալու կուգար, ինչ որ Նիհատի իղծերը աւելի կը հրահրէր: Իրիկուն զէմ ջերմի աստիճանը իջած էր. Նէտրէթի ներկայութիւնը անոր առողջութիւն ու հանգիստ պարգեւած էր. այս մէկ օրուան երջանկութիւնը, ցանկալի երազի մը պէս, քանի մը օրուան համար անոր յոյսը կ'ապահովէր. կը մտածէր թէ՝ միշտ այսպէս հեռուէն զայն սիրելով կրնայ երջանիկ ապրիլ:

Իրիկունը, Քէնանի ժամանումը մղձաւանջի մը պէս ճնշեց իր ուսերը... տխրատեսիլ ամպ մը ծածկեց իր դէմքը. առաւօտէն ի վեր անոր՝ միայն իրեն սեփական ըլլալու գաղափարովը գինովցած, հիմա, յանկարծ ցաւագին զրկանքի մը դառնութեամբ, միշտ անոր կարօտովը դժբախտ կեանք մը անցնելու տուայտանքը, մանկիկի մը պէս հեկեկագին լալու բաղձանք մը արթնցուց իր մէջ:

Քէնան, ծրարներով նուէրներ բերած էր անոր, ասոնք տեսաւ ու մանաւանդ անկիւն մը քաշուած Նէտրէթի խօսքերն ու անոնց հետ մէկտեղ անոր գալարուն ու սրտագրաւ խնդուքներու թրթռումը լսելով, ուշակորոյս ու ինքնամոռաց վիճակի մը հասած՝ «սակայն, սպաննե՛լ կ'ուզէք զիս» պոռալու ըղձանքովը կը տոչորուէր:

Նէտրէթ, այս վայրկեանին անոր կրած տառապանքը կը զգար. սակայն, անմոռանալի անցեալի

հարուածին՝ փոխվրէժի իր զգացած հաճոյքը երկարածագել կ'ուզէր:

Սրահէն ներս Մուալլայի մուտքը, շանթի մը ազդեցութիւն ըրած էր Քէնանի վրայ: Պատրուակով մը անմիջապէս Նէտրէթի մօտէն հեռանալու անհրաժեշտութիւնը ազդարարող այս տարօրինակ պարտաւորութիւնը, ենթադրութեանը չափ ծանր չթուեցաւ իրեն:

Այս երեկոյ, իր նուրբ ու պարզ արդուզարդովը շատ գեղեցկացած էր ան, տժգունութիւնը՝ տրտում անուշութիւն մը կուտար իր դէմքին, աչքերը նուազկոտ էին: Այս առտուան փրփրած, յանդուգն, հրացայտ Մուալլայէն բոլորովին տարբեր աղջիկ մըն էր. յոգնած և ուժասպառ՝ անկիւն մը նստաւ: Քէնան, այս գիշեր միշտ անոր կը նայէր ակամայ. չիկահեր բարձր գլուխը, շատ հրապուրիչ կը դառնար մութ գոյն հագուստներու վրայէն. երիտասարդը նոյն պահուն, անբացատրելի հրակէզ տառապանքով մը կը տուայտէր... իր վրայ սեւեռուած յամառ աչքերուն մէջ, պահանջկոտութեան, անյուսութեան և նախանձի շողերը փոխն ի փոխ կը վառէին:

Քէնան, այս դժուար կացութեան մէջ, ընելիքը շուարած ու դատողութիւնը կորսնցուցած էր. այսուհանդերձ, ասիկա իրեն համար անակնկալ մը չէր. Մուալլայի աչքերը, այս ապստամբ սիրոյ ցաւի գիրքն էին, Քէնան ամէն օր անոնցմէ վիշտի ու տանջանքի նորանոր էջեր կը կարգար. սակայն Նիհատի հանդէպ իր ունեցած յարգանքն ու իր սրտի զգացումները տեւականօրէն զուգընթաց կ'երթային. այս երկու ուժերով կրնար անոր դիմագրաւել: Այն գեղեցիկ ու անկարեկիր աչքերու կանաչութեան, անոնց մթաստուեր անդունդին մէջ չիյնալու համար, անոնցմէ, անոնց դիւթիչ հրաւերէն, անվախճան խոստումներ

րէն. . . ջերմ ու երազուն ականաբերէն միշտ փախ-
չիլ, հեռանալ, ազատուիլ կ'ուզէր:

Նէտրէթ, իր լուռ ու անվրդով տունը քաշուած էր. քիչ անգամ կ'երթար Շիշի. օրեր ու շաբաթներ կ'անցնէին այսպէս: Մուսալլայի ու Քէնանի յարաբե-
րութիւնները իրենց ծայրագոյն աստիճանին կը մօ-
տենային: Երիտասարդը, ամէն անգամ որ անոր հա-
վառ ու սիրաբորբ աչքերուն կը նայէր՝ կը զգար թէ անկէ ցոլացող կայծ մը՝ իր սրտի ամէնէն թաքուն ու խոր անկիւնը կը մխրճի ու զայն կը հրգեհէ: Նէտ-
րէթի միշտ ծանր ու պաղ վերաբերումը, անոր հան-
դէպ իր սառն ու անիմաստ նայուածքները, իր սրտի
պապակը յագեցնելու անբաւարար էին. հեռաւոր. . .
մարած. . . համր տեսիլ մըն էր միայն: Այն պահուն,
երբ անկէ սէր կ'ականակէր ու կը պահանջէր, ան խոյս
կուտար. յամառ, օտար, պաղ, անընտել, անսիրտ
ու անզգայ սառնարձան մը կը դառնար. մինչդեռ,
Մուսալլան զինքը կը հրաւիրէր, կը քաշէր դէպի տաք
ու մտերիմ աշխարհ մը, որ իր երականութեն մէջ հուր
ու հմայք կը ներարկուէին:

Նէտրէթ, անոր շփոթ կացութիւնը ըմբռնել կը
սկսէր, անոր ընթացքի անվճռականութիւնը, անոր
աչքերու տարտամ արտայայտութիւնը ամէն օր նո-
րանոր փաստեր կուտային իրեն. իրենց յարաբերու-
թիւնները օրէ օր պաղելով կը վերածուէին սառնա-
կոյտի մը որ հաղորդակցութիւնը անհնար կը դարձնէ
այլեւս: Նէտրէթ կը զգար, կը գիտակցէր և սակայն
կ'ուզէր երկարածգել այս վիճակը: Այսպէս շարու-
նակելով կը մտածէր թէ կրնայ Նիհատի հանդէպ իր
դիրքը ամրացնել և Նէժատի կասկածներէն, գէթ մա-
սամբ, զերծ մնալ. Մուսալլայի ամէն առիթով իր հո-
գիին մէջ հոսեցուցած զրպարտութեանց թոյնը, ա-
ռաւելապէս ուժ կուտար իր այս գաղափարին:

Սիրոյ տողորող նախանձովը գալարուող ու ընե-
լիքը շուարած այս հրայրքոտ աղջիկը, կ'ուզէր Նէտ-
րէթի ուշադրութիւնը ցրուել ու իր սիրային շրջանա-
կին մէջ մինակ ու անմրցակից մնալ. այս նպատակին
հասնելու համար միշտ Նիհատի հետ իր ունեցած
յարաբերութիւններուն մասին խօսելով, զայն զբա-
ղեցնել կը ջանար.

— Նիհատ, կ'ըսէր, պարզապէս իր հայրը խա-
ռելու նպատակով ինծի հանդէպ անտարբերութիւն կը
կեղծէ, և կեղծիքի այս հարկադրութիւնն է որ կը
թունաւորէ ու կը քայքայէ խեղճին կեանքը:

Ասոնք պատմած միջոցին, անոր աչքերը էգ-
վագրի մը վայրագ արտայայտութիւն մը կը ստանա-
լին: Նէտրէթ, այս խօսքերը լսելով կը զգար թէ իր
ինքնութիւնը կը հալի, իր հոգին կ'արիւնի: Ուրեմն,
Նիհատ զինքը կը խաբէ, առսնց խղճահարութեան իր
սիրտը իբր խաղալիկ գործածել կ'ուզէ. անոր պաղա-
տագին նայուածքներու իմաստը այս է եղած ու-
րեմն. ասիկա մարդկային սրտի ու զգացումի արա՞րք
է միթէ. . .

Այս մութ մշուշներով ծածկուած իր ուղեղէն
մերթ յոյսի ու իրականութեան նմանող լոյս մը կը
ծագէր, լոյսի այդ ճառագայթը մերթ իր սեւ մտա-
ծումները փարատելու չափ կը պայծառանար. սա-
կայն, յանկարծ մահացու վիշտի մը անբացատրելի
տառապանք մը զինքը կը թունաւորէր, կը բարո-
յալքէր:

Ամէն բանի անտեղեակ Նէժատը, շատ մտատանջ
էր ու նեղացուցիչ կեանք մը կ'անցնէր: Նէտրէթին
բան մը հարցնելէ, Քէնանի գաղափարը հասկնալէ,
իր զաւակին զգացումներուն գիտակ ըլլալէ կը քաշ-
ուէր. անորոշ վախի մը տպաւորութեան ներքեւ

կ'ապրէր: Քանի մը ամիսներէ ի վեր Քէնանը միշտ անտրամադիր ու մտածկոտ կը տեսնէր. անոր բերնէն իր հարսնիքի մասին որոշ բառ մը իսկ չէր լսեր ու միշտ իր զբաղումներուն շատ ըլլալը պատրուակելով ամէնքէն հեռանալու միտումներ ցոյց կուտար:

Գալով Նիհատին, ան բոլորովին ալլամբոժ և բոլորովին տարբեր մարդ մը դարձած էր: Քէնան այցելութեան եկած իրիկունները, անմիջապէս, առանց մէկէ մը նշմարուելու, իր սենեակը կ'առանձնանար: Վառարանի ու գաշնամուրի բոլորտիքը՝ Քէնանի, Մուալլայի և Նիհալի մտերմիկ խօսակցութեանց ժամադրաւայրը դարձած էր: Դեռատի Մուալլան, Նիհալի ներկայութեանը իր ամբողջ սիրոյ պոռթկումը կը զսպէր ու զիշերային մտերիմ ու քաղցր պահերը իր սիրած երիտասարդին հետ կ'անցնէր. անոր նայուածքներէն, անոր էութենէն ամէն օր նորանոր մասունիկներ կը խլէր, կը գրաւէր ու իր կեանքին նշխարներէն կը խլէր, կը գրաւէր ու իր կեանքին նշխարներէն կը խլէր. երկու սրտերու միջեւ բացուած ճամբան ժամէ ժամ կը կարճնար. այդ միջոցը մագնիսական ուժի մը ազդեցութեան տակն էր:

Օր մը Նէժատը, հարսնիքի մասին Քէնանէն բան մը հասկնալ փորձած էր: Երիտասարդը, անակնկալի մը առջեւ գտնուելով շփոթութեան մատնուած էր. յետոյ ինքզինքը հաւաքելով.

— Զեր հրամանին կը սպասեմ... ըսած էր:

Սակայն, բժիշկը, այս բառերուն ներքեւ անփոյթ, տոգոյն և քիչ մըն ալ անախորժ զգացումի մը պարտադրութիւնը նշմարեց: Այս առթիւ. կ'ուզէր նաեւ Նէտրէթի կարծիքը շօշափել: Յաջորդ օրը, մասնաւորապէս այցելած էր մանկամարդուհիին ու զայն շատ սովորն ու տիտըր գտած:

Առանց որ և է յառաջաբանի պէտք տեսնելու, առաջին իսկ հարցումին, Քէնանի պէս անորոշ պա-

տասխան չտուող Նէտրէթ, իր գաղափարն ու որոշումը այսպէս բացատրեց.

— Նախապէս ըսածիւ համաձայն, կը փափաքիմ հարսնիքը կատարել ագարակին մէջ. կարծեմ թէ հոն, միասին պիտի անցնենք գարունը. նորոգութիւնը աւարտած է. հոն, մեր հանգիստը ապահովելու չափ կարասի զրկել կ'ուզեմ: Մօրս յիշատակներովը տոգորուած այդ միջավայրին մէջ ապրելս զիս շատ պիտի մխրթարէ... այս մասին Քէնանին հետ տակաւին չխօսեցանք. թէեւ այս պարտականութիւնը ամէնէն աւելի ձեզի կը պատկանի. պէտք եղածը խօսեցէք իրեն...:

Ասոնք ըսած միջոցին, իր ձայնին մէջ այնպիսի գառնութիւն մը կար որ Նէժատի հոգին կսկծեցուց. խեղճը կամաց ու անհամարձակ ըսաւ.

— Նէտրէթ, վերջին անգամ ըլլալով շատ կարեւոր և լուրջ հարցում մը կ'ուղղեմ քեզի. պատասխանդ՝ զիս մեծ տագնապէ մը պիտի փրկէ. այս ամուսնութիւնը կարգ մը ցաւաւթ պարտադրութեանց հետեւանքով ընդունած էիր:

— Ի՞նչպէս:

— Օրինակ, երիտասարդ սրտի մը սնուցած քաղցր յոյսերուն յանկարծ փոխադարձելով անձնազոհութիւն մը ընելու պէս...

Դեռատի աղջիկը դողաց... սրտի ամբողջ ուժը հաւաքել ջանաց... քանի մը վայրկեան լուռութենէ մը վերջ գլուխը բարձրացուց.

— Կարծեմ թէ ուրիշ անգամ մըն ալ այս հարցումը ըրած էիք, ըսաւ... ահա, ինչպէս որ այն օրը ըսած էի, հիմա ալ կը կրկնեմ. ո՛չ... ո՛չ...

— Շիտակ չես խօսիր, Նէտրէթ... շիտակ չես խօսիր... աչքերուդ խորերը ծածուկ վիշտ մը ու անյուսուցիչութիւն մը կայ. ևս կը տեսնեմ. դուն ասիկա

ինձմէ պահել կ'ուզես. կը վախճամ որ մօրդ հոգին կը վշտացնես ինձմէ:

Նէտրէթ, սրտատրոփ ու յուզուած ըսաւ.

— Կ'աղաչեմ, ի սէր ձեր նախնեաց գոցենք այս խնդիրը. ձեր նշանակած այս ազնիւ մարդուն հետ կենակցութիւնս կը յուսամ թէ ինծի գոհացուցիչ երջանկութիւն մը պիտի տայ. արդէն ապագայէն՝ ասկէ աւելի բան մը չեմ ակնկալեր, կամ շատ երջանիկ պիտի ըլլամ և կամ մօրս դժբախտութեան յաւիտեանական ժառանգորդը. պայմաններն ու պարագաները պիտի յայտնեն: Ես ամէն բան իր բնական ընթացքին կը ձգեմ. առջեւս երկու ճամբայ ունիմ, մէկը մուտք է ու փշոտ, միւսը՝ լուսաւոր ու անվախճան... անասն ինքզինքս ճակատագրին յանձնած կ'երթամ... դէպի ո՛ւր... ո՞ր կողմ. չեմ գիտեր... չեմ կրնար գիտնալ... միայն թէ կ'երթամ: Եթէ զիս կը սիրէք, այս խնդրով այլեւս մի հետաքրքրուիք, չըլլա՞ր:

Բժիշկը չպատասխանեց. սակայն վճռապէս համոզուեցաւ որ անոր սրտին խորը խորհրդաւոր սէր մը անթեղուած էր:

Նէտրէթ, ա՛լ ազարակ երթալու որոշումը տուած էր. արդէն փետրուարի վերջն էր: Իր հոգին վիրաւորող այդ միջավայրէն հեռանալ ու ամիսներէ ի վեր կորսնցուցած իր խաղաղութիւնը վերագտնել, հոն, առանձնութեան մէջ մխիթարութիւն ու կազդոյր գտնել կը յուսար:

* * *

Սալորենիներն ու նշենիները ճերմակներով պըճնուած՝ գարնան առաջին բոյրովն ու շունչովը կը ժպտէին. այգալոյսերու և վերջալոյսերու վարդագոյնէն ծնած ջերմ ու արգասաբեր սօր կեանք մը, անուշաբոյր, քաղցր ու հոսոն օդով մը բնութիւնը կը գլնովցնէր:

Կարմիրներով, կանաչներով ու գեղիններով ներկուած «Չամլը Ագարակ»ին լեռներն ու ձորերը ցնձուն օդով մը կը յորգէին ու դրախտային երազի մը բանաստեղծականութեան տեսիլը կը պատկերացնէին. անտառը կանաչ ու թարմ կեանքով մը կը խրոխտար, զմրստագոյն դաշտերու մէջ ցանցնուած գիւղերը գործունէութեան ու կենսունակութեան մէջ էին. հոն, ծաղկատի աղջիկներու երգերն ու ձորերու մէջ արձագանգող գառնուկներու մայրենները գարնան զուարթ ու քաղցրալուր համերգը կը յօրինէին:

Ագարակը վերանորոգուած էր. Պոլիսէն անհրաժեշտ առարկաները հայթայթուած էին, նախկին ամայի ու աւերակ քարաշէն այս շէնքը կերպարանափոխուած էր: Նէտրէթ, հոս, ճակատագրական՝ դէպքերուն սպասելու՝ որոշումը տուած էր:

Քէնանի ցոյց տուած յարաճուն անտարբերութիւնը կրնար նոր պատահարներու ծնունդ տալ, սակայն Նէտրէթ անվրդով՝ կը սպասէր արգիւնքին: Բժիշկին տուած խօսքը չգրժելու և Նիհատի հանգէպ իր դիրքը ամրապնդելու համար, համբերատար կը սպասէր. ասով մէկտեղ, այս ակամայ աքսորը, ուրկէ մխիթարութիւն ու կազդոյր կ'ակնկալէր, այս անգամ շատ տխրազդու կը թուէր իրեն. մօրը ցաւերու ու արցունքներու բոյն եղող այս լքուած ու անտէր

օճախը իրեն ալ վիշտերուն յաւիտենական բնակարանը պիտի ըլլար. օր մը, ինքն ալ անոր պէս անձայն ու անբողոք պիտի անհետանար. այլեւս փրկութեան յոյսերը ամբողջովին պիտի ոչնչանային. ինչ միջոցի ալ դիմէր, կը զգար թէ անկարելի էր այդ երեւակայութենէն խուսափել: Ուր որ ալ երթար, ուր որ ալ պահուէր, ամէն տեղ նոյն դիւթող, նոյն գրաւիչ ուժը. իր ուղեղը, իր սիրտը կրծող այն տանջող, ճնշող ու քաղցր վիշտը միշտ իրեն հետ էր. հակառակ իր կամքին այդ անդամանելի ախտը փակած էր անոր, անոր հետ ծնած էր, իր կեանքը անով շաղուած, անոր հետ անքակտելի կապերով կապուած էր, իր շնչած օդը անով տոգորուած էր, ու ինքը անդօր թուռնի մը նման անոր ցանցին մէջ բռնուած կը թփրտար:

Նէտրէթ, գարնան այս զով ու խոնաւ իրիկունները պատշգամին վրայ կ'անցնէր վշտագին երեւակայութիւններով տարուած, լուռ ու անշշուկ. խաւարի գաղտնիքներուն մէջ իրեն ժպտող անուշ ու գրաւիչ դէմքի մը հոգեկան յուզումները վերապրեցընել կը ջանար: Հակառակ Մուսլլայի բոլոր հաւատաւորներուն, ինչո՞ւ համար այդ դէմքը զինքը տեսնելուն պէս կը կերպարանափոխուէր: Այս մարդը, ինչո՞ւ համար զինքը խաբէր. ինչո՞ւ իր սրտին հետ խաղալ ուզէր:

Նէտրէթ, խիղճ ըսուած այդ աքգար դատաւորին միշտ այս հարցումը կ'ուզէր. «Ինչո՞ւ անոր հոգին ցոլացնող նայուածքներու մէջ լացող կսկիծ մը, ինչո՞ւ անոր աչքերուն խորը զղջման պաղատագին տառապանք մը, ինչո՞ւ անոր ամբողջ ընթացքին մէջ անյոյս հիւանդի մը դեղ ու դարմանի սպասումը յիշեցնող տրտում հաւատք մը, անտրտունջ համբերատարութիւն մը կար...»: Խօսքը իրեն ուղղած մի-

ջոցին, ինչո՞ւ անոր ձայնին մէջ դառնութիւն մը և աղաչանք մը կար. յետոյ, Քէնանի հետ եղած միջոցին, ինչո՞ւ համար այս մարդը յանկարծ ըմբոստ ու վայրագ հոգեկան վիճակ մը կը ստանար ու կը կերպարանափոխուէր:

Խաղաղ կեանքի մը մէջ, այս բոլոր երեւոյթները վերլուծել փորձող անոր միտքը, այլեւս աստիճանաբար կ'ազատուէր այն մթամած մշուշներէն ու իրականութեանը կը մօտենար... յոյսին նմանող այն աղօտ լոյսը կը սկսէր պայծառանալ ու անոր ուղեցոյցը կ'ըլլար: Վերջին հրաժեշտի գիշերը որքան խորհրդաւոր եղած էր... Քէնան, հոգեկան տանջանքներու մէջ, միշտ իրմէ խուսափելու միտումներ ցոյց կուտար. իսկ Նիհատի աչքերուն մէջ յոյսի, վիշտի, մտաւանջութեան, տառապանքի վերջին հանգրուանը հասնող մարդոց վրայ նշմարուած խոնջէնքի ու անհամբերութեան նմանող այլազան արտայայտութիւններ իրարու կը յաջորդէին: Ասոնց մէջէն, մասնաւորապէս իր հոգիին մութ անկիւնները թափանցող, սիրտը ծակելով իր էութեանը մէջ մխրճող սուր ու վերջին նայուածք մը կ'որ, զոր երբեք չէր կրնար մոռնալ...: Իր վերլուծումներու, երեւակայութեանց ու յոյսերու ստեղծած մտապատկեր մը, տեսիլ մը ըլլար թերեւս ան... սակայն իր ամբողջ կեանքին մէջ սիրոյ գինովութիւնը վայելելու համար կը բաղձար որ այդ նայուածքը իրականութիւն դառնար:

Նէտրէթի այս յարատեւօրէն լուռ ու մտածկոտ վիճակը սկսած էր իր շուրջիներուն մտահոգութիւն պատճառել. աչքերը հիւանդի մը յոգնածութիւնը ունէին. կոտրած սիրտին վիշտը իր միջավայրը կը համակէր. անշշուկ ու համբերատար կեանքի այս լուռ մենութեանը մէջ թաղուած, սրտի անսահման կարօտովը լի, առանձին ու անտրտունջ, կը պահուէր այս կանաչ լեռներուն մէջ:

Իրիկուն մը, բժիշկ Նէժատը ձեռքը պայուսակ մը բռնած եկաւ: Ասիկա Նէտրէթին մեծ ուրախութիւն ու միւրաբանութիւն կը պատճառէր... սակայն անոր տուած լուրը իր կեանքին խիստ կարեւոր ու ամենազաւրն օրը կը հաղորդէր: Բժիշկը, միասին բերած զանազան մեծ ու փոքր տուեքները Նէտրէթին ցուցնելով ըսաւ.

— Նախապէս յանձնարարած հազուստներդ...

Յետոյ մասնաւոր տուեք մըն ալ հանելով, աւելցուց.

— Անոր մէջ ալ հարսի ճերմակ զգեստներ կան կարծեմ...

Մանկամարդուհին, տխուր ու վշտազին նայուածքով մը թեթեւակի խնդաւով, անմիջապէս խօսքին նիւթը փոխելու համար, հարցուց.

— Նիհալ հանրմը ու Ո՞ւսալան ե՞րբ պիտի գան: Բժիշկը քիչ մը մտախոյզ.

— Այս օրերս պիտի գան, կարծեմ, ըսաւ... գիտես չէ՞, հարսնիք կայ... սակայն և այնպէս իրենց բան մը չհարցուցի. անհասկնալի տարօրինակութիւն մը կը տիրէ մեր տունը... չեմ գիտեր, ի՞նչ կ'ըլլանք... Նիհատ շատ ջղային ու հիւանդ... Նիհալ, տալովը երեսէն կը տանջուի... Քէնանը անբացատրելի վիճակ մը ունի... ե՛ս ալ կը տառապիմ, կ'ազդուիմ... վերջապէս փախայ, քովդ եկայ... մինչեւ Քէնանին գալը, գլուխս հոս կը հանգստացնեմ:

— Ըսել է, Քէնանին գալէն յետոյ, զիս ձգելով պիտի հեռանա՞ք. մինչդեռ ես ձեր սենեակն ու ձեր հանգիստի բոլոր պայմանները ամէնէն առաջ մտածած ու պատրաստած էի:

Բժիշկը իր ամենագործովայի ու սիրազեղ նայուածքներովը փայփայեց այս գեղեցիկ դէմքը և տխուր ու յուզուած ձայնով մը ըսաւ.

— Ա՛խ, չեմ կրնար բացատրել թէ այս սիրական վայրին մէջ քու քովդ ապրելս ինչ մեծ ու անսահման երջանկութիւն մըն է ինձ համար...:

Նէժատ, յաջորդ օրը, մինչեւ իրիկուն լեռները պտտեցաւ: Քսան տարի վերջ դարձեալ կը տեսնէր այստեղի գարունը. ճերմակ վարդերէ կազմուած ծառուղին փնտռեց. աւա՛ղ... տարիները ձեւափոխած էին այնտեղը, պարզ դաշտի մը վերածուած էր, ամենուրեք խոտ ու տատասկ բուսած էր, ճամբան անհետացած... ոչ վարդենիներու ծառուղին կար և ո՛չ ալ անոր սիրահար, երազկոտ կինը: Այս լուռ ամայութեան մէջ, բոլոր տեսարանները վիշտով ու կսկիծով մը անդարձ բաժանման մը սուգը կուլային:

Արեւամուտին, Նէտրէթ դուռին առջեւ զինքը կը սպասէր... իրիկուան զովը իջնել կը սկսէր, լուսինը անտառին վերեւ կը բարձրանար. հեռուներէն հորթերու ձայները, զառնուկներու մայիւնները կը լսուէին. բժիշկին տրտում ու տագոյն դէմքին վրայ լսուէին. բժիշկին տրտում ու տագոյն դէմքին վրայ լսուէին. Նէտրէթ, կռահեց որ ան իր անցեալ օրերու յուշերովը փոթորկած էր: Խնդաւով ձեռքը երկարեց անոր: Նէժատի ճերմակ մազերու ներքեւ անվերջ սուգ մը պահող անոր կսկծալի դէմքը տխրորէն ժպտեցաւ. իր կեանքի անյատակ ու սեւ պարապուծեանը մէջ լուսաւոր աստղի մը պէս բարձրացող այս սիրական աղջկայ ձեռքը բռնելով իր ափին մէջ սեղմեց. այդ պահուն, ան այնքան կը նմանէր իր մօրը որ... միջոց մը չկրցաւ իր ակնարկները հեռացնել անոր աչքերէն և քիչ մնաց.

— Ֆիքրէթ... Ֆիքրէթ... պիտի պոռար:

Անմիջապէս անոր ձեռքը ձգելով ներս մտաւ, ուր ջերմոցի մը փայփայի տաքութիւնը զինքը դիմաւորեց: Վէյսէլ պապան, Ֆաթմա պաճին, Նէտրէթ, Նէժատի դաշտերէն հաւաքած ծաղիկները ծաղ-

կամաններու մէջ տեղաւորած ատեն, ֆաթմա պա-
ճին, քիչ մը մտած բժիշկին թէյ կը պատրաստէր։
Նէժատի դէմքին տխրութիւնը կամաց կամաց կ'ան-
հետէր. Վէյսէլ պապան ուրախ արտայայտութիւնով
մը տարօրինակ պատմութիւն մը կը պատմէր անոր։
Նէտրէթի բերած թէյին պատճառած հաճոյքին հետ
գլուխը շարժելով մտիկ կ'ընէր։ Ֆաթմա պաճիի հա-
ճելի կատակները այս իրիկուն Խօսակցութեանց
զուարթութիւն ու փայլ կուտային։

Նէտրէթ, այս իրիկուն իր կեանքի այս տաք ու
մտերիմ անկիւնը, զինքը սիրողներով չըջապատուած,
քաղցր խաղաղութիւն մը կը գտնէր. բոլոր հոգիովը
հանգիստի բաղձանքը կը զգար ու մեծ կարօտով մը
կը մտածէր թէ՛ ինչո՞ւ ամէն մարդու տրուած է
կեանքին՝ միայն մակերեսային կերպով նայիլ, անզգայ
ու անփոյթ ըլլալ։

Նոյն պահուն, ոտքի ձայներ ու շուներու զայ-
րացկոտ հաչիւններ լսուեցան պարտէզէն։ Վէյսէլ
պապան.

— Օտարական մը... ըսաւ։

Բժիշկը, գլուխը պատուհանին դարձուց. ֆաթմա
պաճին, դուռը բանալու գացած էր. Նէտրէթ, սրտի
բաբախումով մը սենեակին մէջ կը քալէր ու դուրսը
մտիկ կ'ընէր։ Երիտասարդ ու հնչուն ձայն մը ար-
ձագանգեց պարտէզէն.

— Ճամբան մուրած գիշերուան մը հիւրը հոս
կ'ապաստանի, կ'ընդունի՞ք... կ'ըսէր։

Ֆաթմա պաճին, յանկարծ շուարուժէ մը վերջ,
բըքջալիւր ըսաւ.

— Տէ՛ր Աստուած, պէ՛յ... Հկրցի ճանչնալ, ը-
սաւ, ու դուռը կոնակի վրայ բացաւ։

Նէտրէթին սիրտը ուժգին բաբախումէն կը պայ-
թէր. բոլորովին անակնկալ կերպով անոր գալը...

շատ կարեւոր կը գտնէր։ Վէյսէլ պապան ուրախու-
թեամբ պոռաց.

— Փաստաբան պէյը եկաւ...

Բժիշկը ժպտադէմ, յարեց.

— Օ՛հ... Նիհատ պէյ էֆէնտի, այս անուկնկալ
գալուստդ, շիտակը ամէնքս ալ ուրախացուց։

Նէտրէթ, պահ մը ըսելիքը շուարած, այս յան-
կարծական այցելութեան առթած երջանկութեան գի-
նովութենէն կը դանդաջէր երբ իր ձեռքը անոր եր-
կարեց։ Փաստաբանը, այս ձեռքը իր ափին մէջ սեղ-
մած ատեն կը դողար. աչքերուն մէջ յոգնած վիշտ
մը կար. աթոռի մը վրայ նետուեցաւ։ Յետոյ շուա-
րած ու մտացիւր ըսաւ.

— Շոգեկառքը ուղեղս շատ ցնցեց...

Վէյսէլ պապան գոչեց.

— Հոգի՛ս, էֆէնտի՛ս, ի՞նչպէս եղաւ որ մեզ
յիշեցիր։

Փաստաբանը գլուխը օրրելով.

— Ձեմ յիշեր օր մը, ուր ձեզ մոռցած ըլլամ,
պատասխանեց ու իր աչքերը պահ մը Նէտրէթին
վրայ յառելէն յետոյ ըսաւ.

— Օ՛րս... շատ յոգնած եմ. միտքով, հոգիով
այնքան ուժասպառ եմ որ... հոս, երկու երեք օր-
ուան հանգիստի մը իրաւունքը ուղեւու եկած եմ
ձեզմէ. ասիկա ինձի կը շնորհէք, էէ՞...

Նէժատ զարմացած՝ տղուն նայեցաւ. այսօր զայն
շատ ջլային ու գրգռուած կը տեսնէր. իր սրտին
ծածուկ մէկ խորշին մէջ, անոր հանդէպ կարեկցու-
թեան զգացում մը կար։ «Անմոռանալի գիշեր»ուան
խօսակցութենէն իր վերջին խօսքերը յիշեց, «օր պի-
տի գայ որ այս խօսքերուդ պիտի զղջաս՝ սակայն
այս գիշերը երբեք մի մոռնար» ըսած էր։ Այս ատեն,
Նիհատ արհամարհոտ էր ու ինքնահաւան, մինչդեռ,

ան չէր գիտեր թէ, նոյն ինքն Ֆիքրէթին նմանող այս սեւաչուի աղջիկը, իր սրտի անսահման տեսլապատկերն էր. ան՝ անգիտակցօրէն այս տեսլապատկերը, այս հոգին կ'ուզէր... կանաչաչուի կնոջ մը ամայի հոգիին մէջ աննպատակ թափառող իր օտար մնացած եսը, անձայն ու անտրտունջ կարօտով մը սիրոյ ջերմ ու երազուն գիշերը կը փնտռէր:

Նէժատ, այս մտածումներովը տարուած՝ չարունակ իր տղուն կը նայէր. այս գիշերուան չափ անոր մեղքացած ըլլալը երբէք չէր յիշեր: Անոր ընկճուած գիրքն ու լոռթիւնը՝ Նէտրէթին ուղղած գաղտնի ու մտախոհ նայուածքը, այս երիտասարդին կրած տասապանքը, այլեւս որոշակի կը հասկցնէին իրեն:

Նէտրէթ, անուշ ժպտով մը.

— Դուք չնեղուելէք յետոյ, ձեր ուզածին չափ կրնաք օգտուիլ այդ իրաւունքէն... պատասխանեց ու անոր դիմագծերը գաղտնօրէն զննելով, հոն, իրեն հետ առնչութիւն ունեցող հետքեր փնտռեց:

Ամիսէ մը ի վեր տեսած չէր զայն. այս երեսուն օրուան բաժանումի ամբողջ կարօտը անոր աչքերէն իր հոգիին մէջ կը հոսէր: Նիհատ, այս ակնարկներուն ներքեւ անզօր անձմատուութիւնով մը կը պատասխանէր.

— Շնորհակալ եմ, շնորհակալ եմ...

Նէժատ, զայն զբաղեցնելու համար Նիհալի, Քէնանի և Մուալլայի մասին հարցումներ ուղղեց անոր: Նիհատի դէմքին վրայէն վիշտի ամպ մը անցաւ. անփոյթ ու ջղային.

— Պիտի գա՛ն... պիտի գա՛ն... կը պատրաստուին... պատասխանած միջոցին դառն ու արհամարհոտ ժպիտ մը կը թափառէր իր շրթունքներուն վրայ:

Իժիշկը կռահեց որ իր տղուն հոգին ալեկոծող

ահաւոր փոթորիկը պայթելու մօտ էր: Երկու օրէ ի վեր հեռացած էր տունէն, ուր արտակարգ բան մը պատահած ըլլալու նախազգացումովը մտահոգ ըսաւ.

— Նիհա՛տ, երկու օր առաջ հոս գալուդ մասին բնաւ բան մը չըսիր ինծի, կարծեմ...

Երիտասարդը ուսերը ցնցելով պատասխանեց.

— Երեւակայեցէք որ ձեր դիմացը կամքին տէրը չեղող խենթ մը կը գտնուի...

Նէժատ, առանց պատասխան տալու, ակամայ Նէտրէթին նայեցաւ: Մանկամարդունին շատ տժգունած, աչքերը՝ վարագոյրի մէջտեղէն թափանցող լուսնի լոյսին յառած, մտազբաղ ու լուռ էր:

Բժիշկը զգաց որ իր դիմացը նստող այս երկու երիտասարդներուն համբերութիւնը այլեւս կը սպառէր ու մեծ սիրոյ մը կապանքները կը սկսէին քակուիլ. անօրինակ յուզումով մը լրագիր մը առաւ ու սկսաւ անով ինքզինքը զբաղեցնել:

Գարունի մը զով, անուշաբոյր ու լուսաւոր գիշերուան ամբողջովին բանաստեղծական սէրը երգող սոխակներու ձայները, անտառի խորերէն երկար, կրկնուած ալձագանգներով կը բարձրանային ու ամայի ձորերու խաղաղ քունը կը փայփայէին:

Նիհատ, ճաչէն յետոյ, պատուհանին առջեւ քաշուած, ճակատը ապակիին յեցած, լուռութեամբ սոխակները կ'ունկնդրէր:

Վէյսէլ պապան փաստաբանին նայելով ըսաւ.

— Սոխակներուն երգը մտիկ կ'ընէք, չէ՞... գիշերները, յաճախ, այդ անառակները այնքան ինքզինքնէն կ'ելլեն որ մարդուս քունը կ'արգիլեն... հոս գալէս ի վեր, ամէն առաւօտ ասո՛նք զիս աղօթքի կ'արթնցնեն:

Փաստաբանը լրջօրէն յարեց.

— Կը նախանձիմ ձեզի, Վէյսէլ էֆէնտի... մենք

այդ արթնութեան վեհութիւնը վայելելէ չա՛տ հեռու ենք...

Նէժատ զարմացած՝ իր աչքերը տղուն ուղղեց. այս մարդուն հոգիին մէջ տեղի ունեցած մեծ ու արմատական փոփոխութեան մասին կը մտածէր:

Նիհատ, զգուշաւոր ու հանդարտ ձայնով մը խօսքը նէտրէթին ուղղելով, ըսաւ.

— Եթէ ապահով ըլլայի թէ չպիտի մսէիք, ձեզմէ պիտի խնդրէի որ լուսնի լոյսով քիչ մը պտտէինք. այնքան գեղեցիկ գիշեր մըն է, որ մարդ այսպիսի բաղձանք մը չկրնար յաղթահարել...

Նէտրէթ, անոր այս թախանձագին առաջարկին հանդէպ իր զգացած տկարութիւնը ընկճելու ուժը կորսնցուցած մէկ պահուն ըսաւ.

— Ո՛չ... հով չըլլալուն պատճառով, դուրսը մտնող օդ չկայ... լուսինն ալ շատ պայծառ է... սոխակները մօտէն լսելու համար կամաց կամաց մինչեւ պուրակը երթանք:

Նիհատ, երախտապարտութիւն ու չորհակալութիւն արտայայտող ակնարկներովը նայեցաւ անոր ու հաստ վերարկուն հագուեցուց: Թարմատի աղջիկը լուռ ու անտարբեր կ'երեւար: Բժիշկը, քսան տարի առաջուան իր կեանքին կենդանի պատկերը տխրագին նայուածքով մը կը դիտէր: Նէժատը երազի՞ մէջ էր թէ ոչ իրականութիւնը կ'ապրէր, չփոթած էր. իր տղան, քսան տարի առաջուան ինքը չէ՞ր միթէ, նէտրէթ՝ անմոռանալի ֆիքրէթը չէ՞ր արգեօք: Նէժատ, կեանքի քաղցրութիւնը կորսնցուցած, անյոյս հիւանդի մը կեղծ ինքնամխիթարութիւնով ինքզինքը խաբելու նմանող հոգեկան վիճակ մը կ'ապրէր:

Դանաչ լերան ետեւէն բարձրացող լուսինը, կապոյտ մշուշներով ծածկուած սիրանոյշներուն վրայ իր արծաթ շողերը կը ցանէր. կանաչ եղէգներու հիւ-

րընկալ ծոցէն հոսող գետակը, այս գիշեր աւելի անդուսպ, աւելի յորդուն հոսանքով մը կը կարկաչէր: Նէտրէթն ու Նիհատը, խոնաւ ու անուշաբոյր օդի մը մէջ դանդաղ ու լուռ կը քալէին: Երիտասարդին հոգին բոցերու մէջ կ'ալրէր ու իր ուղեղը ջերմով վարակուած էր. երկինքի աստղերը իրար կ'անցնէին: Կեանքի մէջ սիրոյ տառապանքին այսքան քաղցր և սակայն այսքան սպաննող ըլլալը առաջին անգամ ըլլալով կ'ըմբռնէր. իր քովէն քալող լուռ ու բան մը չհասկնալ ձեւացնող այս հպարտ, այս անողոք աղջկան մեծ ուժով մը պահած լուսնեանը հանդէպ իր երակներուն մէջ, իր սիրտին մէջ բռնկող զգացման մը հոսանքին յորդելով պողպակը, ըմբոստ ըղձանքներու բովանդակ սաստկութեամբ պայթիլը մօտ էր:

Նէտրէթ, զգալով անոր հոգիին ալեկոծումը, ասոր առթած հաճելի վախէ մը կը դողար, ու զայն պատժելու իր որոշմանը մէջ աւելի համարձակ, աւելի հաստատամիտ ըլլալ կը փափաքէր:

Դէպի կանաչ բլրակ մը տանող ցած պատի մը եզերքը, ճամբուն վրայ, յանկարծ մանկամարդունին կենալով ըսաւ.

— Դառնա՛նք:

Շրթունքին վրայ դառն ժպիտ մը կար. աչքերը վեհաշուք, պատկառազգու և երազկոտ պուրակին կողմը ուղղելով հարցուց.

— Մենք այն կողմը պիտի երթայինք... ինչո՞ւ հոս եկանք:

Լուսնի լոյսին ներքեւ աւելի սեւ երեւցող իր աչքերուն նայուածքը խոփիչ էր ու տխրատեսիլ. Նիհատ այս նայուածքին տակ իր զլուխը խոնարհեցուց. իր բովանդակ եսը ոճրագործի մը զգացումներովը կը դողար. իր ձայնի պաղատագին թրթռացումովը գոչեց.

— Վայրկեան մը կենանք... այստեղ ինծի ներած ըլլալնիդ խոստացէք, յետոյ կը դառնանք...

Նէտրէթ, ձեռքովը սեղմեց սիրտը և շուարած՝ անոր երեսը նայելով մըմնջեց.

— Ձեզ ներե՞լ...

Յետոյ ձեռքը ճակտին դնելով ըսաւ.

— Անցեալը մի՛ յիշեցնէք ինծի, Նիհատ պէյ...

Նիհատ, աւելի աղերսարկու վիճակի մը մէջ, իր հոգիէն յորդող ամբողջ տանջանքովը հառաչելով.

— Վստահ եմ թէ դուք գերազանցօրէն կարեկից սիրտ մը կը կրէք... մոռցէք այլեւս իմ խղճահարութեան տառապանքին ծնունդ տուող այն դժբախտ գիշերը... կեանք տուէք ինծի, Նէտրէթ...

— Ձեր խօսքերէն բան մը չեմ հասկնար, Նիհատ պէյ. դուք անծանօթ բանի մը մասին կը խօսիք, կարծեմ...

— Ա՛խ... Աստուած իմ... ոչ մէկ ատեն չէք ուզեր իմ վիճակս հասկնալ. քաջածնեբուն հանդէպ աչքերնիդ կը գոցէք, կը փախիք... սակայն իրաւունք ունիք, չա՛տ իրաւունք ունիք. սիրոյս և զղջմանս տաժանելի ծանրութեանը տակ ընկճուած իմ էութիւնս, ձեր հպարտ ու անողոք անտարբերութեամբ բոլորովին ճզմելէն, պատառ պատառ ընելէն չյագեցող ձեր վրէժխնդրութիւնը որքան ալ խոր ըլլայ, դարձեալ իրաւունք ունիք... հա՛, այս բանը, հո՛ս, այս ոճիւրի վայրը, կը խոստովանիմ... ես, այն ատեն շատ կոյր էի ու ապերախտ, Նէտրէթ... այն ատենէն ի վեր ձեր լուութեան, հպարտութեան ու ցասուածի տուած զգաստացուցիչ դասը, հոգիովս ու մարմնովս ձեր հրամանին ենթակայ, ձեզի գերի ըլլալուս անհրաժեշտութիւնը սորվեցուց ինծի. ապագայիս ամէնէն քաղցր ըղձանքներս, այլեւս ձեր ոտքերուն տակը կը տեսնեմ... Ձեր հաղորդած կրակէ

հոսանքէն իմ հոգիս այրած միջոցին, դուք, անողոք ու յամառ վրէժխնդրութիւնով մը խոյս կուտայիք ինձմէ... մինչդեռ, դո՛ւք իմ յաւիտենական սէրս էք, Նէտրէթ... ձեր այս գեղեցիկ, այս կախարդող աչքերը իմ երազներս, իմ երեւակայութիւններս եղան... իմ ամենատկար, ամենագոյնաւոր պահերուս անձարութեանը միջոցին, անփոյթ ու համբերատար՝ ձեզի սպասեցի... միշտ ձեզի...:

Նէտրէթ, ծառի մը կրթնեցաւ, դէմքը արձանի մը պէս տժգոյն էր ու անկենդան, տխուր ու նուազած ձայնով մը ըսաւ.

— Նիհա՛տ պէյ, երիտասարդ սրտի մը ամենազգայուն թելերուն հետ մի խաղաք. այլեւս մեր ներկայ կեանքի մասին, ուրիշ բաներու մասին խօսինք. Նիհատ անզուսպ յուզումով մը գոչեց.

— Մեր ներկայ կեանքի՞ մասին... այսինքն ձեր ամուսնութեան մասին, Բէնանի՞ մասին խօսինք, Նէտրէթ հանժմ. ըսէք, ասոնցմէ որո՞ւ մասին խօսինք... (զլուսը երեբցնելով) դժբախտաբար, միշտ ձեր երեւակայութեան մէջ ապրեցուցած այդ երջանկութիւնը այլեւս անգործադրելի պիտի մնայ. դո՛ւք, անորը չպիտի ըլլաք... որովհետեւ, ան՝ հիմա իր սիրոյ երջանկութեան ցնծութեամբ նոր աշխարհի մը մէջ կ'ապրի:

Նէտրէթ, առանց յուզման և զայրոյթի հետք մը ցուցնելու, շատ բնականութեամբ ըսաւ.

— Ձարմանալի...

Լուսնի լոյսին մէջ անոր դիմագծերուն վրայ յայտնուելիք ամենաթեթեւ յուզման մը նշանը փնտրող Նիհատը, անոր ցոյց տուած այսքան պաղարիւնութեանը հիացած ըսաւ.

— Կ'երեւի թէ ըսածիս չհաւատացիք...

Մանկամարդունին ուսերը ցնցելով.

— Կեանքի մէջ ամէն ըան ընդունելու կողմնակից եմ ես... հետեւաբար, այս վայրկեանիս Քէնանը ինծի համար խիստ թշուառ ու շատ արգահատելի մէկն է. անոր հանդէպ ունեցած անսահման յարգանքներուս վրայ, այս անգամ արգահատանքի մը զգացումն ալ կ'աւելնայ:

— Նէտրէթ հանրմ... բոլոր կիներէն աւելի խորհրդաւոր ու առեղծուածային հոգի մը կը կրէք... Քէնանի հանդէպ ձեր կարեկցութեան պատճառը չեմ կրնար հասկնալ:

— Տարօրինակ բան... ինչպէս չէք հասկնար... Քէնանի անբիծ հոգին, բարձր ու մաքուր սիրտը, կրակի ու ցանկութեան յորձանքի կանաչ մամուռ պատ թոյներովը կը մահանայ, իր ամբողջ բարոյական ինքնութիւնը այս կանաչ մամուռներովը կը ցանցուի... խեղճ Քէնան... հոգիիդ անկման ու քայքայման դատապարտուելուն համար շատ կը մեղքընամ քեզի...

— Անոր մեղքնալնուդ չափ ինծի ալ մեղքեցած էիք, Նէտրէթ հանրմ...

Դեռատի աղջիկը տակաւին զայրոյթի սիրովը հրավառ, իր սեւ ու խոշոր աչքերը փաստարանին աչքերուն յառելով.

— Դուք երբեք կարեկցութեան արժանի չէիք, ըսաւ. որովհետեւ, ան խաբուած է, մինչդեռ դուք գիտակցօրէն, կամովին կը սիրէիք զայն:

— Ամենաանիրաւ վճիռով մը կ'ամբաստանէք զիս. մինչդեռ Քէնան անոր սէրը գերադասեց ձերինէն:

— Իմ սիրտս Քէնանի սիրոյն երբեք չէր փոխադարձեր. անոր հոգին՝ իմ պաղ ու անգօր էութեանս մէջ չէր պարփակուեր, հոն չէր տաքնար. ան՝ անմեղադրելի ու անիրաւուածի մը գիրքին մէջն էր:

ի հարկէ, օր մը զիս լքելով պիտի ձգտէր դէպի այն աշխարհը, որ հուր ու հմայք կ'արձակէր, որուն ջերմութիւնն ու հրապոյրը փորձիչ էին:

— Ա՛խ... Նէտրէթ, գիտնայիք թէ ձեր այս խօսքերը ի՛նչ մեծ ուրախութիւն կ'առթեն ինծի... ըսել է թէ դուք երբեք չէիք սիրած Քէնանը, այնպէս չէ՞:

— Ո՛վ գիտէ, Նիհատ պէյ:

— Այսպէս մի՛ ըսէք. այո՛, պատասխանեցէք:

— Քիչ առաջ ձեզմէ խնդրած էի, սրտիս հետ մի խաղաք... Մուսլլայի ձեզի տուած հարուածին վրէժը լուծելու համար իբր զէնք մի գործածէք զիս. մե՛ղք է. ա՛լ կը հասկնամ թէ... այս դառն աղէտներու վիշտերը մեղմելու համար հոս եկած էք:

Նիհատ, ցաւագին անյուսուլթեան մը մատնուած, դառնօրէն հառաչեց. ծառի մը կոճղին վրայ նետուեցաւ ու գլուխը ձեռքերուն մէջ առած ըսաւ.

— Ա՛խ... այս վայրկեանին իմ զգացած դառնութիւնս արտայայտող բառ մը գտնելու ասիքան անկարող եմ որ... չեմ գիտեր թէ ի՛նչ ըսեմ... ի՛նչպէս վստահութիւն ներշնչեմ ձեզի:

Նէտրէթ մեղմօրէն անոր քովը նստաւ. որովհետեւ ոտքի վրայ կենալու ուժը սպառած էր:

— Կը յիշէ՞ք, Նիհատ պէյ... անցեալ տարի ալ ձեր սիրոյ ամենաբուռն ու ամենատաքնապալի գիշերը, հոս, այս բլրակին ստորոտը անցուցած էիք... ի՛նչ գեղեցիկ յիշատակ մը, չէ՞... այն գիշերն ալ լուսնկան ձիւղ այսպէս պայծառ էր ու գեղեցիկ... հանդիպակաց գիւղէն լոյս մը դարձեալ աղօտ յոյսի մը պէս այսպէս նուաղկոտ էր ու դողդօջ, կարծեմ: Մենք, Մուսլլային հետ ձիւղ այստեղն էինք. դուք, ձեր հօրը հետ, չեմ գիտեր թէ ձեզ տոչորոյ սիրո՞յ մասին կը խօսէիք. ամէն պարագայի ձեր ձայնը ուժ-

գին էր ու ջղային. ես հեռանալ ուզեցի. սակայն, ան, անառակ աղջիկը արգելեց... չթողուց... այն վայրկեանին որքան գոռոզ էր. ա՛խ, գիտնայիք, իր այս գոռոզութիւնը շատ արդարացի կը գտնէի. որովհետեւ նոյն պահուն, դուք զինքը ամէն բանէ վեր կը համարէիք, ձեր սէրը սխալ ուղղութեամբ կը պաշտպանէիք, ձեր հայրը կը վշտացնէիք, անոր նուիրական յիշատակները կ'արատաւորէիք, թշուառ մեռեալի մը հողի վերածուած սիրոյ մասին կը խօսէիք... ասոնք լսած միջոցիս, իմ վիճակս, ինչ զգալս ու ինչ տառապանքի մատնուած ըլլալս կըրնա՞ք երեւակայել, Նիհատ պէյ...

Նէտրէթ կուլար... Նիհատ, խելայեղ դարձած, ձեռքերը երկարեց ու պաղատագին ըսաւ.

— Կը բաւէ... կը բաւէ... ի սէր Աստուծոյ, լոնցէք... քայքայուած եմ ալ... զթացէք ինծի...

Նէտրէթ գլուխը շարժելով.

— Այն ատեն ինծի ալ կարեկցող մը չկար. մօրս այն ողբերգական գաղտնիքին տեղեկացած գիշերէն յետոյ ես որչա՞փ արցունք թափեցի, որքան հեծեցի, ինչ անաւոր, ինչ սարսափելի տանջանքներ կրեցի, ա՛խ, գիտնայիք... իր դէմքն անգամ չտեսած խեղճ մօրս պատճառով իմ սրտիս մէջ ինչ խոր, ինչ կոտորացող վէրք մը վը բանայիք... հոն ինչ աղտոտ, ինչ աղիտաբեր կասկած մը, կրակ մը կը ձգէիք, Նէհատ պէյ... Ո՛չ մէկ բանով կրնայի միխթառուիլ, դժուարին դրութեան մը մատնուած՝ ո՛չ ոքի կրնայի բան մը հարցնել. բոլոր մարդիկ, բոլոր մեռելները զգուելի, գարշելի մեղաւորներ էին... հոգիս, գարշանքի զգացումներովը տոգորուած էր, ինքզինքէս անգամ կը զգուէի: Ինծի համար ծագումը յուսացած նոր արեւներուս լոյսերը ա՛լ յաւիտենապէս մարած էին ու սրտիս թանձր խաւարի ու

դառն վատութեան մէջ անոնց յաջորդած էին ստորնութիւններու, վատութիւններու վրայ լացող սուգ մը... վերջապէս... օր էր հոգիիս այս սեւ, տառապալից ամպերը կը ցրուէին յանկարծ, լուսաւոր արշալոյսի մը յօսոյ երփներանգ ճառագայթները նոր աշխարհ մը կը ծնէին. բարձր ճշմարտութեան մը գաղտնիքին վերահասու կ'ըլլայի, այդ աղտոտ կասկածներէն կ'ազատուէի. սակայն մօրս անցեալին յարգանք չունեցողներուն հանդէպ սրտիս մէջ խոր ատելութեան մը հետ միասին յաւիտենական բաժանման մը վէրքը կը մնար: Շատ ջանացի, Նիհատ պէյ, բայց ինչ օգուտ, ժամանակը երբե՞ք չկրցաւ սպիացնել այս վէրքը...

Նիհատ, գլուխը ձեռքերուն մէջ առած կուլար:

Նէտրէթ, պահ մը խորազննին կերպով անոր նայեցաւ. իր սրտին ծածուկ մէկ անկիւնը կոտորացող վիշտ մը կար:

Երիտասարդը, յոգնած գլուխը դանդաղօրէն բարձրացուց, խոնաւ ու վշտալի աչքերը Նէտրէթի դէմքին ուղղեց. յետոյ տկար ու երերուն ձայնով մը ըսաւ.

— Նէտրէթ, եթէ կրած տառապանքս մեղքերուս համապատասխան չեն... քաւարանի կեանքը ապրիմ ուրեմն. ես պիտի ջանամ տղալ անոր, և սակայն օր մը ձեր ներումին ու գթութեանը արժանանալու յոյսով, ամէն բանի կուրծք պիտի տամ, լքուած ու անարգուած՝ պիտի լամ, պիտի քաշքուտուիմ, պիտի հեծեծեմ... կեանքի խաւար ճամբաներու վրայ յոյսի շող մը փնտռելու համար օրերով պիտի սպասեմ. հետեւաբար, այլեւս զիս չպիտի տեսնես. փախտականի մը պէս, միշտ քեզմէ հեռու պիտի ապրիմ. այս գաղափարս թերեւս սին ու անպէտ կը գտնես. ամէն պարագայի, մշտապէս ձեր

ճամբաներուն վրայ իմ արցունքներուս, իմ բողոքներուս չհանդիպելու համար, առանց ձեզմէ տեսնուելու, իր հեռաւոր ուղեցոյցին հետեւող աղքատ ու թափառական տէրվիշի մը պէս իմ ապաշխարանքս պիտի կատարեմ...

«Կրածս ու կրելիք տանջանքս, կարօտս, տառապանքս, զղջումս, բաժանումի դառնութիւններս թերեւս օր մը ձեր հոգւոյն ցաւ մը առթեն... ձեր սրտի առեւտրութեանն ու վրէժխնդրութեան մէջէն քիչ մը կարեկցութեանն ու ներողամտութեան զգացումներ արթնցնեն...» Ահաւասիկ, մինչեւ լոյսերուս վերջին աստղին մարիլը ես այս միտքարութիւնովս պիտի սպասեմ... Նէտրէթ հանրմ, քեզի պիտի սպասեմ... հոգիիս լացող, կսկծալի, կոտտացող վէրքերովը անձայն, անտրտունջ ու համբերատար միշտ քու ներողամտութեանն ու յանիրաւի կրած պատիժիս վախճանին պիտի սպասեմ»:

Նեւրէթ, թեթեւակի ժպտելով ուսերը ցնցեց ու ըսաւ.

— Ի՞նչ պէտք կայ ասոնց... ես միշտ «այ՛ կնոջ աղջիկը» չեմ միթէ...

— Ո՛ւֆ... Նէտրէթ հանրմ, առանց իմ զգացումներս ամբողջովին վերլուծելու, զիս ամբաստանելու մէջ շատ փութկոտ կը գտնուիք. ձեր մտքի գատողութիւնը տարբեր ուղղութիւններու կ'առաջնորդէք, ձեր կարծածին ու ենթադրածին չափ անխիղճ չըլլալս հաստատել չկարենալուս դժբախտութեանը մի՛ գոհեք զիս. փոքր տարիքի մը մէջ զրտնուելովս մէկտեղ, ձեր մայրը որքա՛ն մեծարանքի ու գնահատանքի զգացումներով կը սիրէի... իմ այդ փոքր սրտիս՝ չհասկցած շատ մեծ զգացումներս ներշնչողը անոր գոյութիւնը որքա՛ն խոր և որքա՛ն վսեմ առաքելութիւններ կը բովանդակէր... Մերթ

ընդ մերթ վրաս սեւեռուն ու քուկինիդ շատ նմանող իր գեղեցիկ աչքերուն մէջ ի՛նչ անսահման գորով ու սէր մը կը դողար... Կ'ենթադրեմ թէ այն խեղճ կինը զիս՝ Նիհալէն քիչ մը աւելի կը սիրէր:

Նիհատ, մտածկոտ՝ վայրկեան մը լուիլէ յետոյ շարունակեց.

— Երբեք չպիտի մոռնամ... օր մը իր ծունկերուն վրայ առաւ զիս. շատ տագնաւած էր, դէմքը երազկոտ աղօթող սրբուհի մը վեհութիւնը զգեցած էր. ձեռքերս բռնեց, իր սեւ աչքերը յառեց աչքերուս. անոնց մէջ բան մը փնտռելու ձեռով, գեղեցիկ ու նուրբ ձեռքերովը մազերս շոյեց և յետոյ գլուխս ձեռքերուն մէջ առնելով երկար համբոյր մը տուաւ ճակտիս. «Նիհա՛տ, ըսաւ, հայրդ շատ կը սիրե՛ս»: Բնականաբար, ըսի. «իսկ մա՛յրդ...» երկուքն ալ շատ կը սիրեմ: Սիրտը բզբտուելու պէս հոգւոց մը հանեց. «Սիրէ, ձագուկս, սիրէ... երկուքն ալ սիրէ» ըսաւ. նշմամ բազկաթոռին կրթնցուց գլուխը. մէկ ձեռքովը կուրծքը սեղմեց. կարծեմ թէ հոն ուժգին բաբախում մը և կամ սաստիկ ցաւ մը կը զգար: Գունատ դէմքը յանկարծ վարդագունեցաւ... դժբախտ կին... ես՝ այն ատեն իրեն շատ կը մեղքընայի. անոր կողմէ երկու անգամ այսպիսի հարցման մը ենթարկուելու չեմ գիտեր թէ ինչո՞ւ համար տալիս ինչպէ՛ս զգացումներ կ'արթնցնէին իմ մէջս. նոյն հարցումը, առաջին անգամ, հոս բրած էր, ես միեւնոյն պատասխանի տուած էի իրեն... Այն օրէն յետոյ, իրերայաջորդ դէպքերը իմ փսքը ուղեղիս վրայ մեծ տպաւորութիւններ կ'ընէին... հօրս ու մօրս միջեւ մանր մուկը վէճեր ծայր տալ սկսած էին... անբացատրելի վիճակ մը կը սկսէր տիրել մեր տանը մէջ. մօրս դժգոհ դէմքին ու խոնաւ աչքերուն տեսքը սիրտս կ'արիւնէին: Հօրս տրտում ու քարացած վի-

ճակը սիրտս կ'այրէր. վերջապէս, ասոնց անհասկը-
նալի պատճառները նեղացուցիչ տպաւորութիւն մը
կը ձգէին վրաս. մերթ մանկական զուարթութիւն-
ներէ անգամ կը խուսափէի: Գիշեր մը, խեղճ հայրս
զգայազիրկ ու իմացականութիւնը կորսնցուցած վի-
ճակի մը մէջ գտած էին քարի մը վրայ ու տուն բե-
րած էին. անկէ վերջ, անոր երկար տարիներ տեւող
այդ վիճակը, իրեն հետ ապրելէ զրկած էր մեզ:

Նէտրէթ, ընդմիջելով.

— Նիհատ պէյ... երեւոյթները մօրս հանդէպ
ուժգին ամբաստանութիւններ են և սակայն անոնց
ներքեւ թաքնուած ճշմարտութիւնը շատ դառն, շատ
սրտակեղէք, շատ ողբերգական է... Ես, ասիկա ա-
պացուցանել կ'ուզեմ ձեզի: Մեռած, մոռցուած,
անցեալին խառնուած կարծուող այն օրերու մութը
ցրուող յուշատետր մը, անցեալի խորհրդաւոր բա-
նալի մը պէս ամբողջ ճշմարտութիւնը հրապարակող
և իմ այսօրուան գիրքս լուսաբանող յուշագրութիւն
մը, դժբախտ մօրս ձեռքերովը գրած այս երկար է-
ջերը ինծի իբր յիշատակ ձգած է. զանազան տեղեր
ձեր մասին մայրս երկարօրէն գրած ու ձեզի հանդէպ
ունեցած իր սէրը արձանագրելու մոռցած է:

Նիհատ, չափազանց զարմացած բացագանչեց.

— Ի՞նչ կ'ըսէք, Նէտրէթ հանրմ:

— Այո՛, այսպէս... օր մը ցոյց պիտի տամ
ձեզի... այն ատեն պիտի հասկնաք ամէն բան...
մօրս որչա՛փ անմեղ ու որչա՛փ դժբախտ ըլլալը հաս-
կընալով, թերեւս ձեր մօրը չափ անոր ալ մեղքնաք:

— Ասիկա փաստի պէտք ունի... եթէ ամենա-
չնչին կասկածի մը հաւանականութիւնը ունենայի,
ի՞նչպէս կրնայի սէրս յայտնել ձեզի, ի՞նչպէս կրնայի
սիրել ձեզ, Նէտրէթ. ասիկա չէ՞ք մտածեր. իմ հօրս
հետ յարաբերութիւն հաստատող կնոջ մը ազդեանք

եւ ի՞նչ խիղճով պիտի առաջարկէի որ կինս ըլլար.
չէի յուսար որ զիս բարոյապէս այսքան ինկած մը
կ'ընդունէիք:

Նէտրէթ, առաջը կը նայէր: Նիհատ, այս խօս-
քերը կատարեալ անկեղծութեամբ ու ծայր աստիճան
լրջօրէն կ'ըսէր: Երիտասարդունին չպատասխանեց.
Նիհատ անոր ձեռքերը բռնելով, իր սրտին վրայ
սեղմեց:

Լուսինը, այս զոյգ գլուխներուն վրայ երկու
լուսապսակ կը գնէր. հովը, ծաղիկներէն ժողված
նուաղուն ու արեցնող օդով մը անոնց հոգին կը
լեցնէր. տերեւները, այս հոգեկան տեսարանին առ-
ջեւ երկիւղածօրէն անշարժ էին, սոխակները սիրոյ
մեծ խորհուրդը կ'ունկնդրէին:

Նէտրէթ, ձեռքը մեղմօրէն քաշել ուզեց. Նի-
հատ, քիչ մը համարձակ.

— Ո՛ւ... կ'ըսէր, զիս յուսադրող միակ բառի
մը կը սպասեմ. այլեւս ըսէք թէ կատարեալապէս ինծի
կը պատկանիք, թէ՛ այս գեղեցիկ մատներդ ուրիշի
մը մատանին չպիտի կրեն, և թէ՛ այսպէս անյոյս ու
երջանկութեան կարօտ չպիտի թողուք զիս:

Նէտրէթ, կտրուկ ու յոգնած ձայնով մը ըսաւ.

— Ա՛յ երթանք, Նիհատ պէյ, մտեցայ...

— Շատ լաւ... երթա՛նք, Նէտրէթ. սակայն կը
սպասեմ:

— Ի՞նչը կը սպասէք:

— Սոսկ բառ մը, թեթեւ ակնարկ մը...

— Ո՛ւ, կը խնդրեմ, էֆէնտիմ... ալ այս խօս-
քերը թողունք... առայժմ իրերահասկացողութիւնը
կարելի չէ մեզի համար:

— Ինչո՞ւ... ինչո՞ւ համար, Նէտրէթ. ըսել է
թէ տակաւին անվստահութիւն ունիս ինծի հանդէպ...
ձեր վրէժխնդիր սառնութեամբ յարատեւող այս ա-

նողոք անտարբերութենէն կրած տառապանքս ու քայքայումս ինչո՞ւ չէք հասկնար: Ինչո՞ւ համար չէք մտածեր թէ՛ ձեր մարմնոյն մէջ կ'ապրի սիրտ մը հարազատօրէն նման ձեր մօրը սրտին, որ այնքա՛ն սէր ու գոյութիւն ունէր իմ հօրս հանդէպ: Ինչո՞ւ չէք մտածեր թէ՛ ան հսկայական հարստութիւն մը ունի... մինչդեռ, ես իմ հօրս այս մեծ սիրովը ձեր մէջ այսպիսի սիրտ մը կը փնտռեմ, չէտրէթ... ա-սիկա, ինծի չափով՝ տաք:

Մանկամարդուն հին, իր սովորական խնդուածքովը շարժեց:

— Ձեր հօրը սիրտը երկու տեսլապատկեր, երկու սէր պարփակելու չափ մեծ ու զօրաւոր չէր. հոն տիրողը միայն մայրս էր. իսկ ձեր ուղեղին ու սրտին մէջ երկու կնոջ տեսիլներ կ'ապրին... մէկը հարուստ գեղեցկութիւն մը, միւսը՝ տժգոյն լուսնկայի ծածուկ նրբութիւնն ու բանաստեղծականութիւնը ունի. մէկը մէկու հակադիր երկու գէմքեր, երկու կիներու նկարներ. ասոնք միշտ կը զբաղեցնեն ձեզ. մէկը շատ նախանձոտ ու չարսիրտ, որ ձեր հոգին կը հաք-ուածէ ու կը տանջէ... իսկ միւսը, ձեր խաղաղու-թեան անհրաժեշտութիւնը կ'ապահովէ, կազդույր ու մխիթարութիւն պարգեւող ազատարար մը կ'ըլ-լայ, այնպէս չէ՞: Ո՛չ, Նիհա՛տ պէյ, դուք կը խաբուիք. ձեր հոգեկան յորդուն ու տառապալից նա-խանձներու, փոթորկումներու մէջ, իբր ազատա-րարի կառչիլ ուղածնիդ ես չեմ... դուք դարձեալ այն հին մեծ... սիրոյն ապաւինեցէք... ան, թերեւս կրնայ ազատել ձեզ... իմ մարած ու անկար գոյու-թենէս, աւելորդ տեղ, դարման ու մխիթարութիւն մի փնտռէք:

Փաստաբանը, իր տխուր ու վշտատուցող աչքերը չէտրէթ ուղղեց, մեղմօրէն ձգեց անոր ձեռքերն ու ըսաւ.

— Շա՛տ լաւ, ժամանակը ամէն բան պիտի պարզէ. ես պիտի ենթարկուիմ ու տոկամ:

Երկուքն ալ սկսան քալել... փաստաբանը գե-րազրգիւս վիճակ մը ունէր: Նէտրէթ, վերարկուին լայն օձիքին մէջ ծածկած գէմքին վրայ, հոգիէն ցո-լացող պայծառ ժպիտով մը, հանդարտօրէն Նիհատը կը զննէր. հոգեկան այս կատարեալ խաղաղութեան մէջ, զայն աւելի բուռն սիրով մը կը սիրէր ու իր զգացումները այլեւս չէր կրնար պարտկել:

Պատշգամին վրայ իրենց սպասող բժիշկը խնդա-լով ըսաւ.

— Չմտեցա՞ք, տղաքս...

Նէտրէթ, սենեակը առանձնանալով, անմիջապէս թուղթն ու գրիչը առաւ և հետեւեալ նամակը գրեց Նիհալին.

Նիհալ հանձմ էֆէնտի,

Մուալլայի և Բէնանի նոր սէրը իմ կեանքիս ամենամեծ ու անսահման երջանկութիւնը կ'ա-պահովէ. ասոր համար չափազանց երախտապարտ եմ իրենց. հետեւաբար, զիրենք ալ առնելով միասին եկէք. զիս, ինչպէս նաեւ ձեզ երկարա-տեւ մտատանջու-ենէ մի պիտի ազատեմ: Ո և է մէկու մը երբեք բան մը մի ըսէք ու մի մոռնաք թէ՛ ձեզի կը սպասեմ անհամբեր:

ՆէՏՐԷԹ ՍԱՅԻՏ

Յաջորդ առաւօտ, Նիհատ, շատ զբաղած կը տես-նէր Նէտրէթը: Ծաղկատի աղջիկը զուարթ գործու-նէութեան մը մէջ էր. ամէն կողմը կը մաքրէր. սենեակներու ապակեփեղկերը կը բանար ու ամենուրեք թարմ ու լուսաւէտ օդով մը կը լեցնէր. ուրախ

զուարթ վեր վար կը պտտէր, հագուստները կը տեղաւորէր, դարակները կը յարդարէր... մերթ ընդ մերթ ֆաթմա պաճիին հետ կը կատակէր, կը խնդար, կը խօսէր: Նիհատ, այս վիճակին ի տես ապշած, վշտացած ու յուզուած, այս խորհրդաւոր աղջկան հոգիին առեղծուածը լուծելու իր անյաջողութենէն անկար ու խեղճ եղած կը պտտէր: Միջոց մը անոր մօտեցաւ ու այս ուրախութեան պատճառը հարցուց. դէմքը փրդովուած էր ու ցաւատանջ:

Մանկամարդունին խնդալով ըսաւ.

— Ա՛հ... չէ՞ք հասկնար, հարսանեկան պատրաստութիւն... չորս հինգ օրէն հարս չպիտի՞ ըլլամ միթէ...

— Ի՛նչ կ'ըսէք, Նէտրէթ հանրմ. արդարեւ զիս մեռցնե՞լ կ'ուզէք:

— Ինչո՞ւ մեռնիք, էֆէնտիմ, իմ խօսեցեալ ըլլալս հի՞մա կը հասկնաք:

— Սակայն, մոռցա՞ք թէ անիկա ձեզ դաւաճանեց. չէ՞ք մտածեր որ ձեզի հետ անոր ամուսնութիւնը ակամայ է:

— Լաւ, մեր զգացումները միեւնոյն կերպով իրարու կը փոխադարձեն... ի՛նչ կ'ըլլայ ատկէ...

— Ի սէր Աստուծոյ... աս ի՛նչ մտայնութիւն է, Նէտրէթ հանրմ. ըրածնուդ գիտակցութիւնը ունի՞ք...

— Ի հարկէ...

— Ի՛նչպէս... դուք արդեօք կրնա՞ք այսքան չարասիրտ ըլլալ:

— Ո՞վ զիտէ. կիները երբեմն գազանի մը չափ վայրագ ու չար, երբեմն ալ գառնուկի մը չափ հլու ու հնազանդ կրնան ըլլալ. չափազանց սէրն ու գուրգուրանքը այսպէս իր հակազդեցութիւնը կ'ունենայ, կարծես. աւելի ճիշդ, ասոնք մեզի ընել տուողը դո՛ւք էք...

Նէտրէթ, այսպէս խօսած միջոցին քրքջալիւր կը խնդար: Նիհատ, անյոյս ու զարմացած մտիկ կ'ընէր երբ Նէտրէթ, տուփին մէջէն կը հանէր իր հարսանեկան զգեստներն ու կը քննէր. ժանեակէ երկար քօզը բանալով:

— Շատ գեղեցիկ չէ՞, ըսաւ փաստաբանին:

Երիտասարդը, յուզումէն դեփ գեղին կտրած, ըսաւ.

— Նէտրէթ, դուն ամենանուրբ ու ամենաքնքոյշ զէնքերով մարդ սպաննելու համար ստեղծուած կախարդական աննման գեղեցկութիւնն ու բանաստեղծութիւնն ես... այս ճերմակ քօզով ծածկուած օրդ. չե՞ս գիտեր թէ ի՛նչ պիտի ըլլայ... ասիկա, երկուքնուս պատանքը պիտի շինեն, կ'երդնում որ այսպէս պիտի ըլլայ...

— Օ՛հ... դուք շատ անխնայ էք, Նիհատ պէյ...

— Ո՛չ, ինծի յիմար ըսէք, յիմար... յուսահատութենէն ըմբոստ ու մոլորած հոգի մը կրող ինծի միայն «դժբախտ» մը ըսէք. Նէտրէթ հանրմ, այսքանը բաւական է ինծի, ա՛լ բան մը չեմ ուզեր ձեզմէ... ամէն օր իմ մահս դիտելով ձեր զգացած հաճոյքն մի գոհէք ինքզինքնիդ... մեղք է ձեզի... ուրիշի մը պատկանող օտար սրտի մը կեղծ սիրոյն մի հաւատաք. ան՝ երբեք չպիտի սիրէ ձեզ, Նէտրէթ հանրմ. Ձեր կեանքին մէջ միշտ պիտի խաբուիք... կը մեղքնամ ձեզի...

Նէթրէթ, քաղցրօրէն ժպտելով ըսաւ.

— Նկարագիրս տարօրինակ է. բան մը մինչեւ որ աչքովս չտեսնեմ երբեք չեմ հաւատար. հետեւաբար Բէնանի այս փոքրիկ անառակութիւնը, ըստ իս, աններելի յանցանք մը չէ: Մուսալա հանրմի պէս նուրբ ու զգայնիկ աղջկայ մը շնորհին, անոր առա-

տաքաշխ սիրոյն, ինքն ալ ձեռք երկարած է... ինչ կ'ըլլայ, ասկէ ինչ կ'ելլէ, կը կարծես:

— Ի սէր Աստուծոյ... դուք սարսափելի, անխիղճ կին մըն էք եղեր...

Նէտրէթ, քրքիջ մը եւս ձգելով.

— Զարմանալի՛ բան, ես ինքզինքս երբեք չեմ ճանչնար եղեր. առաջին անգամի մեր խօսակցութիւնն ու այսօրուան ձեր տեսութիւնը բաղդատելով կը հասկնամ թէ այն ատեն, ըստ ձեզ, որքա՛ն հանդարտ, որքա՛ն անփորձ ու ո՛ր աստիճան կամազուրկ աղջիկ մըն էի, այնպէս չէ՞. գլուխնիդ մի երբեքնէք, այո, կատարելապէս այսպէս է, և թէ այսպէս ըլլալն ալ շատ բնական է... Արդարեւ, այն ատեն մանկական պարզ ու մաքուր հոգի մը կը կրէի. մարդիկ հիմակուան պէս չէի հասկցած և կամ հասկնալ չէի սկսած. երբեք չէի մտածած թէ կին մը ինքզինքը այր ծարդոց ինչպէս սիրցնել կուտայ, ինչպէս պէտք է սիրցնել տայ. ասիկա, ըստ իս, ինքնաբուխ բան մըն էր. այս տեսակէտով, իմ առաջին դասատուներս դուք և Մուսլլա հանրմը եղաք. առաջին անգամ ձեզ անոր հետ մէկտեղ տեսած օրս խորհեցայ որ բոլոր այրերը անպայման Մուսլլայի նման աղջիկներու հետ կրնան կապուիլ. այս տեսակէտով ձեզ արդարացի գտնելովս մէկտեղ, չեմ գիտեր թէ ինչո՞ւ քիչ մըն ալ կը մեղքնայի ձեզի... որովհետեւ անոր զգացումները ձեզի մօտ ըլլալէ չա՛տ հեռու էին, Նիհատ պէյ...:

Նէտրէթ վայրկեան մը մտածելէ յետոյ ըսաւ.

— Տարօրինա՛կ բան. չեմ գիտեր թէ հիմա այս բաները ինչո՞ւ կ'ըսեմ ձեզի...

Նիհատի աչքերը յոյսի նմանող շողով մը փայլեցան.

— Կը խնդրեմ, խօսեցէք, Մուսլլայի ու իմ մա-

սիս քիչ մըն ալ խօսեցէք... Ինծի մեղքնախնդ անգամ մը եւս կրկնեցէք... այս խօսքերը կարծես թէ սիրտս վառող, սպաննող տառապանքները քիչ մը կը մեղմեն... որովհետեւ, Նէտրէթ, ես զժբախտ հիւանդի մը պէս կը սիրեմ ձեզ... կ'աղաչեմ, քիչ մը կեանք տուէք ինծի: Չեմ գիտեր ինչո՞ւ... ձեր կեանքին սեփականացնել ուզած այս ցաւաւար գոյութիւնս անվախճան զրկանքներով հեծեծանքի կը դատապարտէք... ինչո՞ւ այս յարգալիր սիրոյս պայծառութիւնը ստուերներով մթագնել կ'ուզէք... ձեր կեանքի հեռաւոր, նուազկոտ ու անտէր մէկ տեսիլն ըլլամ գէթ... անով ալ կը զոհանամ, Նէտրէթ... շնորհներու ամենափոքրն է որ ձեզմէ կը մուրամ, կ'ուզեմ. այս ողորմելի պահանջս գոնէ մի զլանաք ինձմէ...

Նէտրէթ, խորապէս յուզուած.

— Դուք, ըսաւ, երկու օրուան սիրոյ մը տառապանքէն կը տրտնջաք... մինչդեռ ձեր խեղճ հայրն ու իմ մայրս... տարիներով անձայն ու համբերատար տոկացած են անվերջ զրկանքի մը... մենք այսպէս մեծ ու եղերական սիրոյ մը կեանքը ապրող երկու դժբախտներուն զաւակները չե՞նք միթէ...

Նիհատ, գլուխը կախած.

— Այո՛, կ'ըսէր, երանի՛ թէ ամէն մարդ ալ յաջողէր անոնց պէս կեանքի այդ բարձրութեանը հասնիլ:

Նիհալ, Նէտրէթի նամակը ստացած օրը ծանր բեռան մը ճնշումէն ազատուածի պէս թեթեւցած էր. այլեւս ամէն ինչ իր բնականոն հունին մէջ կը մըտնէր... Նէտրէթի նամակը իրեն արդէն ծանօթ ճշմարմարտութիւն մը կը կրկնէր: Մանկամարդ կինը շատ ուրախացած էր ասոր: Արդէն ատենէ մը ի վեր եղբորը կրած վիշտերը նկատելով ինքն ալ առանձնա-

պէս կը տառապէր։ Առանց Քէնանի և Մուալլայի բան մը զգացնելու, նոյն իրիկունն իսկ, ընթրիքի միջոցին անոնց հաղորդեց թէ Նէտրէթէն ստացած էր նամակ մը, որով երկու օրէն անպայման իրենց կը սպասէր, և թէ այս հրաւերին՝ առանց այլեայլի պէտք էր պատասխանել։

Քէնան շատ մտահոգ էր ու վարանոտ։ Մուալլան ալ անմիտ պոռթկումներով ու նախանձով կը փոթորկուէր։ Քէնան, այս դժուարին դրութեան մէջ ըսելիքն ու ընելիքը շփոթած՝ Նիհալին կը նայէր. երիտասարդ կինը, կաթնեղբօր այս թախանձագին նայուածքներուն հանդէպ ըսաւ.

— Մի՛ վախճար, Քէնան, ես ամէն բան աչքս առի. արդէն դուն Նէտրէթի հետ երբեք բախտաւոր չպիտի ըլլայիր... ասիկա առաջին օրէն գիտէի... հետեւաբար, ամէն բան ես կը խօսիմ հօրս, թերեւս ասկէ Նէտրէթն ալ գոհ կը մնայ...

— Ի՛նչ կ'ըսէք, Նիհա՛լ, եթէ ասոր ապահով ըլլամ, երբեք չպիտի տանջուիմ։

— Դուն չէի՛ր հասկնար որ Նէտրէթը քեզ չէր սիրեր, Քէնա՛ն։

— Կը հասկնայի... սակայն կնոջ սիրտը անուշ ծելի առեղծուած մըն է. ասոր համար վճիռ մը չէի կրնար տալ։

Մուալլան ուսերը ցնցելով.

— Ըսել է կը յուսայիք ու կը սպասէիք որ օր մը կը սիրէ՞ ձեզ... կը ցաւիմ ձեր մտայնութեանը... Նէտրէթ ո՛չ մէկը կը սիրէ և ո՛չ մէկէ մը կրնայ սիրուիլ... անիկա սատանայի պէս է, ինքզինքը կը հաւնի կը կենայ... ո՛ւֆ... քանի մը օր հոն, անոր մօտ ի՛նչ նեղացուցիչ, ի՛նչ տաժանելի օրեր պիտի անցնեմ, Աստուած իմ...։ Քէնան, այլեւս ասոր վերջ մը տալու է, կը հասկնա՞ք... այս մասին ձեզմէ

աւելի համարձակ ըլլալս կը զգամ. մեր դիրքը կատարելապէս ճշգուելու է. ամէն ոք իր կացութեանը համաձայն վարուելու է...։ Ես, ալ չպիտի կրնամ համբերել... ձեր՝ անոր մօտ գտնուած միջոցին, իմ՝ շարունակ ձեզմէ հեռու և օտար մնալս կը խենդեցնէ զիս... այո՛, այլեւս Նէտրէթ հանրմը ձեր միջեւ, ոչ մէկ ատեն, ամուսնութեան տեղի չունենալը պէտք է որ գիտնայ... ասիկա բժիշկ պէյին ալ ըսելու է, կը հասկնա՞ք...։

Մուալլան կուլար։

Քէնան, ուժասպառ ու մտացիր.

— Մի՛ նեղուիր, Մուալլա, ըսաւ. ուղածդ պիտի ընեմ. արցունքներդ սիրտս կը բզբտեն... սակայն, քիչ մը հանդարտէ... քիչ մը աւելի դատողութիւն ունեցիր... ասիկա այնքան դիւրաւ, այնքան արագ ըլլալիք բան մը չէ, աչքիս լոյսը... կաթնհօրս սիրտը կոտրել ու Նէտրէթը անարգել չեմ ուզեր... ամէն բան փոխադարձ հաճութեամբ կրնայ ըլլալ. մեր ապագայ երջանկութիւնը ապահովելու, քեզի յատկացուցած կեանքս սիրով, հաճոյքով ու խաղաղութեամբ անցնելու համար այս վերաբերումս աւելի լաւ է կը կարծեմ... լաւ չե՞մ մտածեր, ըսէ՛...

— Հապա, եթէ բժիշկ պէյը հարսնիքդ փութացնել ուզէ, ի՛նչ պիտի ըսես...։

— Այդ մասին դուն մի՛ մտածեր... հարկաւ ես ալ գործի պիտի լծուիմ... ամէն բան աչքս պիտի առնեմ... աւելի յանդուգն պիտի դառնամ. վերջապէս ամէն բան պիտի ընեմ... աւելի ճիշդը, յանցանքս պիտի խոստովանիմ... պիտի ըսեմ թէ խենդի պէս կը սիրեմ քեզ...

Նիհալ, խօսքի խառնուելով ըսաւ.

— Երկուքդ ալ պիտի լռէք... ամէն բան ե՛ս պիտի պատմեմ հօրս։

*
* *

Ագարակի խիստ փայլուն ու բացառիկ գիշերն էր այս գիշերը: Տարիներէ ի վեր խոր մութի մէջ նիհնող ու իր խարխուլ առաստաղին մէջ բոյն դրած բուերու վայրենովը լացող այս քարաշէն տան պատուհանները կրակ ու բոց կը ցանէին... վարր, սալալատակին նազեղեցիկ արդուզարդովը, Պոյսէն եկող հիւրերու մէջտեղը ուրախ զուարթ կ'երթեւեկէր: Քէնանի և Մուսլլայի գալուն վրայ, Նիհատ, տարօրինակ մտաւիճակի մը մէջ, յաջորդ օրն իսկ Պոլիս մեկնելու որոշում տուած էր: Այս գաղափարը երբ Նէտրէթին յայտնեց, վերջինս, անփոյթ ու անհոգ կերպով «մի' անգնե՛ք, բարեկամ... վաղն առաւօտ ձեր ուզածին պէս կը շարժիք... այս գիշեր ամէնքս միասին անցնենք» բաւ անոր: Իրեն բոլորովին անկարեկիր նայուածքներուն տակ փոթորկող իր զգարումները իր համբերատարութիւնը խորտակելու աստիճանին հասած էին:

Սակայն չէ՞ք հասկնար թէ այլեւս... մարդկօրէն անհանդուրժելի տառապանքներովը կը ջախջախուիմ... կ'ըսէր:

Քէնան, Նիհատի այս անհաղորդ ու լազ վերաբերումին զարմանալով մէկտեղ, այս գիշեր, իրեն հանդէպ Նէտրէթի ցոյց տուած չափազանց մեծաբանքներէն ընկճուած՝ կը պղտրկնար ու այս գիտատի աղջկան տրուելիք հարսածին ծնութեանը մասին կացութեան գծուարութիւնը իր ուղեղը կը ցնցէր... իսկ Մուսլլան անհելի նախանձի մը նոպաներէն բըռնուած՝ կը գալարուէր, կ'այրէր:

Նէտրէթ, ամէնէն աւելի Նիհալով զբաղուած էր: Զուարթութեամբ ու երջանկութեամբ ճառագայթող իր դէմքը, այս գիշեր սովորականէն աւելի գեղեցիկ կ'երեւար: Նիհալ, անոր այսքան գրաւիչ ըլլալը երբեք տեսած չէր: Համոզուած էր որ անոր այսքան կախարդական քնքշութիւնը կատարելապէս սիրոյ արդիւնքն էր, սակայն եղբօրը տխուր ու կախ դէմքը Նէտրէթի զուարթութեանը հետ հակապատկեր մը կը կազմէր: և որովհետեւ, այս հակադրութեան պատճառ տակաւին չէր հասկցած, պահ մը առանձնանալ կ'ուզէր: Գալով խեղճ Նէժատին, ան՝ իր շուրջը կատարուող իրագարծութիւններու միջեւ հոգեկան տարօրինակ վիճակի մը մէջ կը գտնուէր... Ի՞նչ կ'անցնէր կը դառնար... ամէն պարագայի կար բան մը... զոր ամբողջովին չէր կրնար ըմբռնել:

Նիհատի՛ Նէտրէթով տարուած ըլլալուն շատոնց տեղեակ էր, սակայն, Նէտրէթի վրայ չէր յաջողած մեծ բան մը նկատել: Այս աղջկայ գաղտնապահ հոգին, միշտ իր տկարութիւնը կը պահէր, կը ծածկէր: Եւս գիշերուան անոր զուարթութիւնն ու սրտագին քրքիջները սոսկ Քէնանի համար էին: Այս նուրբ ու վայելուչ արդուզարդը, այս արտակարգ խնջոյքը մի միայն անոր բախտաւոր խօսնայրին՝ Քէնանին ի պատիւ էր կը կարծէր ու ասկէ առաջուան իր ուղիղ ճգմող ծանրութենէն թեթեւցած կը զգար իւր գլինքը, կ'ուրախանար սրտովին: Սակայն իր գաւկին ներկայ վիճակը իր հայրական զգացումներու ամենակենսական պէտքերուն կը դպէին, ու հոն, տանջանքի, դառնութեան ու տառապանքի նմանող յուզումներ կ'արթնցնէին: Անոր սրտին մէջ բացուած վտանգաւոր վէրքը, թերեւս իրենին պէս երբեք չսպիանար, երբեք չբուժուէր ու իր ամբողջ կեանքին մէջ մնար իբր անբաժան ու անդարման ցաւ մը, սխալ մը, որու

դարմանումի միջոցները անհետացած էին. իբր խաղալիկ նէտրէթի սրտին հետ խաղալու շրջանը անցած էր. ամէն ինչ վերջնական հանգամանք մը կը ստանար. իրերայաջորդ այս ահաւոր պատկերները, իրենց տրամաբանական հետեւութիւններով անցան նէժատի մտքին առջեւէն... յանկարծ ոտքի ելլելով՝ տղուն մօտեցաւ: Երիտասարդը կռահեց որ իր հայրը մօտենալով բան մը ըսել պիտի ուզէ իրեն, բռնազբօսիկ ժպիտով մը ջանաց ծածկել իր տխրութիւնն ու անոր երեսը նայեցաւ: Խնդճ նէժատ, այս ժպիտին կսկիծը, հոգիովը զգալով մէկտեղ, մեղմօրէն ըսաւ.

— Այս գիշեր բնաւ չե՞ս խօսիր... Եթէ կ'ուզես, քիչ մը դուրս ելլենք, պտոյտ մը ընենք, չըլլա՞ր...

Ան իր գլուխը կախած էր, հօրը կարեկից ակնարկները անոր հրատուր ուղեղին անուշ զովութիւն մը տուած էին. անկէ՝ յուսաբեր ուժի մը հասանքը հաստատուած էր դէպի իր հոգին. քիչ մնաց որ հարցնէր. «Հայր, դո՞ւք ալ այսպէս հեծեցիք... դո՞ւք ալ այսպէս տառապեցաք»: Կեանքին մէջ, այս գիշերուան չափ այս մարդուն մեղքացած էր: Անսպառ կարօտի ու բաժանման օրերու ճերմկեցուցած մաղերուն ներքեւ յայտնուող անոր տժգոյն ու տխուր դէմքը երբեք այսքան խոնջած, այսքան վսեմ տեսած չէր:

Մտազբաղ ու տխրադէմ ոտքի ելաւ ու ըսաւ.

— Մինչեւ անտաւը երթանք, եթէ կը փափաքիք...

Հայր ու որդի դէպի դուռը ուղղուած միջոցին, նէտրէթ քաղցր ու գրաւիչ ձայնով մը ըսաւ.

— Սուրճը պատրաստ է, եֆէնտիմ...

Բժիշկն ու Նիհատ դարձան. նէտրէթ, իր սեւ ու գեղեցիկ աչքերը նշանակալից կերպով Նիհատի աչքերուն ուղղեց. այս նայուածքը մտերմիկ ու քնքոյշ

ջերմութիւն մը ունէր. երիտասարդը մէկէն շուարած՝ կարծեց թէ պայծառ գիշերուան մը ամբողջ լոյսերովը կ'ողողուէր:

Նէտրէթ, շրթունքներուն ամէնէն կախարդական ժպիտովը ըսաւ.

— Քիչ վերջ մինչեւ զագաթը կը բարձրանանք, չըլլա՞ր:

Նիհատ, անսահման ցնծութիւնով մը հօրը երեսը նայեցաւ. այս վայրկեանիս, անոր աչքերուն մէջ դարձեալ հին սիրոյ երազները կային:

Երկուքն ալ սրահը վերադարձան. նստարանին վրայ ընկողմանած էր Մուալլա, գոռոզ ու ամբարտաւան: Նիհալն ու Բէնանը պատուհանին առջեւն էին: Սուրճերնին խմեցին: Նէտրէթ, իր աչքերուն բովանդակ վսեմ խաղաղութիւնովը մէկիկ մէկիկ զըննեց սենեակին մէջ եղողները: Նիհատ, հօրը մօտ ոտքի վրայ էր: Այս պահուն, թարմատի աղջկան դէմքը շատ լուրջ էր ու հանդարտ: Դուռին առջեւը կեցող սպասաւորին հրամայեց որ «Պաթօ» պաճին ու վէյսէլ պապան կանչէ: Նուրբ վարդագոյն մետաքս հագուստներու մէջ, իր հասակի գեղն ու վայելչութիւնը աւելի տպաւորիչ դարձնող նազանքով մը գնաց նէժատին մօտ նստաւ: Բոլոր ակնարկները իրեն ուղղուած էին:

Մէկ երկու վայրկեան առաջ մանկական զուարթութեամբ շէնչող այս աղջիկը, հիմա ծանր, հպարտ մէկը դարձած էր. խրոխտ գլուխը տիրականօրէն բարձրացած էր: Սրահին մէջ յուզումնաւար ու թրթռնուն ձայն մը բարձրացաւ, որ կ'ըսէր.

— Քէնան պէյ, շնորհաւորենք զիրար, ու իրարու աւետենք թէ սխալմամբ մէկգմէկու կապուելու, մութ ու անել ուղիներու մէջ մոլորելու վրայ եղող մեր կեանքերը, այսօր իրենց ապահով վախճանին կը

հասնին... Մուսալլային պատկանող մատիս մատանին՝ բժիշկ պէյ էֆէնտին կը յանձնեմ: Ջեզի հանդէպ ունեցած յարգանքի զգացումներուս վրայ, այսուհետեւ եղբայրական անվերջ սէր մըն ալ կ'աւելնայ. արդէն մինչեւ հիմա, ասկէ զատ ու է զգացումով մը տողորուած չէի բնաւ. ձեզ, ամենագործալի քրոջ մը պէս սիրելովս ու այս հանգամանքը պահելովս, աւելի մեծ բախտաւորութեան մը տիրացած ըլլալս կ'ըմբռնեմ:

Սինեակին մէջ գտնուողներուն սիրտերը, ուղեղները, այս անակնկալ յայտնութեանը հանդէպ տակն ու վրայ եղած էին... Նէտրէթ, ոտքի ելլելով, մատանին Նէժատին տուաւ ու ըսաւ.

— Այս պարտականութիւնը ձեզի կ'իյնայ. ասիկա Մուսալլա հանրմին տուէք...

Քէնանի լեզուն բռնուած, կարկամած վիճակի մը մէջ Նէտրէթին կը նայէր. գէմքը դեմի գեղին կտրած էր: Նէժատ, բնազդական շարժումով մը, մատանին Մուսալլայի մատը անցուց: Մանկամարդուհին աչքերը երախտապարտութեան ու շնորհակալութեան զգացումներ կ'արտայայտէին. իր անսահման սիրոյ երջանկութիւնը պարզեւող Նէտրէթին երկնցուց ձեռքերը և յուզուած՝ ըսաւ.

— Նէտրէթ հանրմ, պիտի ջանամ կեանքիս մէջ ձեզի չափ բարձր էակ մը ըլլալ:

Նէտրէթ, իրեն երկարած այս ձեռքերը անկեղծօրէն սեղմելէ յետոյ, Քէնանի ձեռքին յանձնեց:

Նէժատ, հանդարտօրէն կուլար:

Նիհատ, տենդագին սպասումի մը մէջ, Նէտրէթին կը նայէր. իր տեսածներուն ու լսածներուն՝ երեւակայութիւն մը, պատրանք մը ըլլալէն կը սոսկար:

Երիտասարդուհին, աչքերը, երկրորդ անգամ անոր աչքերուն ուղղեց. անոնց խորհրդաւոր սեւութենէն լուսաւոր գիշերուան մը յոյսերը կը փայլէին... գէմքին վրայ, հաստատակամութեանը վերջին պատուով ժպտը կը ծաղկէր. յանկարծ, ինքզինքը բժիշկին թեւերուն մէջ նետեց. գլուխը, տարիներով իր մօրը համար բաբախող անոր սրտին կրթնցուց: Երկուքն ալ կուլային:

Նիհալի քաղցր ու բաբախուն ձայնը կ'ըսէր.

— Հայրի՛կս, եղբայրս քեզմէ ներողութիւն կը խնդրէ...

Նէժատ, մէկ ձեռքովը զայն իր մօտ հրաւիրեց և կուրծքին մէկ կողմը բանալով ըսաւ.

— Քու տեղդ հո՛ս է...

Մէկ թեւովը Նէտրէթին, միւսովը՝ իր զաւակին փաթթուեցաւ. երկուքն ալ իր կուրծքին վրայ սեղմեց... սեղմեց...

* * *

Այն գիշերը լուսնկան աւելի պայծառ էր. սոսկաները յորգուն սիրոյ մը գեղգեղովը կուլային... Նուրբ մշուշի մը խաւին ներքեւ, մութ ստուերներու մէջ թաղուած երազկոտ ու վեհատեսիլ անտառին խորերէն սահակ թռչունի խորհրդաւոր հեծեմանքներ կ'արձագանգէին:

Նէժատ, պատշգամին մէկ անկիւնը քաշուած. առանձին ու մտասոյզ, լուսնի զովարար լուսին մէջ սիրային երազի մը պէս անշուշտ շրջագայող զոյգերը կը դիտէր: Քէնան ու Մուսալլան գէպի պուրակը, Նէտրէթն ու Նիհատն իւր գէպի բլրակը կ'երթային:

Մանկամարդուհին, գլուխը իր սիրած երիտա-
սարդին ուսին կրթնցուցած՝ խիստ գրաւիչ ժպիտով
մը խնդացող շրթներուն մէջէն.

— Քանի մը օրերէ ի վեր իմ պատրաստութիւն-
ներուս՝ այս գիշերուան համար ըլլալը միտքերնէդ
չէիք անցներ, այնպէս չէ՞... մինչդեռ ես հարսանե-
կան զգեստներս ու ճերմակ քօղս ձեզի համար պատ-
րաստած էի... :

Պատշգամէն այս երջանիկ երիտասարդ զոյգը գի-
տած միջոցին, նէժատ, հանդիպակաց բարձր լերան
սեւ ստուերներու մէջէն, թեւերը իրեն պարզող ճեր-
մակ տեսիլ մը կը նշմարէր։ Այս տեսիլը երթալով կը
մօտենար։ Անոր սքանչելի մարմինը ծածկող ճերմակ
ծածկոյթի ծալքերուն տակի մերկ ուսերու, սպիտակ
թեւերու, սեւ ու անուշաբոյր մազերու փայփայող
հպումը զգաց... յանկարծ թեւերը գիշերուան ամա-
յուլթեանը երկարեց... աւա՛ղ... անոնք՝ մուլթ պա-
րապուլթեան մը մէջ վար ինկան։

Այն ատեն, իր սիրոյ այս դառն պատրանքին
հանդէպ յուսավրէպ ու լքուած՝ իր հոգին, իր սիրտն
ու իր բովանդակ գոյութիւնը համակող անվախճան
վիշտերու կարօտովը հեծկտաց.

— Պիքրէ՛թ... Պիքրէ՛թ... :

300

ՍՈՒՐԲ ԵՇՐԵՄ ՇՆՈՐՀԱԼԻ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ST. NERSES SHNORHALI
LIBRARY

23383 -
23384
2013

«Ազգային գրադարան

NL0354949

«Ազգային գրադարան

NL0354948

